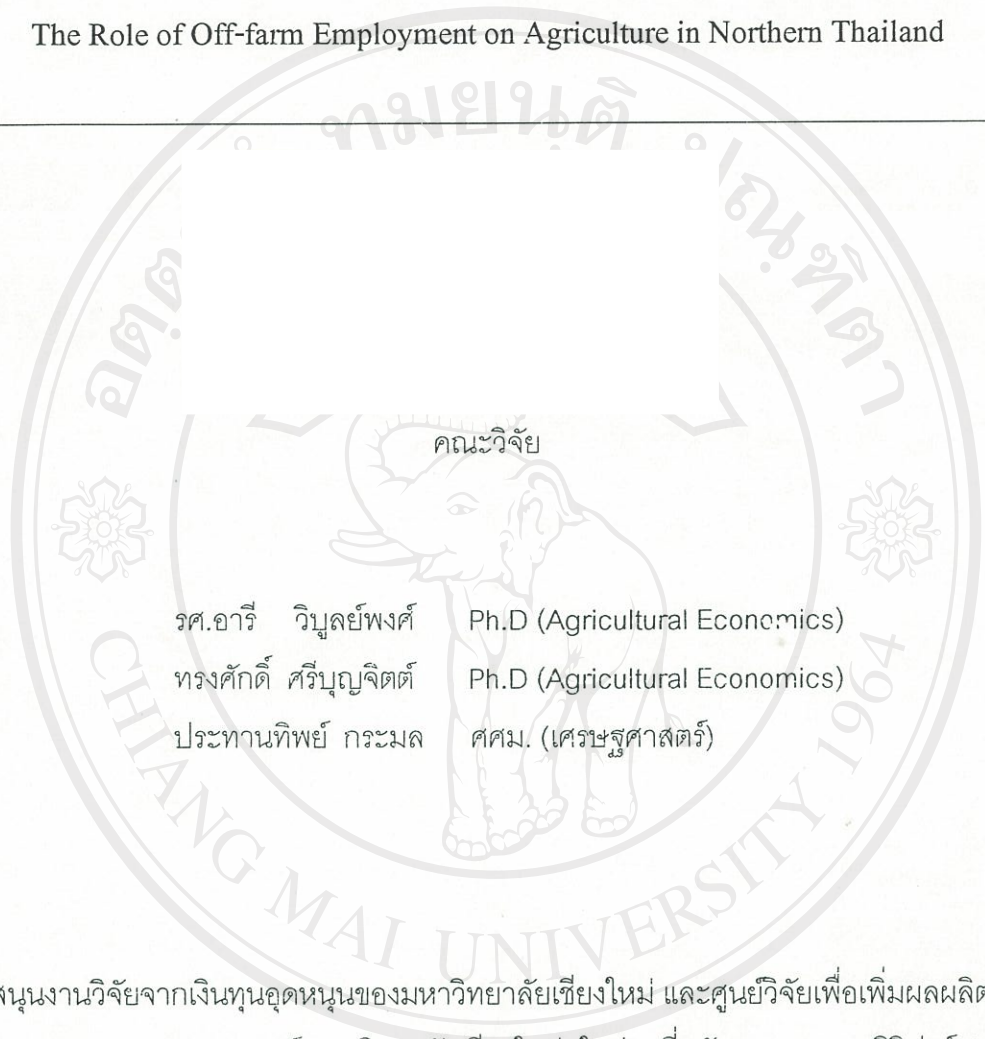


บทบาทการจ้างงานนอกไร่นาต่อภาคเกษตรในภาคเหนือ

The Role of Off-farm Employment on Agriculture in Northern Thailand



คณะวิจัย

รศ.อารี วิบูลย์พงศ์	Ph.D (Agricultural Economics)
ทงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์	Ph.D (Agricultural Economics)
ประธานทิพย์ กระมล	ศศม. (เศรษฐศาสตร์)

สนับสนุนงานวิจัยจากเงินทุนอุดหนุนของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทาง
เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ในส่วนของสนับสนุนจากมูลนิธิฟอร์ด)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

Agricultural Systems Working Paper No.127

ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. 2542

คำนำ

จากงานวิจัยเชิงเศรษฐศาสตร์การผลิตในประเทศกำลังพัฒนามักพบเสมอว่า ผลผลิตภาพของแรงงานการผลิตสินค้าเกษตรค่อนข้างต่ำ เนื่องจากเกษตรกรจัดสรรแรงงานหรือเวลาไปในการผลิตมากเกินไป ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรในประเทศเหล่านี้มีโอกาสในการทำงานนอกไร่นาของตนเองสูงขึ้น และเกษตรกรรายย่อยต้องพึ่งพิงรายได้นอกไร่นาเพื่อเลี้ยงครอบครัวมากขึ้น จึงมีคำถามว่าสิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงและมีผลต่อกันอย่างไร เกษตรกรใช้แรงงานมากเกินไปจนความจำเป็นเพราะมีงานในไร่นาเพียงอย่างเดียวหรือไม่ การทำงานนอกไร่นามีผลต่อผลิตภาพเกษตร การลงทุนในไร่นา และอื่นๆ อย่างไร และถ้าการทำงานนอกเกษตรมีผลกระทบที่ดีต่อครัวเรือนเกษตรกรแล้ว มีปัจจัยใดที่จะเพิ่มการทำงานนอกไร่นาให้สูงขึ้นได้

งานวิจัยนี้พยายามตอบคำถามข้างต้นด้วยการวิเคราะห์เชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ตลอดจนเสนอทัศนคติของเกษตรกรเอง อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดของงบประมาณ การสำรวจข้อมูลจึงอยู่ในวงจำกัด แต่ผลการศึกษาได้ชี้ประเด็นซึ่งอาจจะยังไม่เคยมีการพิสูจน์ในแวดวงเศรษฐศาสตร์การผลิตในสถานการณ์ของประเทศไทย และอาจนำไปสู่การวิจัยชิ้นอื่นๆ เพื่อพิสูจน์ผลข้างต้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายเกษตรของไทย

คณะวิจัย

ตุลาคม 2542

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งที่จะวิเคราะห์บทบาทของการจ้างงานนอกไร่หน้าต่อภาคเกษตรโดยอาศัยการสำรวจข้อมูลจาก 100 ครัวเรือน และเกษตรกรคู่สามี-ภรรยาเป็นรายบุคคลในอำเภอแมริม ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 35 กิโลเมตร ทั้งนี้โดยมี 2 ตำบลได้รับเลือกเป็นตัวแทนของพื้นที่ซึ่งมีสภาพการผลิตต่างกัน ร้อยละ 21 ของตัวอย่าง ประกอบอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียวส่วนใหญ่มีกิจการงานนอกเกษตรรวมด้วย

การจ้างงานนอกเกษตรสร้างรายได้ประมาณร้อยละ 40-82 ของรายได้ของครัวเรือน ซึ่งมีความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามกับขนาดพื้นที่ถือครองต่อหัวของสมาชิกในครัวเรือน รายได้นอกเกษตรร้อยละ 12 ถูกนำไปลงทุนในการเกษตร ที่เหลือใช้ในการศึกษาและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของครอบครัว รายได้นอกฟาร์มยังเปิดโอกาสให้รายได้จากฟาร์มถูกนำไปใช้ลงทุนในภาคเกษตรโดยตรงด้วย

การจัดสรรเวลาของสามีและภรรยาไปในกิจกรรมเกษตรและนอกเกษตรมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การจ้างงานนอกเกษตรทำให้เกษตรกรต้องจัดสรรอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ผลิตภาพรวมของแรงงานที่ทำงานนอกเกษตรรวมด้วยจึงสูงกว่าของแรงงานที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียว (โดยดูจากค่าจ้างเงา) อย่างไรก็ตามผลิตภาพเพิ่มของครัวเรือนทั้ง 2 ประเภทและพื้นที่ทั้ง 2 ตำบล ไม่แตกต่างกัน ณ ระดับความเชื่อมั่น 95%

การกะประมาณสมการอุปทานแรงงานนอกเกษตรของสามีและของภรรยา โดยวิธี 3-Stage Least Squares จากแบบจำลองซึ่งมีข้อสมมติว่าการบริโภคและการผลิตไม่อาจแยกจากกันได้นั้น พบว่าอุปทานแรงงานมีความยืดหยุ่นต่ำต่อการเปลี่ยนแปลงของค่าจ้างเงา แต่จะมีความยืดหยุ่นมากต่อทัศนคติที่ดีต่อการจ้างงานนอกเกษตร ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า นก. ถือการเกษตรเป็นงานหลักของตน

นโยบายที่ควรนำมาใช้ คือ มาตรการที่จะเพิ่มผลิตภาพเกษตรและโอกาสในการจ้างงานนอกเกษตรให้กับครัวเรือนทั้งสองประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับครัวเรือนที่มีที่ทำกินขนาดเล็ก

Abstract

The study aimed at identifying the roles of off-farm employment in agricultural sector using the surveyed data of 100 farm households in a district about 35 km. away from Chiang Mai City. Two subdistricts representing different agricultural environments and off-farm job opportunities were selected. Twenty one percent of the sampled households appeared to engage solely in farming (AF), while the majority engaged in both farm and off-farm work (NF).

The off-farm employment contributed 40-82% of household income. It was significantly and inversely related to land holding per head. 12% of off-farm income was invested in farming and the remaining on education and other household expenditure. Besides, it allowed farm income to reinvest in farming activities.

Allocation of husband and wife labor among farm and off-farm activities were highly interrelated. With relatively more efficient labor allocation, the NFs achieved higher marginal labor productivity (shadow wage) than that of the AFs. However, the overall farm productivities of both types of farmers in both subdistricts were not statistically significant at 95% level of confidence. Three Stage Least Squares (3-SLS) method was employed to estimate the off-farm labor supply curves of husbands and wives, which were modeled with the assumption of non-separable consumption-production relationship. Labor supplies of both husbands and wives were inelastic with respect to shadow price but elastic to positive attitudes on off-farm employment. Therefore, policy measures to increase agricultural productivity should be encouraged and off-farm job opportunities should be raised for both types of farmers to improve labor productivity and income especially for the small farm holders.

สารบัญ

หน้า

คำนำ

บทคัดย่อ

สารบัญ

1 บทนำ

ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

วัตถุประสงค์การศึกษา

ขอบเขตการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

วิธีวิเคราะห์

นิยามศัพท์ในการวิจัย

2. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการผลิตทางการเกษตร

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ตำบลชี้เหล็ก

ตำบลโป่งแยง

สภาพทางสังคม

สภาพทั่วไปของครัวเรือน

ระดับการศึกษาสูงสุด

อาชีพหลักของครัวเรือน

การติดต่อกับนอกชุมชน

สภาพทางเศรษฐกิจ

ทรัพย์สินในครัวเรือน

พื้นที่ทำกินของครัวเรือน

รายได้เป็นตัวเงินของครัวเรือน

ค่าใช้จ่ายในบ้าน

การออม

สภาพการผลิตทางการเกษตร

ต้นทุนและผลตอบแทน

1

1

4

4

5

5

8

10

10

11

12

12

12

14

16

16

17

17

17

20

20

23

23

24

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3. การตัดสินใจในอาชีพเกษตรและทัศนคติต่อการเกษตร	27
การตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรของครัวเรือน	27
ผู้มีบทบาทในการตัดสินใจ	27
การตัดสินใจของครัวเรือนเกษตรกรในช่วงทำนา	28
การตัดสินใจของครัวเรือนเกษตรกรในช่วงหลังนา	28
การตัดสินใจของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร	34
การเข้าทำงานของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร	34
ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการมีรายได้นอกเกษตร	35
ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการทำเกษตรในอนาคต	36
ทัศนคติของเกษตรกรต่อลักษณะงานนอกเกษตร งานเกษตร และการศึกษาบุตร	40
ทัศนคติของเกษตรกรในด้านการประกอบการ	42
4. ค่าเสียโอกาส และอุปทานแรงงาน	51
การทำงานของเกษตรกร	51
ประเภทงานและแหล่งฝึกงานนอกเกษตรของเกษตรกร	52
ผลตอบแทนจากงานนอกเกษตร	52
การใช้เวลาในการทำงาน	54
รูปแบบการใช้เวลาของเกษตรกร	57
ค่าเสียโอกาสของแรงงาน	59
สมการการผลิตพืช	59
ค่าจ้างและรายได้เงา	61
สมการอุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา	63
อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นสามี	64
อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นภรรยา	66
5. บทบาทของการทำงานนอกเกษตร	68
6. สรุป	75
บรรณานุกรม	78

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1.1	มูลค่าผลิตภัณฑ์ในประเทศเฉลี่ยต่อคนในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรใน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7	1
1.2	จำนวนและร้อยละของแรงงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7	3
2.1	ลักษณะอาชีพของครัวเรือน	13
2.2	สถานภาพของเกษตรกรผู้เป็นหลักในการผลิตของครอบครัว	14
2.3	จำนวนประชากรเฉลี่ยต่อครัวเรือน	15
2.4	ระดับการศึกษาสูงสุดของครัวเรือน	15
2.5	อาชีพหลักของครอบครัวเมื่อพิจารณารายได้และเวลา แยกตามพื้นที่และ ลักษณะอาชีพของครัวเรือน	16
2.6	ทรัพย์สินในครัวเรือน	18
2.7	ลักษณะการถือครองที่ดินของครัวเรือน	19
2.8	รายได้เป็นตัวเงินของครัวเรือน	21
2.9	ค่าใช้จ่ายต่อปีของครัวเรือน	22
2.10	ปัจจัยที่มีผลต่อค่าใช้จ่ายของครัวเรือน	22
2.11	การออมของครัวเรือน	23
2.12	ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตพืชปีการเพาะปลูก 2539/40	25
3.1	ผู้ตัดสินใจในการผลิตการเกษตรของครอบครัว	27
3.2	การตัดสินใจในช่วงฤดูทำนาของครัวเรือน	29
3.3	การตัดสินใจในช่วงหลังฤดูทำนาของครัวเรือน	33
3.4	ลักษณะการเข้าทำงานของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร	34
3.5	ความสำคัญของเหตุผลของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการทำงานนอก เกษตร	35
3.6	ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการมีรายได้นอกเกษตร	36
3.7	เหตุผลของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อความคิดเห็นในการเลิกหรือยัง คงทำงานเกษตรต่อไปในอนาคต	37
3.8	ความสำคัญของสาเหตุที่ไม่ทำงานนอกเกษตรของเกษตรกร	38

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง		หน้า
3.9	การตัดสินใจทำงานนอกเกษตรในอนาคตของเกษตรกรผู้ไม่ทำงานนอกเกษตร	39
3.10	ความรู้สึกของเกษตรกรผู้ที่ไม่ทำงานนอกเกษตรต่อผู้มีรายได้จากงานนอกเกษตร	40
3.11	ทัศนคติด้านต่างๆ ของเกษตรกร	41
3.12	ความเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรควรคำนึงถึงคุณภาพของผลผลิต	43
3.13	ความเห็นของเกษตรกรต่อการวางแผนและการจัดการด้านการเงินเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการทำการเกษตร	44
3.14	ความเห็นของเกษตรกรต่อการจัดการด้านการตลาดเป็นเรื่องสำคัญที่สุดต่อความสำเร็จในการทำการเกษตรของครอบครัว	45
3.15	ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อความจำเป็นในการปรับปรุงและพัฒนาการเกษตรของครัวเรือน	46
3.16	สาเหตุในการทำการเกษตรของเกษตรกร	49
3.17	ความคาดหวังของเกษตรกรต่อการทำการเกษตรของบุตรหลาน	50
4.1	ลักษณะการทำงานของเกษตรกร	51
4.2	ประเภทงานนอกเกษตรของเกษตรกร	53
4.3	ผลตอบแทนเฉลี่ยจากการทำงานนอกเกษตรของเกษตรกร	54
4.4	เวลาที่ใช้โดยเฉลี่ยในกิจกรรมต่างๆ ของเกษตรกร	55
4.5	ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เวลาทำงานเกษตรของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา	57
4.6	ค่าสถิติของตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์สมการการผลิต	60
4.7	ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อมูลค่าการผลิตพืชของครัวเรือน	61
4.8	ค่าจ้างของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา	62
4.9	รายได้ของครัวเรือน	63
4.10	ค่าสถิติของตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์สมการอุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา	63
4.11	ปัจจัยที่มีผลต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นสามี	65
4.12	ปัจจัยที่มีผลต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นภรรยา	67
5.1	ความแตกต่างของจนสตถือครองที่ดินต่อสมาชิกในครัวเรือน	68

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง		หน้า
5.2	แหล่งทุนเพื่อการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร	70
5.3	การจัดสรรรายได้นอกเกษตรของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรในปัจจุบัน	71
5.4	ผลกระทบจากการทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรจจุบัน	73
5.5	อิทธิพลของการจ้างงานนอกเกษตรและปัจจัยการผลิตที่มีผลต่อมูลค่าการผลิตพืชของครัวเรือน	74

สารบัญรูป

รูป		หน้า
2.1	แผนที่อำเภอแมริม	10
3.1	กระบวนการตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรในช่วงฤดูทำนาของครัวเรือนตำบล ซี้เหล็ก	30
3.2	กระบวนการตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรของครัวเรือนตำบลโป่งแยง	31
3.3	กระบวนการตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรในช่วงหลังฤดูทำนาของครัวเรือน ตำบลซี้เหล็ก	32
4.1	รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมเกษตรของเกษตรกร	58
4.2	รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมนอกเกษตรของเกษตรกร	58
4.3	รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมนอกเกษตรของเกษตรกรชาย	59
4.4	รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมนอกเกษตรของเกษตรกรหญิง	59

1. บทนำ

ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

ประเทศไทยถูกจัดไว้ในกลุ่มประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูงประเทศหนึ่งของโลก มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจประมาณร้อยละ 7.8 ต่อปี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2539) แต่การขยายตัวนี้ไม่ได้เป็นไปอย่างเสมอภาคในทุกสาขาการผลิต และภาคเกษตรยังคงเป็นภาคที่มีรายได้ต่ำ ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนมูลค่าผลผลิตเฉลี่ยต่อคนของภาคเกษตรกรรมต่อภาคนอกเกษตรได้ลดลงจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ซึ่งเคยมีสัดส่วนถึง 1 : 6.20 ของการผลิตทั้งประเทศเหลือเพียง 1 : 12.09 ของผลิตภัณฑ์ภายในประเทศในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (ตาราง 1.1) ส่งผลให้มีช่องว่างของรายได้ระหว่างภาคเกษตรและภาคนอกเกษตรสูงขึ้น กล่าวคือ รายได้ต่อหัวของประชากร ในครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด 20 เปอร์เซ็นต์แรก ในปี 2535 มีสัดส่วนรายได้เพิ่มขึ้นจากปี 2531 ร้อยละ 54 ของรายได้ประชากรทั้งหมด ในขณะที่กลุ่มที่มีรายได้ 20 เปอร์เซ็นต์ต่ำสุดซึ่งส่วนใหญ่เป็นประชากรในภาคเกษตรมีสัดส่วนรายได้ปี 2535 เพียงร้อยละ 3.9 ของรายได้ประชากรทั้งหมด

ตาราง 1.1 มูลค่าผลิตภัณฑ์ในประเทศเฉลี่ยต่อคนในภาคเกษตรและภาคนอกเกษตรในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7

แผนพัฒนาฯ	ภาคเกษตร	ภาคนอกเกษตร	สัดส่วนของมูลค่าผลิตภัณฑ์ภาคเกษตรต่อภาคนอกเกษตร
ฉบับที่ 1	1,002	6,212	1:6.20
ฉบับที่ 2	1,373	9,148	1:6.66
ฉบับที่ 3	1,797	10,905	1:6.07
ฉบับที่ 4	3,674	20,629	1:5.61
ฉบับที่ 5	5,743	38,357	1:6.68
ฉบับที่ 6	6,943	68,597	1:9.88
ฉบับที่ 7	8,110	98,077	1:12.09

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร , 2539.

หมายเหตุ : แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 เฉลี่ย 3 ปี (2535-2537)

ในด้านการเกษตรนั้น นอกจากราคาสินค้าเกษตรไม่แน่นอนและมีการแข่งขันในตลาดโลกค่อนข้างสูงแล้วเกษตรกรยังต้องเผชิญกับความเสียหายของผลผลิตทั้งจากศัตรูพืช และความแปรปรวนของสภาพแวดล้อม เป็นเหตุให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นและประสิทธิภาพการผลิตลดลง ปัญหาดังกล่าวนี้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างการผลิต เช่น เกษตรกรบางส่วนหันไปทำการเกษตรกรรมชาติใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การขยายตัวของเมืองเข้าสู่พื้นที่ชนบทและการขยายตัวของอุตสาหกรรม อันเป็นผลมาจากมีการพัฒนาในโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะการคมนาคมขนส่ง และการสื่อสาร เกษตรกรจึงมีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารและสามารถเลือกงานนอกการเกษตรได้มากขึ้น ปัจจุบันพบว่ามีการสร้างงานในชนบทเกิดขึ้นมากมายในหลาย ๆ หน่วยงาน เช่น การส่งเสริมหมู่บ้านอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมครัวเรือนอื่น ๆ ทั้งในด้านหัตถกรรมและอาหารแปรรูปพื้นบ้าน รวมไปถึงการส่งเสริมอาชีพเสริมต่างๆ ที่สนับสนุนการนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมาใช้ในการผลิต โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปให้ความช่วยเหลือทั้งด้านการเงิน การตลาด เทคโนโลยีการผลิต ความรู้ทางวิชาการและอื่น ๆ ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ครัวเรือนเกษตรกรได้มีงานทำ และมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นลักษณะงานเสริมและงานประจำ

การทำงานนอกภาคเกษตรของเกษตรกรมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การอพยพไปทำงานต่างถิ่นอย่างถาวร การอพยพไปทำงานนอกการเกษตรต่างถิ่นในช่วงว่างจากการผลิต การทำงานนอกเกษตรในท้องถิ่นช่วงว่างจากการผลิต และการเปลี่ยนงานทำ ซึ่งการทำงานนอกเกษตรนั้นนับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของเกษตรกรที่ยากจน โดยช่วยให้มีการกระจายรายได้ให้มีส่วนเสมอตลอดปี (ทองโรจน์ อ่อนจันทร์ และ ยงยุทธ แฉล้มวงษ์, 2523 ; ณรงค์ชัย อัครเศรณี และคณะ, 2526) โดยครัวเรือนเกษตรกรมีสัดส่วนรายได้จากการทำงานนอกการเกษตรร้อยละ 67.12 ของรายได้สุทธิทั้งหมดของครัวเรือน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2538 ตาราง 151) และยังเป็นทางเลือกการว่างงานตามฤดูกาลอีกด้วย นอกจากนี้รายได้จากงานนอกการเกษตรมีผลต่อการลงทุนในปัจจุบันการผลิตทางการเกษตร และการลงทุนในสินค้าทุนในกิจกรรมการเกษตร ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าการประกอบกิจกรรมการเกษตรนั้นจะดำเนินไปด้วยกันกับกิจกรรมที่ไม่ใช่การเกษตรได้ดี ไม่กระทบกระเทือนประสิทธิภาพการเกษตรมากนักเนื่องจากกิจกรรมที่ไม่ใช่การเกษตรสามารถปรับตัวได้ง่าย และกิจกรรมการเกษตรมีการใช้แรงงานมากเกินไปอยู่แล้ว (ณรงค์ชัย อัครเศรณี และคณะ, 2526 ; Yongyuth Chalamwong, 1983)

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันโดยเฉพาะตั้งแต่แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 6 (ตาราง 1.1) ส่งผลให้เกษตรกรมีทางเลือกค่อนข้างมากในการประกอบอาชีพ ซึ่งโอกาสที่เกษตรกรจะทำงานนอกฟาร์มจะมีมากขึ้น โดยในปัจจุบันแรงงานในภาคเกษตรลดลง และมีการขาดแคลนแรงงาน กล่าวคือ สัดส่วนแรงงานในภาคเกษตรได้ลดลงจากช่วงแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 3 ซึ่งมีจำนวนแรงงานภาคเกษตรประมาณ 14 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 69.5 และเหลือประมาณ 20 ล้านคน หรือ ร้อยละ 58 ของกำลังแรงงานทั้งหมดในปลายแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 7 (ตาราง 1.2) นอกจากนี้ยังมีการนำแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านมาใช้ในการผลิตการเกษตรทั้งพืชเศรษฐกิจ และประมง (ธนาคารกรุงไทยจำกัด, 2539) ในขณะที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงทำอาชีพเกษตรและเกษตรกรก็ยังมีที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่ยังไม่เอากลางซึ่งเป็นที่เชื่อว่าเกษตรกรเป็นผู้มีเหตุผลในการตัดสินใจ กล่าวคือ นอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม แล้วยังขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในของตัวเกษตรกรเอง เช่น วัฏจักรชีวิตของครัวเรือน ความปรารถนา และจุดมุ่งหมายของครอบครัว จำนวนและคุณภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ (Kada, 1981) และลักษณะองค์กร

ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเลือกอาชีพของบุคคลได้แก่ ความถนัด สติปัญญา ความสนใจ ค่านิยม บุคคล เวดล้อม จุดมุ่งหมาย และถิ่นที่อยู่ โดยเฉพาะจุดมุ่งหมายนั้นมีอิทธิพลมากที่สุดต่อการตัดสินใจเลือกประกอบอาชีพของบุคคล (Blinn, 1980) เช่น การได้อยู่กับครอบครัวในพื้นที่ดินของตนเอง และการตัดสินใจของเกษตรกรที่จะยังคงทำการเกษตรต่อไปหรือทำงานในอาชีพนอกรการเกษตรอย่างถาวรหรืองานนอกรการเกษตรเพียงชั่วคราวนั้นจะส่งผลต่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน และความคงอยู่ของภาคเกษตร (กาญจนา รัตนธรรมเมธี, 2538)

ตาราง 1.2 จำนวนและร้อยละของแรงงาน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7

(หน่วย : พันคน)

แผนฯ ฉบับที่	เกษตร	นอกรเกษตร	ทั้งหมด	ร้อยละเกษตร/ทั้งหมด
แผนฯ 3 : 2515	14,189	6,241	20,430	69.5
2519	15,657	7,943	23,600	66.3
แผนฯ 4 : 2520	16,048	8,381	20,430	65.7
2524	17,628	10,186	23,600	63.4
แผนฯ 5 : 2525	17,841	10,548	28,389	62.8
2529	18,658	11,894	30,552	61.0
แผนฯ 6 : 2530	18,854	12,153	31,007	60.8
2534	19,486	13,160	32,646	59.7
แผนฯ 7 : 2535	19,684	13,328	33,012	59.6
2536	19,833	13,546	33,379	59.4
2537	19,914	13,833	33,747	59.0
2538	19,969	14,146	34,115	58.5
2539	19,998	14,486	34,484	58.0

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, 2539.

การศึกษาและวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะการทำงานนอกรฟาร์มและปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการเสนอขายแรงงานนอกรฟาร์มของครัวเรือนเกษตรกร ทั้งในด้านของกระบวนการตัดสินใจของเกษตรกรเอง และปัจจัยภายนอกต่างๆ รวมไปถึงผลกระทบในการตัดสินใจทำงานนอกรการเกษตรของเกษตรกรอันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพการผลิต การเติบโตของฟาร์ม หรือแม้แต่การคงอยู่และออกจากการเป็นเกษตรกรในปัจจุบัน เหล่านี้ล้วนมีประโยชน์ต่อการวางแผนเพื่อส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรและการส่งเสริมอาชีพนอกรการเกษตรที่ถูกต้องทิศทางต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาผลกระทบของการจ้างงานนอกไร่ นา ต่อการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเกษตรกร และการเกษตร โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. สำรวจโครงสร้างอาชีพ รายได้ และทรัพยากรของครัวเรือนเกษตรกร
2. วิเคราะห์กระบวนการตัดสินใจเลือกกิจกรรมเกษตรและนอกเกษตร
3. วิเคราะห์ค่าเสียโอกาสแรงงาน และอุปทานแรงงานนอกเกษตร
4. วิเคราะห์บทบาทการทำงานนอกเกษตรต่อการผลิตเกษตร

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้ได้ศึกษาครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวและทำการเกษตรร่วมกับงานนอกเกษตร โดยจำกัดพื้นที่ ในจังหวัดเชียงใหม่ เขตอำเภอแมริ่ม และได้แบ่งพื้นที่ศึกษาเพื่อเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ไกลเมืองซึ่งเป็นที่สูงในตำบลโป่งแยง และพื้นที่ราบในเขตใกล้เมืองตำบลชี้เหล็ก เพื่อความแตกต่างของสภาพการผลิตและโอกาสในการทำงานนอกการเกษตร โดยในการศึกษานี้ได้แยกศึกษาในด้านข้อมูลของครัวเรือนและข้อมูลส่วนบุคคลในช่วงปีการเพาะปลูก 2539/40 สำหรับในด้านข้อมูลครัวเรือนนั้นได้ศึกษาข้อมูลต้นทุน รายได้ของการผลิตทางการเกษตร และงานนอกการเกษตรทั้งงานนอกฟาร์ม (เช่น งานรับจ้าง) และงานที่ไม่ใช่การเกษตร (เช่น ค้าขาย งานฝีมือ) รวมถึงข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน และกระบวนการตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมของครัวเรือนเกษตรกร สำหรับข้อมูลส่วนบุคคลนั้นเพื่อใช้ศึกษาถึงอุปทานแรงงานของเกษตรกรซึ่งในที่นี้ได้ศึกษาเฉพาะอุปทานแรงงานนอกฟาร์มจากการจัดสรรเวลาของเกษตรกร คู่สามี-ภรรยาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดในการเก็บข้อมูลของสมาชิกอื่นๆ ที่ไปทำงานนอกฟาร์มเป็นการถาวร หรือ กึ่งถาวร

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์สำหรับการศึกษานี้เป็นข้อมูลภาคตัดขวาง (cross-section data) ซึ่งได้รวบรวมจากภาคสนามโดยตรง ด้วยการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามและการสังเกตการณ์

ข้อมูลที่สัมภาษณ์จากผู้นำชุมชน ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม สภาพโครงสร้างพื้นฐานในหมู่บ้าน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ข้อมูลที่ทำกรรวบรวมจากครัวเรือนเกษตรกรแบ่งออกเป็น ข้อมูลของครัวเรือนและข้อมูลของคู่สามี-ภรรยาผู้เป็นหลักในการผลิตในการเกษตรของครัวเรือนเป็นรายบุคคล สำหรับข้อมูลของครัวเรือนนั้น ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตร งานนอกการเกษตร ในปี 2539/40 ทั้งทางด้าน ต้นทุน รายได้ การรับข่าวสาร รวมไปถึงข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน และกระบวนการตัดสินใจของเกษตรกร

ในการทำงานนอกเกษตรและงานเกษตร ส่วนในด้านทัศนคติ รายละเอียดในการทำงานนอกเกษตร และการใช้เวลาในปี 2539 ของคู่สามี-ภรรยา จะสอบถามเกษตรกรคู่สามี-ภรรยาผู้เป็นหลักในการผลิตทางการเกษตรของครอบครัวเป็นรายบุคคล

จำนวนตัวอย่างผู้นำชุมชนห้องที่ละ 1 ราย รวมทั้งหมด 6 หมู่บ้าน และครัวเรือนเกษตรกรรวมทั้งสิ้น 100 ครัวเรือน สำหรับการเลือกตัวอย่างครัวเรือนนั้น ใช้ multi-stage sampling โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การเลือกอำเภอที่ทำการศึกษานั้น ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการทำการศึกษา (purposive selection) โดยเลือกอำเภอที่ได้รับอิทธิพลจากความเจริญของเมือง แต่ยังคงทำการผลิตการเกษตรเป็นหลัก
2. การเลือกตำบลที่ทำการศึกษานั้นเลือกแบบเฉพาะเจาะจงโดยเลือกตำบลในพื้นที่สูงไกลเมืองและที่ราบลุ่มไกลเมืองเพื่อความแตกต่างในลักษณะพืชที่ปลูก และโอกาสในการเลือกอาชีพ
3. การเลือกหมู่บ้านโดยวิธีจับผลจากตำบลที่ถูกเลือกไว้ (simple random sampling)
4. การเลือกครัวเรือนโดยวิธี accidental sampling

วิธีวิเคราะห์

การศึกษาโครงสร้างอาชีพ รายได้ และทรัพยากรของครัวเรือนตลอดจนกระบวนการตัดสินใจเลือกกิจกรรมเกษตรหรือนอกเกษตร และทัศนคติใช้วิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา ในส่วนของการศึกษาบทบาทของการทำงานนอกเกษตรนั้นจะวิเคราะห์เป็นขั้นตอนดังนี้

1. วิเคราะห์โดยวิธีเชิงปริมาณโดยอาศัยสมการถดถอยเพื่อ กระทบมาสมการการผลิตเกษตร (production function) ของฟาร์ม
2. คำนวณค่าจ้างเงาซึ่งสะท้อนมูลค่าเพิ่มของแรงงานจากสมการการผลิตและรายได้เงาของครัวเรือน
3. วิเคราะห์สมการอุปทานแรงงานของเกษตรกรสามีและภรรยา โดยใช้ค่าจ้างเงา และรายได้เงาเป็นตัวแปรอธิบายร่วมกับตัวแปรอธิบายอื่นๆ
4. ผลจากการวิเคราะห์ค่าจ้างเงา และสมการอุปทานแรงงานจะชี้ให้เห็นผลิตภาพของแรงงานและอธิบายเหตุผลของการทำงานนอกการเกษตรของครัวเรือนเกษตรเพื่อประกอบกับข้อมูลในส่วนอื่นๆ ในการวิเคราะห์บทบาทการจ้างงานนอกเกษตรต่อไป

การวิเคราะห์สมการอุปทานโดยการใช้ค่าจ้างเงาและรายได้เงาแทนค่าจ้างตามอัตราตลาดนั้น สืบเนื่องมาจากแนวคิดของ Skoufias (1994) โดยมีแบบจำลองในเชิงปฏิบัติดังต่อไปนี้

สมมติให้สมการการผลิตของฟาร์มอยู่ในรูป Cobb Douglas

$$\ln Y = \sum \beta_j \ln X_j + e \quad (1.1)$$

เมื่อ Y แสดงมูลค่าทั้งหมดของการผลิตพืช ในครัวเรือน (บาท)
 β_j ค่าสัมประสิทธิ์
 X_j ปริมาณหรือมูลค่าปัจจัยการผลิตในครัวเรือน
 e คือ error term ที่รวมอิทธิพลของตัวแปรอื่นๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้

ตัวแปรอิสระที่แสดงใน X_j คือ

F_m^H จำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานจ้างชาย
 F_f^H จำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานจ้างหญิง
 F_m จำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานครัวเรือนชาย
 F_f จำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานครัวเรือนหญิง
 ALL มูลค่าของปัจจัยการผลิตอื่นๆ ทั้งหมด
 $AREA$ พื้นที่การเพาะปลูก

ในการประมาณ shadow wage rate (หรือ marginal value products) นั้น ค่าจ้างเงา (shadow wage) ของชายและหญิงในครัวเรือน ได้จาก

$$\hat{W}_m^* = \frac{\hat{Y}}{\hat{F}_m} \hat{\beta}_{F_m} \quad (1.2)$$

$$\hat{W}_f^* = \frac{\hat{Y}}{\hat{F}_f} \hat{\beta}_{F_f}$$

เมื่อ \hat{Y} แสดงถึงมูลค่าของผลผลิตจากการกะประมาณของครัวเรือน

หา shadow income ได้จาก

$$\hat{Y}^* = \hat{Y} - W_m^* F_m^H - W_f^* F_f^H - \hat{W}_m^* F_m - \hat{W}_f^* F_f - ALL + \Pi_Z + V \quad (1.3)$$

เมื่อ W_m, W_f, W_b เป็น อัตราค่าจ้างเฉลี่ยของแรงงาน ชาย หญิง ในแต่ละหมู่บ้าน
 Π_Z คือผลรวมของผลตอบแทนในการขายผลผลิต คือ ปศุสัตว์ การค้า และ
 หัตถกรรม
 V คือ รายได้ที่ไม่ใช่แรงงาน เช่น ค่าเช่าที่ดิน และรายรับจากการโอน ของ
 ครัวเรือน

สมการ 2.15 อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของชายและหญิง ในครอบครัว สามารถประมาณได้ด้วย OLS หรือ GLS

$$\begin{aligned}\ln M_m^* &= \gamma_{m0} + \gamma_m \ln \hat{m}^* + \gamma_{mf} \ln \hat{f}^* + \gamma_{mv} \ln \hat{v}^* + \gamma_{mx} B + u_m \\ \ln M_f^* &= \gamma_{f0} + \gamma_f \ln \hat{f}^* + \gamma_{fm} \ln \hat{m}^* + \gamma_{fv} \ln \hat{v}^* + \gamma_{fx} B + u_f\end{aligned}\quad (1.4)$$

- เมื่อ M คือ เวลาการทำงานนอกฟาร์ม (วัน-งาน/ปี) ($m =$ ชาย, $f =$ หญิง)
- u คือ disturbance term จากปัจจัยที่ไม่ได้นำมาพิจารณา
- γ_{m0} และ γ_{f0} คือ uncompensated own-wage elasticities ของชายและหญิง
- γ_{mf} และ γ_{fm} คือ uncompensated cross-wage elasticities
- γ_{iv} และ γ_{mv} คือ ความยืดหยุ่นทางรายได้ของอุปทานแรงงานชายและหญิง
- B vector ของลักษณะบุคคล และหรือ ลักษณะของครัวเรือนซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจของบุคคล มีรายละเอียดดังนี้
- B_1 คือ อายุ (ปี)
- B_2 สภาพการเป็นหัวหน้าครอบครัว
- | | |
|-----------------|-----|
| หัวหน้าครอบครัว | = 1 |
| อื่นๆ | = 0 |
- B_3 สภาพการเป็นภรรยาของหัวหน้าครอบครัว
- | | |
|----------------------|-----|
| ภรรยาหัวหน้าครอบครัว | = 1 |
| อื่นๆ | = 0 |
- B_4 สถานภาพสมรส
- | | | | |
|---------|-----|-------|-----|
| แต่งงาน | = 1 | อื่นๆ | = 0 |
|---------|-----|-------|-----|
- B_5 หมูบ้าน
- | | |
|------------------|-----|
| หมูบ้านในที่ลุ่ม | = 1 |
| หมูบ้านในที่สูง | = 0 |
- B_6 มูลค่าของสิ่งก่อสร้างของครัวเรือน (บาท)
- B_7 ทรัพย์สินเกษตรของครัวเรือน (ไม่รวมที่ดิน) (บาท)
- B_8 มูลค่าทรัพย์สินในครัวเรือน(ไม่รวมที่ดิน บ้าน ทรัพย์สินเกษตร และทรัพย์สินนอกเกษตร (บาท)

B ₉	ระดับการศึกษาสูงสุดของสมาชิกครัวเรือน	
B ₁₀	พื้นที่ถือครอง (ไร่)	
B ₁₁	ความใกล้เมือง (ระยะทางจากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอแมริม) (กิโลเมตร)	
B ₁₂	จำนวนผู้ใหญ่ในวัยทำงาน (13-65 ปี) (คน)	
B ₁₃	จำนวนเด็ก และผู้ในวัยพึ่งพิงในครอบครัว (คน)	
B ₁₄	การเข้ารับการฝึกอบรมอาชีพนอกการเกษตรจากหน่วยงานราชการ	
	เคย	= 0
	ไม่เคย	= 1
B ₁₅	ทัศนคติในทางบวกของเกษตรกร (คะแนน)	
B ₁₆	ลักษณะการทำงานนอกเกษตรของเกษตรกร	
	รับจ้าง	= 0
	กิจการส่วนตัว หรือกิจการส่วนตัวและรับจ้าง	= 1
B ₁₇	จำนวนสมาชิกครัวเรือนชายที่อยู่ในวัยทำงาน (คน)	
B ₁₈	จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่กำลังรับการศึกษา (คน)	
B ₁₉	จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่มีอายุต่ำกว่า 5 ปี (คน)	
B ₂₀	ค่าใช้จ่ายในบ้านปี 2539 (บาท/ปี)	
B ₂₁	จำนวนพืชที่ปลูกในปี 2539 (พืช)	
HW	เวลาที่ใช้ทำงานบ้าน (วัน-งาน)	

นิยามศัพท์ในการวิจัย

กิจกรรมนอกเกษตร (กิจกรรมนอกฟาร์ม) หมายถึง กิจกรรมที่ทำนอกฟาร์มของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างการเกษตรในฟาร์มของผู้อื่น หรือการรับจ้างอื่นๆ รวมถึงกิจกรรมที่ไม่ใช่เกษตร

กิจกรรมการเกษตร หมายถึง การทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ทำป่าไม้ ประมง และงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในฟาร์มของตนเอง

กิจกรรมที่ไม่ใช่การเกษตร (สินค้าที่ผลิตในบ้าน) หมายถึง กิจกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ทำป่าไม้ ประมง และกิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งในฟาร์มของตนเองและของผู้อื่น เช่น งานจักสาน ทอผ้า เย็บผ้า ค้าขาย หัตถกรรมต่างๆ แปรรูปอาหาร ฯลฯ ซึ่งทำเพื่อเป็นรายได้หรือใช้ในครัวเรือน

เกษตรกรผู้เป็นภรรยา (เกษตรกรหญิง) หมายถึง หญิงผู้เป็นหลักในการผลิตการเกษตรของครอบครัว หรือเป็นภรรยาของเกษตรกรชายผู้เป็นหลักในการผลิตการเกษตรของครอบครัว

เกษตรกรผู้เป็นสามี (เกษตรกรชาย) หมายถึง ชายผู้เป็นหลักในการผลิตการเกษตรของครอบครัว ซึ่งอาจเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือน

คู่สามี-ภรรยาผู้เป็นหลักในการทำกิจกรรมเกษตร หมายถึง คู่สามี-ภรรยาที่เป็นผู้ทำกิจกรรมเกษตรส่วนใหญ่ในการทำการเกษตรของครัวเรือน

ครัวเรือน หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปซึ่งเป็นคู่สามี-ภรรยาที่อาศัยในบ้านหรือสถานที่อยู่ อย่างถาวรหรืออยู่ชั่วคราว มีส่วนรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายของครอบครัว หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการผลิตของครอบครัว

เด็กในครัวเรือน หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่มีอายุ ต่ำกว่า 13 ปี

ผู้ใหญ่ในวัยทำงาน คือผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 13-65 ปี

ผู้อยู่ในภาวะพึ่งพิง หมายถึง ผู้ที่มีอายุสูงกว่า 65 ปี ผู้ที่เจ็บป่วยทั้งกายและสภาพจิตใจซึ่งไม่สามารถทำงานได้ และเด็กอายุต่ำกว่า 13 ปี

รายได้จากการเกษตร หมายถึง รายได้ที่เกิดจากกิจกรรมการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน

รายได้ที่ไม่ได้จากรงงาน หมายถึง รายได้จากเงินช่วยเหลือ หรือการให้เปล่าจากบุคคลนอกครัวเรือน หรือสถาบันต่าง ทั้งในรูปตัวเงินและสิ่งของที่ตีมูลค่าได้

รายได้นอกเกษตร (รายได้นอกฟาร์ม) หมายถึง รายได้ที่เกิดจากกิจกรรมนอกการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน

แรงงานครัวเรือน หมายถึง สมาชิกครัวเรือนที่มีอายุระหว่าง 13-65 ปี และทำงานในครัวเรือน

แรงงานจ้าง หมายถึงบุคคลที่ครัวเรือนจ้างมาช่วยทำงานในครัวเรือนโดยได้รับค่าจ้างเป็นผลตอบแทน

แรงงานแลกเปลี่ยน หมายถึงบุคคลผู้ซึ่งมาช่วยงานของครัวเรือนเป็นการชดเชยที่คนในครัวเรือนเคยไปช่วยงานเป็นการตอบแทน

รับจ้าง หมายถึง การทำงานให้กับผู้อื่น โดยได้ผลตอบแทนเป็นเงิน หรือสิ่งของ

วัน หมายถึง เวลาทำงานของแรงงานตามการทำงานจริงใน 1 วัน นับได้ ตั้งแต่มากกว่า 0 ชั่วโมง ถึง 24 ชั่วโมง

วัน-งาน หมายถึง เวลาทำงานของแรงงานเท่ากับ 8 ชั่วโมง

สมาชิกครัวเรือน หมายถึง สมาชิกที่อยู่ในความรับผิดชอบของหัวหน้าครัวเรือน และภรรยา ซึ่งอาศัยอยู่ในครัวเรือนเป็นประจำ

2. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการผลิตทางการเกษตร

บทนี้ได้พิจารณาสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ทางด้าน สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการผลิตการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร เพื่อแสดงถึงโครงสร้างอาชีพ รายได้ และทรัพยากรของครัวเรือน

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

จังหวัดเชียงใหม่มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจประมาณร้อยละ 8.1 ต่อปี และมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากร 36,976 บาท/คน/ปี ซึ่งสูงเป็นอันดับหนึ่งของภาคเหนือ ในขณะที่เขตรอบนอกนั้นยังมีรายได้ต่ำมาก คือ 6,000 บาท/คน/ปี ภาคเกษตรกรรมยังคงมีส่วนในผลิตภัณฑ์มวลรวม (GPP) ของจังหวัดเชียงใหม่สูงเป็นอันดับหนึ่ง แต่มีการขยายตัวลดลงดังจะเห็นได้จากสัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคเกษตรกรรมในจังหวัดเชียงใหม่ ลดลงจาก 15.7 ในปี 2532 เหลือ 10.0 ในปี 2537 (สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่, 2539)

อำเภอแมริมซึ่งเป็นอำเภอที่ศึกษานั้นตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 16.5 กิโลเมตร มีทางหลวงหมายเลข 107 ตัดผ่าน ห่างจากทิศตะวันตกของลำน้ำปิงประมาณ 3.2 กิโลเมตร ทิศเหนือติดอำเภอแม่แตง ทิศใต้ติด อำเภอเมือง ทิศตะวันออกติดอำเภอสันทราย ทิศตะวันตกติดอำเภอสะเมิง มีพื้นที่ทั้งหมด 495.11 ตารางกิโลเมตร สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 324.00 เมตร (รูป 2.1) (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2538)



รูป 2.1 แผนที่อำเภอแมริม

โครงสร้างพื้นฐาน : การคมนาคมของอำเภอแมริมค่อนข้างสะดวก มีถนนคอนกรีตชั้นหนึ่ง ถนนลาดยาง ถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ ถนนลูกรัง และถนนดินในหมู่บ้าน แต่มีพื้นที่ใน 3 ตำบล ในพื้นที่สูงที่ การเดินทางไม่สะดวกในช่วงฤดูฝน เนื่องจากเป็นพื้นที่ลาดชันมักชำรุดเสียหายจากการกัดเซาะของน้ำ พื้นที่ ส่วนใหญ่ใน อำเภอแมริมมีประปา โทรศัพท์ ไฟฟ้า และมีบริการไปรษณีย์โทรเลขเกือบทุกหมู่บ้าน

อำเภอแมริมมีพื้นที่รับน้ำชลประทาน 7 ตำบล และไม่ได้รับน้ำชลประทาน 4 ตำบล สำหรับ แหล่งน้ำธรรมชาติที่นับพบว่ามีแม่น้ำไหลผ่าน 5 สาย และลำห้วยที่เป็นต้นกำเนิดของลำน้ำต่างๆ นอกจากนี้ยังมี แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นมาเพื่อการเกษตรและการบริโภคอีก 9 แห่ง

ประชากรและอาชีพ : อำเภอแมริมแบ่งออกเป็น 11 ตำบล 83 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น 73,129 คน เป็นชาย 37,701 คน เป็นหญิง 35,428 คน ซึ่งเป็นประชากรในวัยแรงงาน (ช่วงอายุ 18-50 ปี) ทั้งหมด 55,616 คน เป็นชาย 18,516 คน หญิง 37,100 คน คราวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (8,171 ครัวเรือน) มีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยครัวเรือนละ 3-5 ไร่ พืชหลักที่สำคัญได้แก่ข้าว ถั่วเหลือง ไม้ผล และพืชผัก อาชีพรอง คือ รับจ้าง ได้แก่ งานก่อสร้าง และงานโรงงานอุตสาหกรรม 120 โรงงาน รองรับแรงงานได้ทั้งหมด 1,135 คน ชาย 662 คน และหญิง 473 คน (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2540)

พื้นที่ศึกษาประกอบไปด้วย ตำบลชี้เหล็ก (หมู่บ้านสันคะยอม ชี้เหล็กหลวง ต้นขาม ชี้เหล็กน้อย และปากทางสะลวง) เป็นตัวแทนพื้นที่ราบใกล้เมือง และ ตำบลโป่งแยง (หมู่บ้านปางไคร้ และผานกกก) เป็น ตัวแทนพื้นที่สูงไกลเมือง

ตำบลชี้เหล็ก

พื้นที่ในตำบลชี้เหล็กมีลักษณะเป็นที่ราบมีแม่น้ำปิงไหลผ่านในบางพื้นที่ ซึ่งก่อให้เกิดอาชีพ นอกเกษตรแก่เกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น การรับจ้างตัดทวาย ทำงานประดิษฐ์ประเภทตุ๊กตาทายดทวายซึ่ง ใช้ทวายจากแม่น้ำปิง แต่ในด้านการทำเกษตรไม่ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำปิงมากนักเนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่ ส่วนใหญ่อาศัยน้ำจากระบบชลประทานแม่แตง ประชากรใน ตำบลชี้เหล็กมีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน ส่วน ระบบประปาเป็นลักษณะของประปาหมู่บ้านซึ่งมีในบางพื้นที่และบางครัวเรือน หรือมีเพียงในสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียน และสถานีอนามัยเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่จึงใช้น้ำจากบ่อบาดาล และซื้อน้ำดื่มเพื่อบริโภค เส้นทางการคมนาคมผ่านหมู่บ้านหรือเส้นทางหลักของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ สำหรับการ ล้อสารนั้นปรากฏว่า มีเพียง ร้อยละ 40 ที่มีโทรศัพท์ใช้

ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่เป็นชนพื้นเมือง ในบางหมู่บ้านมีการอพยพมาจากต่างอำเภอกว่า ครั้งหมู่บ้าน ประชากรในหมู่บ้านที่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรมีไม่ถึง ร้อยละ 50 ของจำนวนครัวเรือนทั้ง

หมดในหมู่บ้าน ในบางหมู่บ้านเหลืออยู่เพียง ร้อยละ 20 เท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุจากเกษตรกรไม่มีที่ดินทำกิน

ตำบลซีเหล็กอยู่ใกล้ตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่จึงมีความเจริญเข้าถึงและในบางพื้นที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ซึ่งเป็นแหล่งงานให้แก่ประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง ดังนั้นโอกาสในการทำงานนอกเกษตร และความหลากหลายของอาชีพนอกเกษตรจึงมีมาก เช่น อาชีพค้าขายและรับจ้างทั่วไปในพื้นที่ และในตัวอำเภอและจังหวัด

ตำบลโป่งแยง

ตำบลโป่งแยง เป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเขตชลประทาน ห่างจากอำเภอแมริมออกไปประมาณ 20 กิโลเมตรและเป็นที่สูง ใช้น้ำจากประปาธรรมชาติซึ่งเป็นทั้งแหล่งน้ำกินและน้ำใช้ ลักษณะเส้นทางในหมู่บ้านยังคงเป็นดินลูกรัง ทางเข้าหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางในบางช่วง ไฟฟ้ามีใช้ทุกครัวเรือน แต่การสื่อสารยังคงมีเพียงโทรศัพท์สาธารณะประจำหมู่บ้านเท่านั้น

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมซึ่งแยกออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ ผานกกก และโป่งไคร้ ประชากรในหมู่บ้าน ผานกกก เป็นชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งมีที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนทั้งหมด

ประชากรส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ส่วนโอกาสการทำงานนอกเกษตรนั้นมีไม่มากนัก แม้จะมีนักท่องเที่ยวในพื้นที่บ้างพอสมควร ก็มีเพียงการค้าขายงานฝีมือของเผ่าบ้าง งานนอกเกษตรที่ทำอยู่ส่วนใหญ่จึงเป็นงานรับจ้างของผู้ชายในหน่วยงานอนุรักษ์ต้นน้ำ อย่างไรก็ตามทั้งสามีและภรรยายังคงช่วยกันทำงานเกษตร งานเกษตรของหมู่บ้านผานกกกมีทั้งไม้ผลและพืชผัก ซึ่งมีการปลูกหลายรุ่นหมุนเวียนตลอดปี ส่วนผู้ชายหรือหัวหน้าครอบครัวในหมู่บ้านโป่งไคร้ส่วนใหญ่จะรับจ้างก่อสร้างเป็นช่างไม้ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน โดยช่วยทำเกษตรเพียงเวลาว่างเท่านั้น ผู้ที่ทำเกษตรส่วนใหญ่จึงเป็นแม่บ้าน ซึ่งพืชที่ปลูกเป็นไม้ดอกที่ต้องการแรงงานดูแลอย่างสม่ำเสมอแต่ไม่ไ้งานหนัก และถ้ามีงานหนักพอบ้านจะกลับมาช่วยหรือจ้างแรงงานมาทำแทน มีการปลูกพืชหลายรุ่นหรือปลูกเหลื่อมช่วงเวลากันโดยอาจมีการเปลี่ยนสายพันธุ์หรือปลูกหลายสายพันธุ์ไปพร้อมกัน

สภาพทางสังคม

สภาพทั่วไปของครัวเรือน

ตัวอย่างการศึกษาเป็นเกษตรกรทั้งหมด 100 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว 21 ครัวเรือน ครัวเรือนที่ทำทั้งการเกษตรและงานนอกเกษตร 79 ครัวเรือน ซึ่งจำนวนนี้เป็นผู้ทำการเกษตรร่วมกับกิจการส่วนตัว เช่น ค้าขาย 13 ครัวเรือน ทำการเกษตรร่วมกับรับจ้าง 48 ครัวเรือน และทำการเกษตรร่วมกับกิจการส่วนตัวและรับจ้าง 18 ครัวเรือน เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเกษตรกรตำบลซีเหล็กและตำบลโป่งแยง พบว่าครัวเรือนตำบลโป่งแยงทำงานเกษตรเพียงอย่างเดียวในสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือน

ตำบลซีเหล็ก และงานนอกเกษตรที่ทำนั้นเกษตรกรตำบลซีเหล็กมีโอกาสในการทำกิจการส่วนตัวสูงกว่า เกษตรกรตำบลโป่งแยง ส่วนเกษตรกรตำบลโป่งแยงมีการทำงานรับจ้างในสัดส่วนค่อนข้างสูง เนื่องจาก ตำบลโป่งแยงตั้งอยู่ในเขตอนุรักษุุ่มน้ำ และอยู่ในเส้นทางท่องเที่ยว ประชากรในหมู่บ้านใกล้เคียง เหล่านี้ จึงมีโอกาสทำงานรับจ้างในหน่วยงานอนุรักษุุ่มน้ำ และรับจ้างก่อสร้างที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านใกล้เคียง หรือในรีสอร์ท (ตาราง 2.1)

ตาราง 2.1 ลักษณะอาชีพของครัวเรือน

ลักษณะอาชีพ	ต.ซีเหล็ก		ต.โป่งแยง		รวม
	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	
ครัวเรือนเกษตร	16	20	5	25	21
ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร	64	80	15	75	79
เกษตรและกิจการส่วนตัว	12	18.75	1	6.67	13
เกษตรและรับจ้าง	37	57.8	11	73.33	48
เกษตร กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	15	23.44	3	20	18
รวม	80	100	20	100	100

ที่มา : จากการสำรวจ

เมื่อแยกพิจารณาระหว่างเกษตรกรคู่สามี-ภรรยาผู้เป็นหลักในการผลิต จากครัวเรือนเกษตร 100 ครัวเรือน เป็นเกษตรกรผู้เป็นสามีหรือเกษตรกรชาย 98 ราย อยู่ใน ตำบลซีเหล็ก 78 ราย ตำบลโป่งแยง 20 ราย เกษตรกรหญิง 96 ราย อยู่ใน ตำบลซีเหล็ก 76 ราย ตำบลโป่งแยง 20 ราย ทั้งนี้เนื่องจากมีเกษตรกรชายไม่มีคู่สมรส 4 ราย และเกษตรกรหญิงไม่มีคู่สมรส 2 ราย เกษตรกรชายผู้เป็นหลักการผลิตส่วนใหญ่ เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งเกษตรกรชายและหญิง ตำบลซีเหล็กมีอายุอยู่ในช่วง 41-50 ปี ในขณะที่เกษตรกรตำบลโป่งแยงมีช่วงอายุ 31-40 ปี (ตาราง 2.2) นอกจากนี้พบว่าเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรร่วมด้วยนั้น ส่วนใหญ่มีอายุน้อยกว่าเกษตรกรผู้ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว และมีสถานภาพเป็นผู้ไม่มีคู่สมรส

ครัวเรือนเกษตรกรมีสมาชิกเฉลี่ย 4.27 คน เป็นผู้อยู่ในวัยทำงานเฉลี่ย 3.23 คน/ครัวเรือน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นผู้ทำการเกษตรเฉลี่ย 2.17 คน/ครัวเรือน มีผู้อยู่ในวัยพึ่งพิง (อายุน้อยกว่า 13 มากกว่า 65 และบกพร่องทางร่างกายหรือจิตใจ) อยู่ทั้งหมด 67 ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละ 1.64 คน และเป็นผู้กำลังรับการศึกษา (เรียน และไม่ช่วยทำงานเกษตร) 78 ตัวอย่าง เฉลี่ย 1.65 คน/ครัวเรือน เมื่อแยกพิจารณาระหว่าง 2 พื้นที่ พบว่า ครัวเรือนตำบลโป่งแยงมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนตำบลซีเหล็ก คือ ตำบลซีเหล็กมีสมาชิกทั้งหมดเฉลี่ย 4.15 คน/ครัวเรือน ส่วนครัวเรือนตำบลโป่งแยงมีสมาชิกทั้งหมดเฉลี่ย 4.75 คน/ครัวเรือน ในขณะที่เป็นผู้อยู่ในวัยพึ่งพิง 1.42 และ 2.29 คน/ครัวเรือน ผู้กำลังรับการศึกษา 1.42 และ 2.37 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ ส่วนจำนวนผู้อยู่ในวัยทำงานและทำการเกษตรในตำบลซีเหล็กและตำบลโป่งแยงนั้นโดยเฉลี่ยแล้วมีจำนวนใกล้เคียงกัน คือ จำนวนผู้อยู่ในวัยทำงาน 3.21 และ 3.30 คน/ครัวเรือน

และจำนวนผู้ทำการเกษตร 2.13 และ 2.35 คน/ครัวเรือน ตามลำดับ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว และทำการเกษตรร่วมกับงานนอกเกษตรนั้น พบว่า ครัวเรือนที่ทำการเกษตรร่วมกับงานนอกเกษตรนั้น มีสมาชิกครัวเรือนโดยเฉลี่ยน้อยกว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่มีจำนวนผู้อยู่ในวัยพึ่งพิงมากกว่า (ตาราง 2.3)

ตาราง 2.2 สถานภาพของเกษตรกรผู้เป็นหลักในการผลิตของครอบครัว

สถานภาพ	เกษตรกรชาย					เกษตรกรหญิง					รวม	
	ต.ซีเหล็ก		ต.โป่งแยง		รวม	ต.ซีเหล็ก		ต.โป่งแยง		รวม		
	เกษตร	เกษตรและนอกเกษตร	เกษตร	เกษตรและนอกเกษตร		ไม่ทำ	เกษตร	เกษตรและนอกเกษตร	เกษตร			เกษตรและนอกเกษตร
สถานภาพสมรส												
โสด	1	2	0	0	3	0	0	1	0	0	1	4
แต่งงาน	21	53	6	14	94	2	17	55	11	9	94	188
หย่าร้าง/ตายจาก	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	2
สถานภาพการเป็นหัวหน้าครอบครัว												
หัวหน้าครอบครัว	21	52	6	13	92	0	0	2	0	0	2	94
ภรรยาหัวหน้าครอบครัว	0	0	0	0	0	2	16	53	10	9	90	90
ครัวอื่น ๆ	1	4	0	1	6	0	1	2	1	0	4	10
อายุ (ปี) : 20-30	0	5	3	3	11	0	2	6	5	3	16	27
31-40	3	16	0	8	27	0	3	21	3	5	32	59
41-50	7	17	2	3	29	0	9	22	3	0	34	63
51-60	7	15	1	0	23	0	2	6	0	0	8	31
61-70	5	2	0	0	7	2	1	2	0	1	6	13
>70	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
เฉลี่ย	52	44	39	36	45	64	45	42	33	35	41	43
รวม	22	56	6	14	98	2	17	57	11	9	96	194

ที่มา : จากการสำรวจ

ระดับการศึกษาสูงสุด

เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาสูงสุดของครัวเรือนนั้น พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาสูงสุดในช่วงมัธยมศึกษาตอนต้นถึงมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า เมื่อแยกพิจารณาตามพื้นที่พบว่า ครัวเรือนตำบลซีเหล็ก มีการศึกษาสูงสุดตั้งแต่ ประถมศึกษาปีที่ 4 จนถึง สูงกว่าปริญญาตรี ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการศึกษาสูงสุดระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 35) ส่วนครัวเรือนตำบลโป่งแยง มีระดับการศึกษาสูงสุดตั้งแต่ อนุบาลจนถึง ปริญญาตรี โดยครัวเรือนส่วนใหญ่มีการศึกษาสูงสุดอยู่ในระดับมัธยม

ศึกษาตอนปลาย (ร้อยละ 55) เมื่อแยกพิจารณาตามอาชีพแล้วพบว่า ครั้วเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวในตำบลชี้เหล็ก มีการศึกษาสูงสุดอยู่ในระดับปริญญาตรี ส่วนครั้วเรือนตำบลโป่งแยงมีการศึกษาสูงสุดอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในขณะที่ครั้วเรือนที่ทำทั้งการเกษตรและงานนอกเกษตรในตำบลชี้เหล็ก และตำบลโป่งแยงนั้นมีการศึกษาสูงสุดอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลายตามลำดับ (ตาราง 2.4)

ตาราง 2.3 จำนวนประชากรเฉลี่ยต่อครั้วเรือน

จำนวนประชากรของครั้วเรือน	ต.ชี้เหล็ก			ต.โป่งแยง			รวม
	ครั้วเรือน เกษตร	ครั้วเรือนเกษตร และนอกเกษตร	รวม	ครั้วเรือน เกษตร	ครั้วเรือนเกษตร และนอกเกษตร	รวม	
จำนวนสมาชิกครั้วเรือน (คน)	4.50	4.06	4.15	4.80	4.73	4.75	4.27
จำนวนตัวอย่าง (ครั้วเรือน)	16	64	80	5	15	20	100
จำนวนสมาชิกครั้วเรือน (คน)	3.75	3.08	3.21	3.40	3.27	3.30	3.23
จำนวนตัวอย่าง (ครั้วเรือน)	16	64	80	5	15	20	100
จำนวนสมาชิกครั้วเรือน (คน)	2.19	2.11	2.13	2.80	2.20	2.35	2.17
จำนวนตัวอย่าง (ครั้วเรือน)	16	64	80	5	15	20	100
จำนวนสมาชิกครั้วเรือน (คน)	1.50	1.40	1.42	1.60	2.58	2.29	1.64
จำนวนตัวอย่าง ¹ (ครั้วเรือน)	8	42	50	5	12	17	67
จำนวนสมาชิกครั้วเรือน (คน)	1.50	1.41	1.42	2.00	2.47	2.37	1.65
จำนวนตัวอย่าง ¹ (ครั้วเรือน)	10	49	59	4	15	19	78

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ ¹ นับเฉพาะจำนวนตัวอย่างที่มีประชากรดังกล่าวอยู่เท่านั้น

ตาราง 2.4 ระดับการศึกษาสูงสุดของครั้วเรือน

(ร้อยละ)

ระดับการศึกษา	ต.ชี้เหล็ก			ต.โป่งแยง			รวม
	เกษตร (n=16)	เกษตรและ นอกเกษตร (n=64)	รวม (n=80)	เกษตร (n=5)	เกษตรและ นอกเกษตร (n=15)	รวม (n=20)	
อนุบาล	0.00	0.00	0.00	20.00	0.00	5.00	1.00
ประถมศึกษา	6.25	15.63	13.75	20.00	6.67	15.00	14.00
มัธยมศึกษาตอนต้น	31.25	35.94	35.00	20.00	20.00	20.00	32.00
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	12.50	26.56	23.75	40.00	60.00	55.00	30.00
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	12.50	7.81	8.75	0.00	0.00	0.00	7.00
ปริญญาตรี	37.50	12.50	17.50	0.00	13.33	10.00	15.00
สูงกว่าปริญญาตรี	0.00	1.56	1.25	0.00	0.00	5.00	1.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ

อาชีพหลักของครัวเรือน

จากการสอบถามเกษตรกรถึงอาชีพหลักของครัวเรือน โดยพิจารณาจากรายได้ และเวลา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความเห็นว่าครัวเรือนของตนเป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากรายได้ ร้อยละ 80 และ ร้อยละ 78 เมื่อพิจารณาจากเวลา บางครัวเรือนเห็นว่าตนเป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากรายได้ และเป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณาจากเวลา (ร้อยละ 7) ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในตำบลโป่งแยง ในขณะที่บางครัวเรือนเห็นว่าตนเป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณารายได้และเป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากเวลา (ร้อยละ 5) (ตาราง 2.5)

ตาราง 2.5 อาชีพหลักของครอบครัวเมื่อพิจารณารายได้และเวลา แยกตามพื้นที่และลักษณะอาชีพของครัวเรือน

อาชีพหลัก	ต.ซีเหล็ก					ต.โป่งแยง					รวม
	ครัวเรือนเกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร				ครัวเรือนเกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร				
		1	2	3	รวม		1	2	3	รวม	
พิจารณาจากรายได้											
เกษตร	16	8	27	11	46	5	1	9	3	13	80
นอกเกษตร	0	4	9	5	18	0	0	2	0	2	20
พิจารณาจากเวลา											
เกษตร	16	8	28	13	49	5	1	4	3	8	78
นอกเกษตร	0	4	8	3	15	0	0	7	0	7	22
พิจารณาจากรายได้- เวลา											
เกษตร-เกษตร	16	8	26	10	44	5	1	4	3	8	73
เกษตร-นอกเกษตร	0	0	1	1	2	0	0	5	0	5	7
นอกเกษตร-เกษตร	0	0	2	3	5	0	0	0	0	0	5
นอกเกษตร-นอกเกษตร	0	4	7	2	13	0	0	2	0	2	15
รวม	16	12	36	16	64	5	1	11	3	15	100

หมายเหตุ :
 1 คือเกษตรและกิจการส่วนตัว
 2 คือเกษตรและรับจ้าง
 3 คือเกษตรและกิจการส่วนตัวและรับจ้าง

การติดต่อกับนอกชุมชน

ครัวเรือนเกษตรกรมีการติดต่อกับภายนอกหมู่บ้านทั้งด้านงานเกษตรและงานนอกเกษตรรวมถึงเพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ อยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยมีการเดินทางในระยะทางใกล้ๆ ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลเดียวกันและต่างตำบลในอำเภอเดียวกัน ประมาณสัปดาห์ละครั้ง ในขณะที่การเดินทางเข้าสู่อำเภอเมือง

หรือตัวจังหวัดนั้นเฉลี่ยประมาณเดือนละครั้ง ต่างอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ประมาณเดือนละ 2 ครั้ง และต่างจังหวัดปีละครั้ง โดยเมื่อพิจารณาทั้ง 2 ตำบล นั้นมีการเดินทางไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมสะดวก ซึ่งเมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ในการเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ พบว่า สำหรับการติดต่อเพื่อการเกษตรนั้น คราวเรือนจะติดต่อทุกแหล่งในจังหวัดไม่ว่าจะเป็นในหมู่บ้านใกล้เคียง ต่างตำบล ต่างอำเภอ ตัวเมืองในอำเภอ หรือตัวเมืองในจังหวัด แต่ไม่มีการติดต่อในต่างจังหวัด ส่วนการติดต่อในงานนอกเกษตรนั้นมีความแตกต่างกันระหว่าง 2 พื้นที่ โดยคราวเรือนตำบลชี้เหล็กมีการติดต่อกับทุกๆ พื้นที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนคราวเรือนตำบลโป่งแยงจะติดต่อในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่

สภาพทางเศรษฐกิจ

ทรัพย์สินในคราวเรือน

เกษตรกรทั้ง 2 ตำบล มีมูลค่าทรัพย์สินเฉลี่ย คราวเรือนละ 357,361 บาท คราวเรือนตำบลโป่งแยงมีทรัพย์สินเฉลี่ยต่ำกว่าคราวเรือนตำบลชี้เหล็ก และคราวเรือนมีมูลค่าทรัพย์สินโดยรวมมากกว่าคราวเรือนที่ทำการเกษตรและนอกเกษตรร่วมกัน ซึ่งทรัพย์สินที่คราวเรือนมีส่วนใหญ่เป็นสิ่งก่อสร้าง ของใช้ในบ้าน และทรัพย์สินเกษตร (ตาราง 2.6) โดยเมื่อพิจารณาทรัพย์สินเกษตรของคราวเรือนนั้นพบว่า คราวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวมีทรัพย์สินเกษตรมากกว่าคราวเรือนที่ทำงานเกษตรและนอกเกษตรร่วมกัน และเกษตรกรตำบลชี้เหล็กมีมูลค่าทรัพย์สินเกษตรสูงกว่าเกษตรกรตำบลโป่งแยง ทั้งนี้เนื่องจากคราวเรือนตำบลชี้เหล็กมีการปลูกสร้างยุ้งฉางไว้สำหรับเก็บข้าวเปลือก ในขณะที่ตำบลโป่งแยงปลูกข้าวน้อย จึงมีเกษตรกรเพียง 2 รายที่มีการปลูกสร้างยุ้งฉางไว้เก็บข้าว นอกจากนี้คราวเรือนตำบลชี้เหล็กที่มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค่านั้นมีมูลค่าของโรงเรือนสูงจึงมีส่งผลให้มูลค่าทรัพย์สินของเกษตรกรตำบลชี้เหล็กสูงตามไปด้วย ส่วนทรัพย์สินนอกเกษตรมีเพียงในตำบลชี้เหล็กเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงเรือนสำหรับค้าขายที่สร้างแยกออกจากตัวบ้าน

พื้นที่ทำกินของคราวเรือน

จากการสอบถามถึงพื้นที่ทำกินของคราวเรือนเกษตรกรนั้นพบว่า คราวเรือนส่วนใหญ่ยังคงมีที่ดินเป็นของตนเอง (80 คราวเรือน) บางคราวเรือนเป็นที่ดินจากที่ผู้อื่นให้ทำกิน (ร้อยละ 51) และบางคราวเรือนต้องเช่าที่ดินผู้อื่นทำกิน (ร้อยละ 37) โดยเกษตรกรมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยประมาณ 11.55 ไร่/คราวเรือน เป็นพื้นที่ของตนเอง ผู้อื่นให้ทำกิน และที่เช่า เฉลี่ย 8.67 3.62 และ 7.49 ไร่/คราวเรือน ตามลำดับ เมื่อแยกพิจารณาแต่ละพื้นที่พบว่า พื้นที่ถือครองเฉลี่ยของคราวเรือนตำบลชี้เหล็ก และตำบลโป่งแยงไม่แตกต่างกันมากนัก (ตาราง 2.7) ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าคราวเรือนตำบลโป่งแยงมีที่ดินเป็นของตนเองโดยเฉลี่ยสูงกว่าคราวเรือนตำบลชี้เหล็ก แต่มีพื้นที่เช่าต่ำกว่าคราวเรือนตำบลชี้เหล็ก อันแสดงให้เห็นถึงโอกาสเลือกเกษตรของคราวเรือนตำบลโป่งแยงที่สูงกว่าคราวเรือนตำบลชี้เหล็ก อย่างไรก็ตามจากการสำรวจพบว่า คราวเรือนในสองหมู่บ้านในตำบลโป่งแยงมีพื้นที่แตกต่างกันอยู่มาก โดยคราวเรือนในหมู่บ้านผานกนกนั้นพื้นที่ถือครองเฉลี่ยสูงมาก คือ 20.85 ไร่/คราวเรือน ในขณะที่คราวเรือนในหมู่บ้านปางไคร้มีพื้นที่ถือครองน้อยกว่ามาก คือ 2.99 ไร่/คราวเรือน

ตาราง 2.6 มูลค่าทรัพย์สินของครัวเรือน

บาท/ครัวเรือน

ทรัพย์สิน	ต.ขี้เหล็ก			ต.โป่งแยง			รวม	
	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือน เกษตรและ นอกเกษตร	รวม	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือน เกษตรและ นอกเกษตร	รวม		
สิ่งก่อสร้าง	มูลค่า	340,500.00	131,795.24	174,064.56	63,000.00	77,333.33	73,750.00	153,798.99
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	441,018.52	188,613.80	269,826.49	54,954.53	123,609.79	109,246.64	248,798.28
	จำนวนตัวอย่าง	16	63	79	5	15	20	99
ของใช้ในบ้าน	มูลค่า	56,655.63	45,339.88	47,603.03	23,600.00	28,207.86	26,995.26	43,648.00
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	52,378.74	42,837.84	44,778.22	30,324.00	18,973.95	21,649.41	42,059.11
	จำนวนตัวอย่าง	16	64	80	5	14	19	99
ทรัพย์สินเกษตร	มูลค่า	91,961.88	39,101.44	49,944.60	36,680.00	8,202.14	14,530.56	43,304.47
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	130,917.16	89,611.23	100,806.29	62,459.43	11,318.90	30,575.02	92,719.22
	จำนวนตัวอย่าง	16	62	78	4	14	18	96
ฝูงชน	มูลค่า	5,068.33	4,003.68	4,163.38	-	2,600.00	2,600.00	4,088.93
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	4,007.25	3,619.52	3,645.87	-	848.53	848.53	3,574.22
	จำนวนตัวอย่าง	6	34	40	0	2	2	42
โรงเรียนเลี้ยงสัตว์	มูลค่า	275,000.00	135,483.33	191,290.00	-	-	-	191,290.00
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	35,355.34	229,085.03	179,977.62	-	-	-	179,977.62
	จำนวนตัวอย่าง	2	3	5	0	0	0	5
อื่นๆ	มูลค่า	51,258.75	28,553.10	33,271.16	36,680.00	8,202.14	14,530.56	29,720.31
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	101,272.35	73,231.91	79,649.79	62,459.43	11,318.90	30,575.02	73,163.10
	จำนวนตัวอย่าง	16	61	77	4	14	18	95
ทรัพย์สินสำหรับทำงานนอกเกษตร								
	มูลค่า	3,500.00	43,000.00	35,100.00	-	-	-	35,100.00
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	-	71,735.63	64,587.54	-	-	-	64,587.54
	จำนวนตัวอย่าง	1	4	5	0	0	0	5
ทรัพย์สินอื่นๆ	มูลค่า	184,143.75	80,235.74	101,827.01	137,100.00	74,419.00	90,914.00	99,667.15
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	274,815.30	123,994.38	169,836.68	127,072.03	89,681.39	101,000.52	158,200.96
	จำนวนตัวอย่าง	16	61	77	5	14	19	96
ทรัพย์สินทั้งหมด	มูลค่า	755,084.06	306,433.70	396,163.78	254,404.00	184,731.01	202,149.26	357,360.87
	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	695,436.81	291,087.68	438,193.63	229,759.91	171,195.01	183,485.33	407,145.96
	จำนวนตัวอย่าง	16	64	80	5	15	20	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : มูลค่าเฉลี่ยเฉพาะในตัวอย่างที่มีทรัพย์สินแต่ละรายการ

ตาราง 2.7 ลักษณะการถือครองที่ดินของครัวเรือน

ไร่/ครัวเรือน

ประเภทที่ดิน	ตำบลห้วยเหล็ก		ตำบลโป่งแยง		รวม	
	ค่าเฉลี่ย	จำนวนตัวอย่าง	ค่าเฉลี่ย	จำนวนตัวอย่าง	ค่าเฉลี่ย	จำนวนตัวอย่าง
ครัวเรือนเกษตร						
พื้นที่ถือครอง	16.58	16	14.93	5	16.18	21
พื้นที่ตนเอง	14.00	16	16.06	4	14.41	20
พื้นที่เช่า	3.44	4	-	0	3.44	4
พื้นที่ผู้อื่นให้ทำกิน	9.17	3	3.46	3	6.31	6
ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร :						
พื้นที่ถือครอง	10.18	64	10.92	15	10.32	79
พื้นที่ตนเอง	5.45	49	12.59	11	6.76	60
พื้นที่เช่า	8.13	32	3.00	1	7.98	33
พื้นที่ผู้อื่นให้ทำกิน	3.19	39	3.71	6	3.26	45
กิจการส่วนตัว						
พื้นที่ถือครอง	11.60	12	37.50	1	13.59	13
พื้นที่ตนเอง	10.18	8	37.50	1	13.22	9
พื้นที่เช่า	5.83	3	-	0	5.83	3
พื้นที่ผู้อื่นให้ทำกิน	5.04	8	-	0	5.04	8
รับจ้าง						
พื้นที่ถือครอง	9.83	36	6.05	11	8.94	47
พื้นที่ตนเอง	3.70	26	6.46	7	4.28	33
พื้นที่เช่า	8.71	23	3.00	1	8.47	24
พื้นที่ผู้อื่นให้ทำกิน	2.74	21	3.65	5	2.91	26
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง						
พื้นที่ถือครอง	9.90	16	19.92	3	11.48	19
พื้นที่ตนเอง	5.96	15	18.58	3	8.06	18
พื้นที่เช่า	7.08	6	0	0	7.08	6
พื้นที่ผู้อื่นให้ทำกิน	2.65	10	4.00	1	2.77	11
รวม						
พื้นที่ถือครอง	11.46	80	11.92	20	11.55	100
พื้นที่ตนเอง	7.55	65	13.52	15	8.67	80
พื้นที่เช่า	7.61	36	3.00	1	7.49	37
พื้นที่ผู้อื่นให้ทำกิน	3.61	42	3.63	9	3.62	51

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : $\text{พื้นที่ถือครอง} = \text{พื้นที่ตนเอง} + \text{พื้นที่เช่า} + \text{พื้นที่ผู้อื่นให้ทำกิน} - \text{พื้นที่ให้ผู้อื่นทำกิน}$

พื้นที่เฉลี่ยเฉพาะตัวอย่างที่มีที่ดินในแต่ละประเภท

เมื่อพิจารณาครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว และครัวเรือนที่ทำงานนอกเกษตรด้วย พบว่า ครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวมีพื้นที่โดยเฉลี่ยสูงกว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรและนอกเกษตร ยกเว้นในกรณีที่เขาพื้นที่ทำกินครัวเรือนที่ทำการเกษตรและนอกเกษตรมีการเช่าพื้นที่โดยเฉลี่ยมากกว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะเกษตรกรที่ทำการเกษตรร่วมกับรับจ้างนั้นมีพื้นที่ของตนเองและพื้นที่ผู้อื่นให้ทำกินต่ำ ในขณะที่มีพื้นที่เช่าสูงกว่าเกษตรกรในลักษณะกลุ่มอาชีพอื่นๆ

รายได้เป็นตัวเงินของครัวเรือน

จากการพิจารณากิจกรรมการผลิตของครอบครัวทั้งหมดนั้นพบว่า มีครัวเรือนมีการผลิตพืช 99 ครัวเรือน ผลิตสัตว์เพื่อการค้า 21 ครัวเรือน ทำกิจการส่วนตัว 31 ครัวเรือน และ รับจ้าง 66 ครัวเรือน ซึ่งเกษตรกรมีรายได้สุทธิทั้งหมดรวมทั้งสิ้นเฉลี่ย 104,339 บาท/ครัวเรือน โดยครัวเรือนตำบลซีเหล็กมีรายได้สุทธิทั้งหมดโดยเฉลี่ยสูงกว่าครัวเรือนตำบลโป่งแยง แต่เมื่อแยกพิจารณาตามลักษณะอาชีพของครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวใน ตำบลซีเหล็กมีรายได้สุทธิสูงกว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรและนอกเกษตร ในขณะที่ ครัวเรือนที่ทำการเกษตรและนอกเกษตรใน ตำบลโป่งแยงนั้นมีรายได้สุทธิสูงกว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว เมื่อแยกพิจารณาเฉพาะผู้ทำกิจกรรมเป็นรายกิจกรรมนั้น (แถวที่ 2) พบว่า การทำกิจการส่วนตัวก่อให้เกิดรายได้สูงกว่ากิจกรรมอื่นๆ รองลงมาคือ ทำงานรับจ้าง ทำการผลิตพืช และทำการผลิตสัตว์ คิดเป็นรายได้สุทธิเฉลี่ยในแต่ละกิจกรรมคือ 54,597 37,063 36,368 และ 19,367 บาท/ครัวเรือน/ปี (ตาราง 2.8) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณารายได้โดยเฉลี่ยของประชากรทั้งตำบลเป็นรายกิจกรรม (แถวที่ 1) พบว่าการผลิตพืชเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครัวเรือนทั้งสองพื้นที่ รองลงมาคือ จากการรับจ้าง การทำกิจการส่วนตัว และการเลี้ยงสัตว์

จะเห็นว่าโอกาสในการสร้างรายได้จากการรับจ้างนั้นไม่ต่างกันในทั้งสองพื้นที่ นอกจากนี้ยังปรากฏว่า ครัวเรือนตำบลโป่งแยง มีรายได้จากการรับจ้างโดยเฉลี่ยสูงกว่าครัวเรือนตำบลซีเหล็ก ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรในตำบลโป่งแยงมีการรับจ้างทำงานในประเภทงานช่างไม้และช่างปูนมากโดยเฉพาะในหมู่บ้านบงไคร้ ซึ่งงานประเภทนี้มีค่าจ้างค่อนข้างสูง คือ มีค่าจ้างประมาณ 100-200 บาท/คน/วัน ขึ้นอยู่กับความชำนาญงานของแรงงาน และมีความต้องการแรงงานสม่ำเสมอทั้งจากการปลูกสร้างบ้านเรือนของประชาชนในท้องถิ่น และจากสถานที่ท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนบ้านผานกกกนั้นมีการรับจ้างปลูกป่าในหน่วยงานอนุรักษ์ลุ่มน้ำซึ่งมีงานสม่ำเสมอ ในขณะที่งานรับจ้างในตำบลซีเหล็กนั้นส่วนใหญ่เป็นงานรับจ้างทั่วไป และทำไม่สม่ำเสมอ

ค่าใช้จ่ายในบ้าน

เมื่อพิจารณาค่าใช้จ่ายเป็นตัวเงินในบ้าน เช่น ค่าอาหาร ข้าว ของใช้ในบ้าน และค่าการศึกษาบุตร ของครัวเรือนในปี 2539 นั้นพบว่า ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยประมาณ 71,388 บาท/ครัวเรือน/ปี และเมื่อพิจารณาในแต่ละพื้นที่พบว่าเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงเมืองมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าเกษตรกรในที่สูงไกลเมือง กล่าว

ตาราง 2.8 รายได้เป็นตัวเงินของครัวเรือน¹

รายการ	ค. จีพีพี				รวม	ค. ไปถึง				รวม	
	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร		รวม		ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร		รวม		
		กิจการส่วนตัว และรับจ้าง	รวม				กิจการส่วนตัว และรับจ้าง	รวม			
ผลิตภัณฑ์:	74,475.17	34,021.85	12,328.06	17,571.63	28,952.34	48,712.87	56,915.00	89,165.92	996.36	69,381.95	64,214.68
	74,475.17	37,144.74	12,328.06	17,850.55	29,318.83	48,712.87	56,915.00	89,165.92	996.36	69,381.95	64,214.68
	16	11	37	63	79	5	1	11	3	15	20
การผลิตสัตว์:	39,771.14	-39,137.03	6,153.61	909.75	5,034.75	334.00	-60.00	-	773.33	150.67	196.50
	127,267.65	-117,411.08	73,843.33	4,852.00	26,852.00	556.67	-60.00	-	1,160.00	753.33	655.00
	5	4	3	10	15	3	1	0	2	3	6
กิจการส่วนตัว:	-	75,109.17	-	46,494.69	20,565.31	-	630.00	-	15,553.33	3,152.67	2,364.50
	-	75,109.17	-	49,594.33	60,934.26	-	630.00	-	15,553.33	11,822.50	11,822.50
	0	12	0	27	27	0	1	0	3	4	4
รับจ้าง:	-	-	33,605.06	39,549.81	23,032.24	-	-	50,691.64	15,333.33	40,240.53	30,180.40
	-	-	33,605.06	39,549.81	35,434.21	-	-	50,691.64	15,333.33	43,114.86	37,063.44
	0	0	37	52	52	0	0	11	3	14	14
อื่นๆ:	81,604.06	10,674.58	7,027.92	33,446.00	27,773.76	1,360.00	-	873.56	16,583.33	3,957.28	3,307.96
	100,435.77	12,809.50	10,120.20	35,675.73	35,268.27	1,700.00	-	1,601.53	16,583.33	6,595.47	5,089.17
	13	10	25	50	63	4	0	6	3	9	13
รวม :	195,850.37	80,668.57	59,114.64	137,432.28	105,358.40	50,406.87	57,485.00	140,731.12	49,239.70	116,883.09	100,264.04
	16	12	37	64	80	5	1	11	3	15	20
	3										100

หมายเหตุ :¹ รายได้เป็นตัวเงินของครัวเรือนเกษตรรวมเป็นการพิจารณาได้ทั้งรายได้ที่จ่ายในแต่ละกิจการของครัวเรือนเกษตรภายใน พ.ศ. 2539 ที่เป็นตัวเงินเท่านั้น ดังนั้นให้ใช้จ่ายในแต่ละกิจการจริงไม่รวม ค่า

เสื่อมราคาเครื่องจักร ค่าเสียโอกาสที่ดิน ค่าเสียโอกาสเงินทุน และค่าแรงของแรงงานในครัวเรือน

- 1 คือ รายได้เฉลี่ยต่อเกษตรกรทั้งหมด (ม)
- 2 คือ รายได้เฉลี่ยเฉพาะเกษตรกรผู้ที่มีรายได้ในรายงานเท่านั้น
- 3 คือ ร้อยละของจำนวนผู้ตอบในแต่ละรายการ

คือครัวเรือนตำบลที่เหล็กมีค่าใช้จ่ายเงินสดในบ้านเฉลี่ย 72,814 บาท/ครัวเรือน/ปี 18,677.42 บาท/คน/ปี ในขณะที่ครัวเรือนตำบลโป่งแยงมีค่าใช้จ่ายในบ้าน 65,683 บาท/ครัวเรือน/ปี 14,760.53 บาท/คน/ปี ตามลำดับ (ตาราง 2.9)

เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้จ่ายของครัวเรือนด้วยสมการถดถอย OLS นั้น พบว่าจำนวนสมาชิกที่กำลังรับการศึกษา รายได้สุทธิของครัวเรือนปี 2538 การอยู่ในพื้นที่ราบหรือพื้นที่สูง และจำนวนเงินออมปี 2538 มีความสัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของเกษตรกร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ตาราง 2.10) โดยเมื่อพิจารณาค่า R² แล้วพบว่า ตัวแปรอธิบายทั้งหมดสามารถอธิบายการใช้จ่ายของครัวเรือนได้ ร้อยละ 42.18 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 99% (ตาราง 2.10)

ตาราง 2.9 ค่าใช้จ่ายต่อปีของครัวเรือน

ลักษณะงาน	ต.ซีเหล็ก		ต.โป่งแยง		รวม	
	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
เกษตรกร	78,024.62	64,788.20	45,843.80	22,115.88	70,362.52	58,678.90
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	71,511.66	47,621.67	72,295.40	70,558.72	71,660.47	52,205.19
กิจการส่วนตัว	82,291.67	53,726.81	29,210.00	-	78,208.46	53,504.83
รับจ้าง	64,387.32	34,315.05	77,702.45	80,633.26	67,438.71	48,137.95
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	80,461.00	67,745.38	66,831.33	34,747.04	78,189.39	62,842.03
รวม	72,814.25	51,111.50	65,682.50	62,525.67	71,387.90	53,321.21

ที่มา : จากการสำรวจ

ตาราง 2.10 ปัจจัยที่มีผลต่อค่าใช้จ่ายของครัวเรือน

ปัจจัยที่มีผลต่อค่าใช้จ่ายในบ้าน	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่าเฉลี่ย	T
ค่าคงที่	376.713599	100,810.000	.979
การออมปี2538 (บาท)	-0.015597	100,810.000	-1.702
รายได้สุทธิทั้งหมด ปี 2538 (บาท)	.197938	111,277.371	5.208***
พื้นที่ศึกษา เมื่อ 0 = ต.โป่งแยง 1 = ต.ซีเหล็ก	30,106.976318	.800	2.565***
จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เข้ารับการศึกษา (คน)	20,520.884385	1.290	4.477***

F - Statistic (20,69) = 17.32444***

Standard Error = 41390.60733

R - Squared = 42.18%

Adjusted R - Squared = 39.74%

Mean of Dependent Variable = 71387.899

ที่มา : จากการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS ในข้อมูลจากการสำรวจ 100 ครัวเรือน

หมายเหตุ : *** มีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่น 99%

* มีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่น 90%

การออม

ในปี 2539 ร้อยละ 65 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดมีการออม และในปี 2540 จำนวนครัวเรือนที่มีการออมเพิ่มขึ้นเป็น ร้อยละ 67 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่มีจำนวนเงินออมไม่เกิน 30,000 บาท/ปี เมื่อแยกพิจารณาตามพื้นที่พบว่า เกษตรกรตำบลซีเหล็กมีความแตกต่างในจำนวนเงินออมมากกว่าและมีการออมโดยเฉลี่ยสูงกว่าตำบลโป่งแยง (ตาราง 2.11) นอกจากนี้ครัวเรือนที่ทำการเกษตรและงานนอกเกษตรนั้นมีการออมสูงกว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว และปี 2540 นั้น มีจำนวนครัวเรือนที่มีการออมเงินเพิ่มขึ้นและมีจำนวนเงินสูงขึ้นจากปี 2539

ตาราง 2.11 การออมของครัวเรือน

จำนวนเงินออม	จำนวนผู้มีการออมปี 2539			จำนวนผู้มีการออมปี 2540		
	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง	รวม	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง	รวม
ครัวเรือนเกษตร	12	2	14	12	2	14
1-10,000 บาท	5	0	5	5	1	6
10,001-20,000 บาท	0	1	1	2	0	2
20,001-30,001 บาท	2	0	2	0	0	0
มากกว่า 30,000 บาท	5	1	6	5	1	6
ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร	42	9	51	44	9	53
1-10,000 บาท	19	3	22	22	3	25
10,001-20,000 บาท	12	3	15	6	0	6
20,001-30,001 บาท	6	3	9	6	1	7
มากกว่า 30,000 บาท	5	0	5	10	5	15
รวม	54	11	65	56	11	67

ที่มา : จากการสำรวจ

สภาพการผลิตทางการเกษตร

การทำเกษตรของครัวเรือนเกษตรรวมทั้งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคและเพื่อการค้า ดังจะเห็นว่าเกษตรกรตำบลซีเหล็กมีการปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภค และปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง และพืชเสริมรายได้ เช่น พืชผักสวนครัว ข้าวโพด กะหล่ำปลี เป็นพืชหลังนา ในขณะที่เกษตรกรตำบลโป่งแยงมีการปลูกพืชเพื่อการค้าเป็นส่วนใหญ่ และมีเพียงไม่กี่รายที่มีที่ดินพอปลูกข้าวไว้บริโภค พืชที่ปลูกได้แก่ พืชผักและไม้ดอกซึ่งเหมาะกับสภาพพื้นที่ ส่วนในด้านการเลี้ยงสัตว์นั้นเกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงไก่ไว้เพื่อบริโภค ในครัวเรือน มีเกษตรกรตำบลซีเหล็กเพียงบางรายที่เลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า เช่น การเลี้ยงไก่ไข่ หมู ปลา และกบ ซึ่งต้องใช้เงินทุนค่อนข้างสูง

ระบบการปลูกพืชของครัวเรือนเกษตรกรแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ โดยเกษตรกร ตำบลซีเหล็กส่วนใหญ่ปลูกข้าวในฤดูฝน (ฤดูกาลผลิตที่ 1) และปลูกถั่วเหลืองในฤดูแล้งหลังจากเก็บเกี่ยวข้าว (ฤดูกาลผลิตที่ 2 หรือพืชหลังนา) เนื่องจากพื้นที่อยู่ในเขตชลประทานและไม่มีปัญหาเรื่องน้ำ บางครัวเรือนจึงปลูกพืชผัก เช่น กะหล่ำปลี ผักกาดขาวปลี พืชผักสวนครัว เช่น พริก และ มะเขือ หลังจากเก็บเกี่ยวถั่วเหลือง (ฤดูกาลผลิตที่ 3) หรือปลูกในหลายฤดูตลอดปี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการปลูกไม้ผล หรือ พืชที่มีอายุมากกว่า 1 ปี ซึ่งไม่ต้องใช้แรงงานในการดูแลมากนัก ยกเว้นระดมที่ต้องดูแลและเก็บผลผลิตอย่างสม่ำเสมอเช่นเดียวกับพืชผักสวนครัวอื่นๆ เกษตรกรตำบลซีเหล็กส่วนใหญ่ปลูกพืชเพียง 2 ชนิด คือ ข้าวและถั่วเหลือง ดังนั้นเกษตรกรจึงมีเวลาว่างจากการผลิตในบางช่วงของการปลูกข้าวและถั่วเหลือง ในขณะที่เกษตรกรในตำบลโป่งแยงนั้นส่วนใหญ่มีการปลูกพืชแตกต่างกันออกไป และยังคงแตกต่างกันภายในพื้นที่ในแต่ละหมู่บ้านอีกด้วย โดยเกษตรกรในหมู่บ้านผานกกก ส่วนใหญ่ปลูกพืชมากกว่า 3 ชนิด และปลูกหลายฤดู ส่วนเกษตรกรในหมู่บ้านบงไคร้ นั้นส่วนใหญ่ปลูกไม้ดอกหมุนเวียนตลอดปี คือ เบญจมาศสายพันธุ์ต่างๆ ตามความต้องการของตลาดซึ่งการดูแลพืชที่ปลูกในตำบลโป่งแยงนั้นเป็นงานเบาแต่ต้องการการดูแลและเอาใจใส่มากจึงสามารถให้แรงงานหญิงทำแทนได้

ต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตพืช

เมื่อพิจารณาต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกพืชที่สำคัญของตำบลซีเหล็กและตำบลโป่งแยง คือ ข้าว ถั่วเหลือง ไม้ดอก ไม้ยืนต้น พืชผักอายุสั้น และ พืชผักเก็บผลได้นานนั้น พบว่า การผลิตพืชของเกษตรกรตำบลซีเหล็กส่วนใหญ่มีมูลค่าสูงกว่าเกษตรกรตำบลโป่งแยง โดยเกษตรกรตำบลซีเหล็กมีผลตอบแทนจากการปลูกพืชผักเก็บผลได้นานสูงที่สุด รองลงมาคือ ไม้ยืนต้น พืชผักอายุสั้น ข้าว และถั่วเหลือง ในขณะที่ไม้ดอกให้ผลตอบแทนดีดลบ เนื่องจากการปลูกไม้ดอกมีต้นทุนสูงและเกษตรกรใช้แรงงานในครอบครัวสูงด้วย ส่วนเกษตรกรตำบลโป่งแยงได้ผลตอบแทนจากการปลูกไม้ดอกสูงสุด รองลงมาคือ ไม้ยืนต้น พืชผักอายุสั้น และข้าว

เกษตรกรที่ศึกษาในตำบลซีเหล็กใช้เวลาทำการผลิตข้าว และไม้ดอก น้อยกว่าตำบลโป่งแยง เนื่องจากเกษตรกรตำบลซีเหล็กมีการใช้เครื่องจักรและแรงงานจ้าง แต่ใช้เวลาและมีการดูแลไม้ยืนต้นมากกว่าเกษตรกรตำบลโป่งแยง ในขณะที่ใช้ปัจจัยการผลิตไม่ต่างกันทั้ง 2 พื้นที่ (ตาราง 2.12)

ตาราง 2.12 ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตพืชปีการเพาะปลูก 2539/40

บาท/ไร่

รายการ	ข้าว		ถั่วเหลือง	ไม้ดอก	
	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง	ต.ซีเหล็ก	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง
จำนวนครัวเรือน	70	5	70	3	10
ต้นทุนปัจจัยการผลิต	266.96	423.66	667.80	21,129.17	40,289.58
มูลค่าเมล็ดพันธุ์	43.44	67.14	275.52	12,555.56	31,326.67
มูลค่าปุ๋ยคอก	0.15	0.00	0.64	88.89	1,742.27
มูลค่าปุ๋ยเคมี	140.80	222.94	140.11	2,930.56	3,161.20
มูลค่าสารเคมี	82.56	133.57	251.53	5,554.17	4,059.45
ต้นทุนเครื่องจักรขั้นเตรียมดิน	277.55	0.00	143.28	200.00	0.00
ต้นทุนเครื่องจักรขั้นตัดแต่ง	28.58	0.00	93.10	0.00	0.00
ต้นทุนการขนส่ง	44.58	54.43	18.02	0.00	0.00
ต้นทุนอื่นๆ	237.04	123.14	89.03	11,267.35	5,191.71
ต้นทุนแรงงานจ้าง	681.28	0.00	735.39	9,993.33	2,416.27
ต้นทุนการผลิตทั้งหมด	1,533.13	601.23	1,745.17	42,589.85	47,897.56
มูลค่าผลผลิตทั้งหมด	3,270.35	1,642.86	2,952.53	42,265.83	80,960.12
มูลค่าผลผลิตที่ให้ผู้อื่น	374.03	17.14	0.00	0.00	0.00
ผลตอบแทน ¹	1,360.35	1,024.49	1,205.92	-324.02	33,062.56
จำนวนแรงงานทั้งหมด (วัน-งาน/ไร่)	16.84	20.65	13.72	320.84	337.35
จำนวนแรงงานครัวเรือนชาย	3.64	8.45	3.68	61.61	135.45
จำนวนแรงงานครัวเรือนหญิง	1.24	5.43	1.48	68.27	173.76
จำนวนแรงงานจ้างชาย	2.69	0.00	2.58	51.82	10.00
จำนวนแรงงานจ้างหญิง	2.68	0.00	3.42	139.14	12.65
จำนวนแรงงานแลกเปลี่ยนชาย	3.51	2.37	1.24	0.00	1.15
จำนวนแรงงานแลกเปลี่ยนหญิง	3.09	4.40	1.32	0.00	4.35

ตาราง 2.12 (ต่อ)

บาท/ไร่

รายการ	ไม้ยืนต้น ³		พืชผักเก็บผลได้นาน ⁴	พืชผักอายุสั้น ⁵	
	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง	ต.ซีเหล็ก	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง
จำนวนครัวเรือน	27	10	19	9	11
ต้นทุนปัจจัยการผลิต	1,205.14	267.78	2,427.41	1,897.18	1,878.17
มูลค่าเมล็ดพันธุ์	286.07	17.85	113.41	550.06	508.26
มูลค่าปุ๋ยคอก	0.63	0.00	21.05	0.00	106.91
มูลค่าปุ๋ยเคมี	666.16	161.00	1,397.12	839.98	789.45
มูลค่าสารเคมี	252.29	88.94	895.82	507.13	473.55
ต้นทุนเครื่องจักรขั้นเตรียมดิน	7.08	0.00	371.05	245.54	0.00
ต้นทุนเครื่องจักรขั้นตัดแต่ง	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
ต้นทุนการขนส่ง	0.00	22.46	0.00	0.00	184.43
ต้นทุนอื่นๆ	157.66	5.91	602.33	511.48	473.69
ต้นทุนแรงงานจ้าง	96.99	0.00	2,433.05	473.33	131.46
ต้นทุนการผลิตทั้งหมด	1,466.88	296.15	5,833.85	3,127.53	2,667.76
มูลค่าผลผลิตทั้งหมด	10,060.85	2,640.27	27,539.69	6,206.48	5,663.61
มูลค่าผลผลิตที่ให้ผู้อื่น	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
ผลตอบแทน ¹	8,593.98	2,344.12	21,705.84	3,078.95	2,995.85
จำนวนแรงงานทั้งหมด (วัน-งาน/ไร่)	21.81	6.22	115.79	39.07	45.01
จำนวนแรงงานครัวเรือนชาย	11.13	3.77	55.04	20.20	19.79
จำนวนแรงงานครัวเรือนหญิง	10.01	2.25	40.20	15.42	17.00
จำนวนแรงงานจ้างชาย	0.53	0.00	0.37	0.06	0.63
จำนวนแรงงานจ้างหญิง	0.14	0.00	19.48	2.76	0.05
จำนวนแรงงานแลกเปลี่ยนชาย	0.00	0.12	0.00	0.00	3.75
จำนวนแรงงานแลกเปลี่ยนหญิง	0.00	0.08	0.71	0.63	3.79

ที่มา : คำนวณจากข้อมูลจากการสำรวจและผลการวิเคราะห์รายได้

หมายเหตุ : ¹ ไม่หักต้นทุนแรงงานครัวเรือน² หักต้นทุนแรงงานครัวเรือน³ ไม้ยืนต้น คือ ผลไม้และพืชผักที่อายุมากกว่า 1 ปี เช่น กัลย ะอม และผลไม้ต่างๆ⁴ พืชผักเก็บผลได้นาน คือพืชผักที่ปลูกตั้งแต่ช่วงนาถึงฤดูที่ 2 หรือ 3 เช่น พริก มะเขือ มะเขือเทศ และผักสวนครัว⁵ พืชผักอายุสั้น คือ ผักต่างๆ เช่น กะหล่ำปลี ผักกาดขาวปลี ผักกาดหอมหงส์ และกะหล่ำดอก เป็นต้น

3. การตัดสินใจในอาชีพเกษตรและทัศนคติต่อการเกษตร

แม้ทุกครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างของการศึกษาจะเป็นครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด แต่การทำงานนอกเกษตรก็เป็นกิจกรรมสำคัญของครัวเรือน การจัดสรรเวลาในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในและนอกภาคเกษตรของเกษตรกรย่อมมีผลต่อประสิทธิภาพและผลิตภาพทางด้านเกษตรด้วย ในบทนี้จึงได้วิเคราะห์กระบวนการตัดสินใจของครัวเรือน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติ และเข้าใจจุดมุ่งหมายของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยาเป็นรายบุคคล เพื่อประโยชน์ในการคาดแนวโน้มความสนใจของเกษตรกรในอนาคต

การตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรของครัวเรือน

ผู้มีบทบาทในการตัดสินใจ

ผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจทำเกษตรของครัวเรือนมากที่สุดได้แก่ หัวหน้าครัวเรือน กล่าวคือ ทำการตัดสินใจแต่ผู้เดียวถึง ร้อยละ 46 และตัดสินใจร่วมกับสมาชิกในครอบครัว ร้อยละ 43 ส่วนที่สมาชิกครอบครัวตัดสินใจกันเองนั้นมีอยู่ ร้อยละ 11

เมื่อแยกพิจารณาแต่ละพื้นที่พบว่า ครัวเรือนตำบลซีเหล็กและตำบลโป่งแยงหัวหน้าครอบครัวยังคงเป็นหลักในการตัดสินใจ แต่ครัวเรือนตำบลโป่งแยงนั้นสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวเป็นผู้ตัดสินใจมากขึ้นโดยเฉพาะครัวเรือนที่ทำการเกษตรร่วมกับงานนอกเกษตร โดยมีการตัดสินใจของหัวหน้าครอบครัวเพียงผู้เดียว ร้อยละ 33.33 หัวหน้าครอบครัวตัดสินใจร่วมกับสมาชิก ร้อยละ 40 และสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวตัดสินใจกันเอง ร้อยละ 26.67 (ตาราง 3.1)

ตาราง 3.1 ผู้ตัดสินใจในการผลิตการเกษตรของครอบครัว

ผู้เป็นหลักในการตัดสินใจ	ร้อยละ						
	ต.ซีเหล็ก			ต.โป่งแยง			รวม
	ครัวเรือนเกษตร (n=16)	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร (n=64)	รวม (n=80)	ครัวเรือนเกษตร (n=5)	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร (n=15)	รวม (n=20)	
หัวหน้าครอบครัว	43.75	48.44	47.50	60.00	33.33	40.00	46.00
หัวหน้าครอบครัวและสมาชิก	50.00	42.19	43.75	40.00	40.00	40.00	43.00
สมาชิกคนอื่นๆในครอบครัว	6.25	9.38	8.75	0.00	26.67	20.00	11.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ

การตัดสินใจของครัวเรือนเกษตรกรในช่วงทำนา

สำหรับการตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรของครัวเรือนนั้นได้แยกพิจารณาเป็น 2 ช่วง คือ ฤดูทำนาหรือช่วงนา (ช่วงฤดูการผลิตที่ 1) และ ช่วงหลังนา (ฤดูการผลิตที่ 2 และ 3) เพื่อทราบถึงการเลือกของเกษตรกรในช่วงนา คือ เลือกระหว่าง (1) การปลูกข้าวซึ่งนอกจากจะทำการผลิตเพื่อขายแล้วยังสามารถเก็บไว้บริโภค และ (2) การทำงานนอกเกษตรโดยต้องซื้อข้าวเพื่อบริโภคในช่วงนา ส่วนการเลือกในช่วงหลังนา คือ ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลืองซึ่งมีน้ำพอเพียงในการเพาะปลูก และการทำงานนอกเกษตรในช่วงหลังนา โดยคาดว่าหากเกษตรกรเลือกทำงานนอกเกษตรในช่วงการผลิตพืชหลัก เช่น ข้าว และถั่วเหลืองแล้ว เกษตรกรมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปเป็นครัวเรือนนอกเกษตรมากขึ้น

ในช่วงนานั้นครัวเรือนทั้ง 2 พื้นที่เลือกทำงานเกษตร ร้อยละ 93 จากเหตุผลส่วนใหญ่ คือ ต้องการปลูกข้าวไว้บริโภค มีที่ดิน และเป็นงานหลัก และเลือกงานนอกเกษตรร้อยละ 7 (ตาราง 3.2) เนื่องจากเห็นว่างานนอกเกษตรมีรายได้แน่นอนและครัวเรือนไม่มีที่ดินทำกิน เมื่อแยกพิจารณาในแต่ละพื้นที่พบว่า ครัวเรือนตำบลซีเหล็กส่วนใหญ่ต้องการปลูกข้าวเพื่อบริโภค รองลงมาคือเห็นว่างานเกษตรเป็นงานหลักหรืออาชีพเดิมของครอบครัว และรายได้แน่นอน ตามลำดับ ในขณะที่ครัวเรือนตำบลโป่งแยงให้เหตุผลในการเลือกทำเกษตรเนื่องจากมีที่ดินทำกิน รายได้แน่นอนหรือมีน้ำใช้เพื่อการเกษตร อย่างไรก็ตามสาเหตุที่มีเหตุผลต่างกัน 2 พื้นที่นั้นเนื่องจากครัวเรือนตำบลโป่งแยงส่วนใหญ่ไม่ปลูกข้าว แต่ปลูกพืชผักและไม้ดอกแทน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับการผลิตทางการเกษตร แม้แต่ในครัวเรือนที่มีความเห็นว่าเป็นครัวเรือนนอกเกษตรไม่ว่าจะพิจารณาจากรายได้หรือเวลา ก็ยังคงเลือกที่จะทำงานเกษตรก่อนโดยมีเหตุผลสำคัญ คือ เป็นงานหลักของครอบครัวหรือเป็นอาชีพเดิมนั่นเอง (ตาราง 3.2 และ รูป 3.1)

การตัดสินใจของครัวเรือนเกษตรกรในช่วงหลังนา

สำหรับความคิดเห็นในช่วงหลังนานั้นครัวเรือนเกษตรกร ร้อยละ 81 เลือกที่จะทำการเกษตร (รูป 3.2 และ 3.3) โดยครัวเรือนใน 2 พื้นที่มีเหตุผลที่สำคัญไม่ต่างกัน คือ เห็นว่าเป็นงานหลัก มีที่ดิน และมีน้ำใช้เพื่อการเกษตร ตามลำดับ เมื่อพิจารณาแต่ละพื้นที่พบว่า ครัวเรือนตำบลซีเหล็กส่วนใหญ่มีเหตุผล คือ เป็นงานหลัก มีน้ำให้ทำเกษตร มีที่ดิน และรายได้แน่นอน ตามลำดับ ส่วนครัวเรือน ตำบลโป่งแยงนั้นมีเหตุผลที่สำคัญ คือ มีน้ำให้ทำเกษตร เป็นงานหลัก และอิสระ ในขณะที่เหตุผลที่ครัวเรือนเลือกทำงานนอกเกษตรที่สำคัญคือ รายได้แน่นอน (ตาราง 3.3) เมื่อพิจารณากระบวนการตัดสินใจของครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนตำบลซีเหล็กส่วนใหญ่มีลำดับ (2 อันดับ) การตัดสินใจที่สำคัญ คือ มีน้ำทำเกษตร และมีที่ดิน ในขณะที่ครัวเรือนตำบลโป่งแยงมีลำดับเหตุผลที่สำคัญ คือ มีน้ำให้ทำเกษตร และมีความรู้ความชำนาญ ส่วนผู้ที่เลือกทำงานนอกเกษตรทั้ง 2 ตำบลมีเหตุผลที่สำคัญ คือ เพื่อเพิ่มรายได้ (รูป 3.2 และ 3.3)

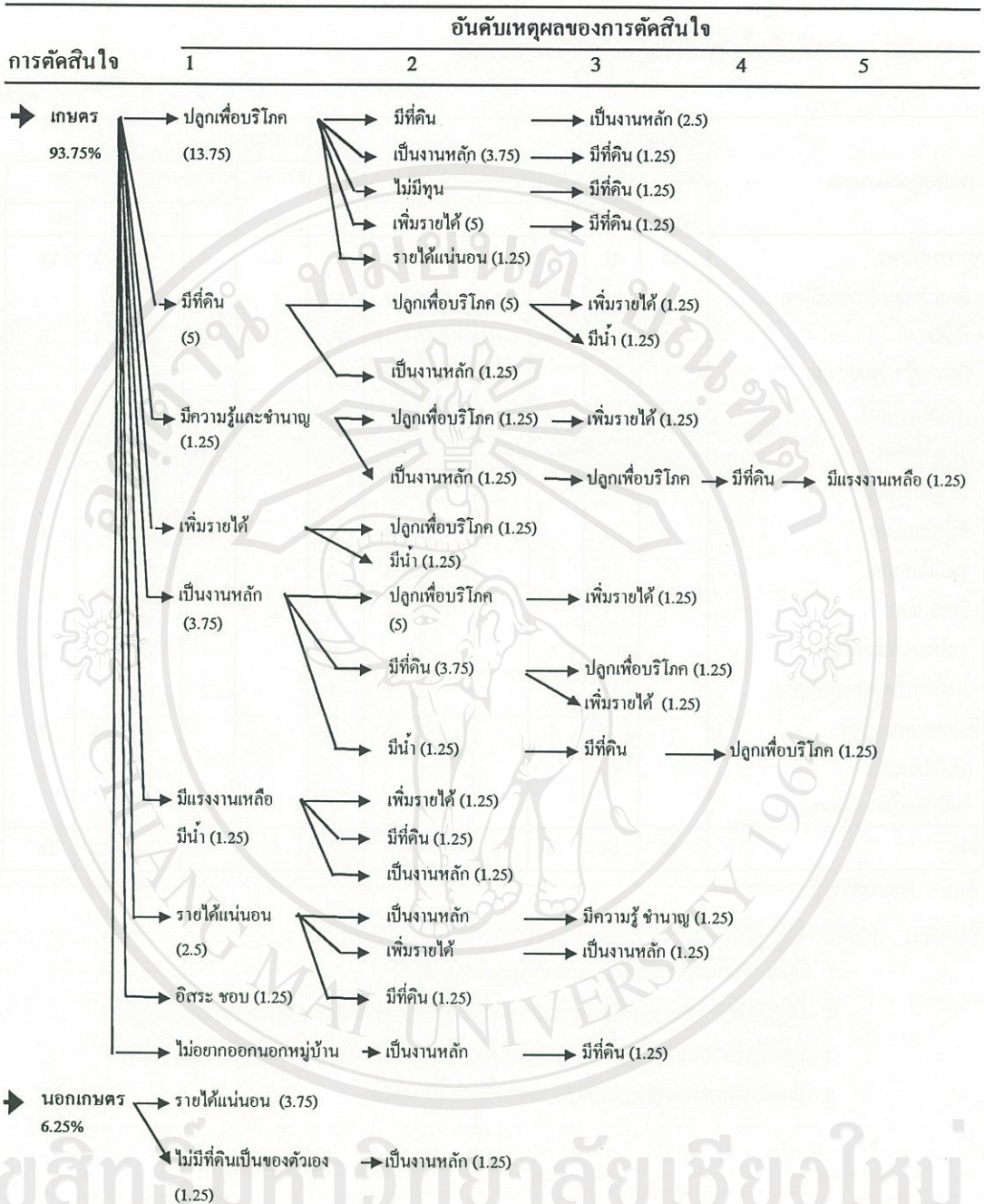
ตาราง 3.2 การตัดสินใจในช่วงฤดูทำนาของครัวเรือน

การเลือกและเหตุผล	ต.ซีเหล็ก							ต.โป่งแยง					รวม	
	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร					รวม	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร					รวม
		1	2	3	4	รวม			1	3	4	รวม		
		1	2	3	4	รวม			1	3	4	รวม		
ทำการเกษตร	16	43	4	2	10	59	75	5	8	4	1	13	18	93
ต้องการปลูกข้าวไว้บริโภค	8	18	2	1	3	24	32	1					1	33
มีที่ดิน	3	5		1	2	8	11	1	3	1	1	5	6	17
มีความรู้ ความชำนาญ	2	2				2	4							4
เพื่อเพิ่มรายได้		2				2	2							2
เป็นงานหลัก	2	9			4	13	15							15
มีแรงงานเหลือ			1			1	1							1
มีน้ำทำเกษตร		3				3	3		4			4	4	7
รายได้แน่นอน		2	1		1	4	4	1		1		1	2	6
อิสระ ชอบ	1	1				1	2	2					2	4
งานนอกเกษตรหายาก										2		2	2	2
ไม่ต้องการออกนอกหมู่บ้าน		1				1	1		1			1	1	2
ทำงานนอกเกษตร		1	1		3	5	5			1	1	2	2	7
รายได้แน่นอน		1	1		1	3	3			1	1	2	2	5
ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง					2	2	2							2
รวม	16	44	5	2	13	64	80	5	8	5	2	15	20	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ความคิดเห็นในอาชีพหลักของครัวเรือนเมื่อพิจารณาจากรายได้และเวลา

- 1 เป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากทั้งรายได้และเวลา
- 2 เป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณาจากรายได้และเป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากเวลา
- 3 เป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากรายได้และเป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณาจากเวลา
- 4 เป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณาจากทั้งรายได้และเวลา

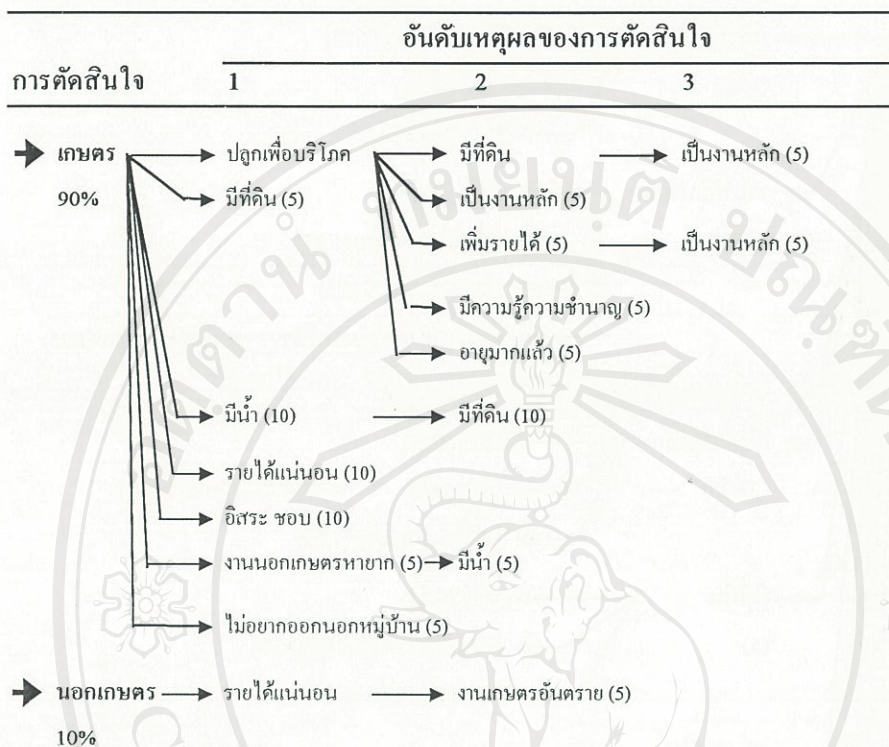


ที่มา : จากการสำรวจ

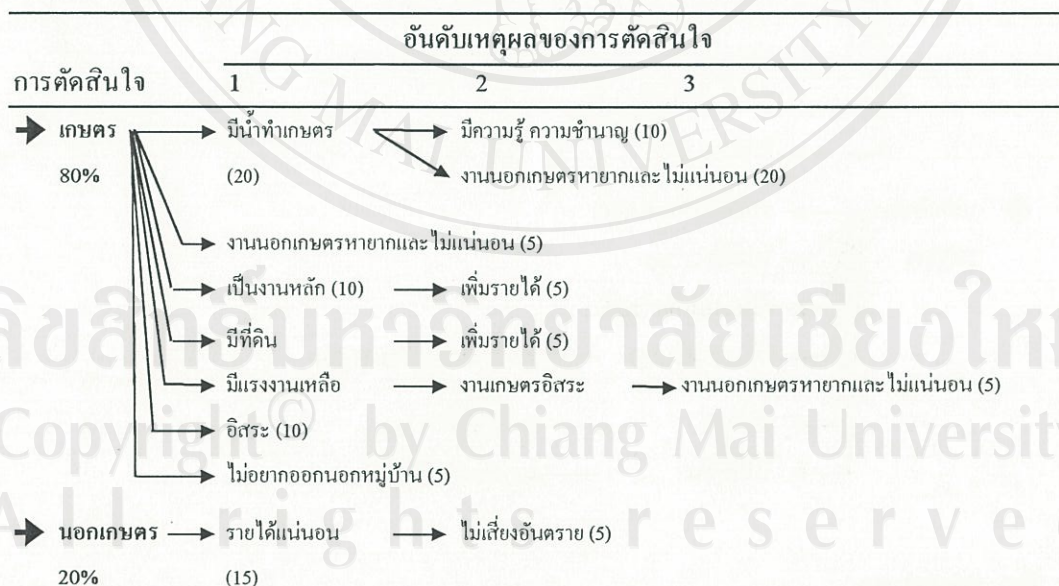
หมายเหตุ : ใน () คือ ร้อยละของกระบวนการตัดสินใจ ณ เหตุผลอันดับสุดท้าย (มีผู้ตอบ ตั้งแต่ 1-5 อันดับ)

รูป 3.1 กระบวนการตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรในช่วงฤดูทำนาของครัวเรือนตำบลชี้เหล็ก

กระบวนการตัดสินใจในช่วงฤดูทำนา



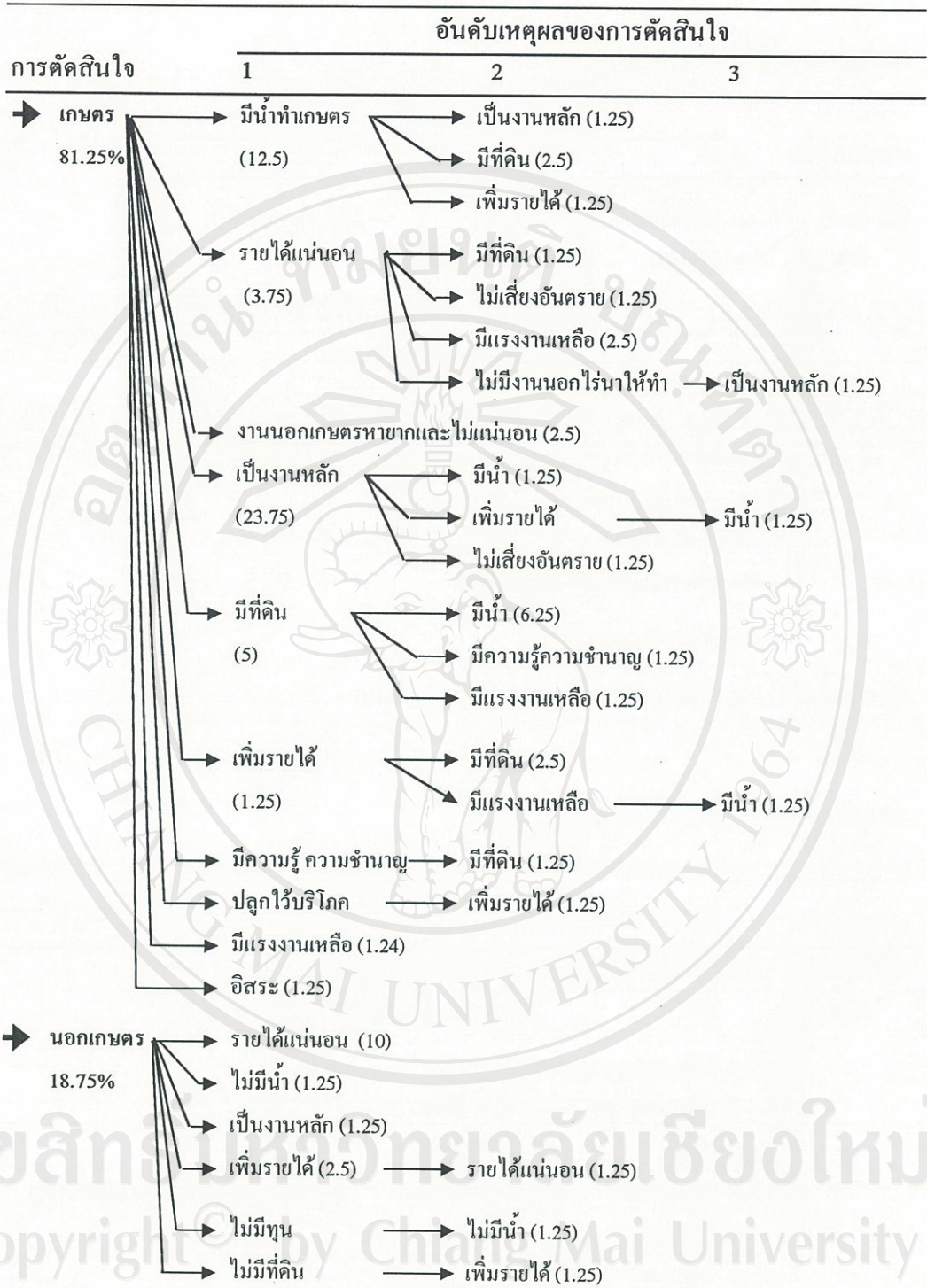
กระบวนการตัดสินใจในช่วงหลังฤดูทำนา



ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ใน () คือ ร้อยละของกระบวนการตัดสินใจ ณ เหตุผลอันดับสุดท้าย (มีผู้ตอบ ตั้งแต่ 1-5 อันดับ)

รูป 3.2 กระบวนการตัดสินใจทำงานเกษตรกรและนอกเกษตรกรของครัวเรือนตำบลโป่งแยง



ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ใน () คือ ร้อยละของกระบวนการตัดสินใจ ณ เหตุผลอันดับสุดท้าย (มีผู้ตอบ ตั้งแต่ 1- 5 อันดับ)

รูป 3.3 กระบวนการตัดสินใจทำงานเกษตรและนอกเกษตรในช่วงหลังฤดูทำนาของครัวเรือนตำบลชีเหล็ก

ตาราง 3.3 การตัดสินใจในช่วงหลังฤดูทำนาของครัวเรือน

ครัวเรือน

การเลือกและเหตุผล	ต.ชี้เหล็ก						ต.โป่งแยง					รวม		
	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร					รวม	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร				รวม	
		1	2	3	4	รวม			1	3	4			รวม
		1	2	3	4	รวม			1	3	4			รวม
ทำการเกษตร	16	39	1	2	7	49	65	5	8	3		11	16	81
มีน้ำทำเกษตร	4	7	1		2	10	14	3	2	2		4	7	21
รายได้แน่นอน	3	4			1	5	8							8
งานนอกเกษตรหายาก		2				2	2	1					1	3
เป็นงานหลัก	4	14		1	3	18	22		3			3	3	25
มีที่ดิน	4	5		1	1	7	11		1			1	1	12
เพื่อเพิ่มรายได้	1	3				3	4							4
มีความรู้ ความชำนาญ		1				1	1							1
ปลูกไว้บริโภค		1				1	1							1
มีแรงงานเหลือ		1				1	1		1			1	1	2
อิสระ ชอบ		1				1	1	1		1		1	2	3
ไม่ต้องการออกนอกหมู่บ้าน									1			1	1	1
ทำงานนอกเกษตร		5	4		6	15	15			2	2	4	4	19
รายได้แน่นอน		3	2		3	8	8			2	2	4	4	12
ไม่มีน้ำทำเกษตร			1			1	1							1
เป็นงานหลัก					1	1	1							1
เพื่อเพิ่มรายได้		2			1	3	3							3
ไม่มีทุน			1			1	1							1
ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง					1	1	1							1
รวม	16	44	5	2	13	64	80	5	8	5	2	15	20	100

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ความคิดเห็นในอาชีพหลักของครัวเรือนเมื่อพิจารณาจากรายได้และเวลา

1 เป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากทั้งรายได้และเวลา

2 เป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณาจากรายได้และเป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากเวลา

3 เป็นครัวเรือนเกษตรเมื่อพิจารณาจากรายได้และเป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณาจากเวลา

4 เป็นครัวเรือนนอกเกษตรเมื่อพิจารณาจากทั้งรายได้และเวลา

การตัดสินใจของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร

การศึกษาการตัดสินใจทำงานนอกเกษตรของเกษตรกร ได้พิจารณาต้นลักษณะการเข้าทำงาน เหตุผลการทำงาน ความเห็นของเกษตรกรต่อการมีรายได้นอกเกษตร และการจัดสรรรายได้จากการทำงานนอกเกษตร รวมถึงผลกระทบจากการทำงานนอกเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร

การเข้าทำงานของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร

เพื่อให้ทราบถึงความสามารถในการสร้างงานและเหตุผลในการตัดสินใจทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรทั้งจากเหตุผลทางสังคม เศรษฐกิจ และศักยภาพของเกษตรกรเองนั้น ได้พิจารณาจากลักษณะการเข้าทำงาน และเหตุผลในการทำงานนอกเกษตรของเกษตรกร ซึ่งพบว่าเกษตรกรแต่ละพื้นที่มีลักษณะการเข้าทำงานของเกษตรกรแตกต่างกัน กล่าวคือเกษตรกรส่วนใหญ่เข้าทำงานโดยมีผู้แนะนำหรือติดต่อ มากกว่าการสร้างขึ้นมาเองหรือหาเอง และเมื่อแยกพิจารณาต้นลักษณะการเข้าทำงานของเกษตรกรหญิงและเกษตรกรชาย พบว่าเกษตรกรชายส่วนใหญ่ทำงานนอกเกษตรเนื่องจากมีคนแนะนำหรือติดต่อมากกว่าการสร้างขึ้นมาเองหรือหาเอง ส่วนเกษตรกรหญิงนั้นเข้าทำงานนอกเกษตรเนื่องจากมีผู้แนะนำหรือติดต่อพอๆ กับ จากการสร้างขึ้นมาเองหรือหาเอง (ตาราง 3.4) เมื่อพิจารณาในแต่ละพื้นที่พบว่า เกษตรกรตำบลชี้เหล็ก มีลักษณะการเข้าทำงานส่วนใหญ่คือ มีผู้แนะนำหรือติดต่อ ส่วนเกษตรกรตำบลโป่งแยงเข้าทำงานเนื่องจากมีผู้แนะนำหรือติดต่อ และสร้างขึ้นมาเองหรือหาเองไม่ต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงต้องการข้อมูลข่าวสารหรือความช่วยเหลือในการทำงาน

ตาราง 3.4 ลักษณะการเข้าทำงานของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร

ลักษณะการเข้าทำงาน	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=136)
	ต.ชี้เหล็ก	ต.โป่งแยง	รวม	ต.ชี้เหล็ก	ต.โป่งแยง	รวม	
	(n=56)	(n=14)	(n=70)	(n=57)	(n=9)	(n=66)	
สร้างขึ้นมาเอง /หาเอง	33.93	57.14	38.57	56.14	44.44	54.55	46.32
มีคนแนะนำ/ ติดต่อ	80.36	50.00	74.29	50.88	55.56	51.52	63.24
ทำตามบรรพบุรุษ	1.79	0.00	1.43	1.75	0.00	1.52	1.47
อื่นๆ	5.36	7.14	5.71	0.00	0.00	0.00	2.94

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ร้อยละ

สำหรับเหตุผลของการทำงานนอกเกชตรนั้น พบว่า เกษตรกรชายและหญิงมีเหตุผลในการตัดสินใจทำงานนอกเกษตรไม่แตกต่างกันมากนักโดยมีเหตุผลที่สำคัญ คือ เพื่อเพิ่มรายได้ (4.88 คะแนน จากคะแนนเต็ม 5) และมีเวลาว่าง (2.25 คะแนน) ส่วนเหตุผลอื่นเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ให้ความสำคัญมากนัก (คะแนนน้อยกว่า 1) เช่น มีคนส่งเสริมและชักชวน มีแรงงานฝีมือ รายได้แน่นอน ไม่มีที่ดิน และใกล้บ้าน เป็นต้น (ตาราง 3.5)

ตาราง 3.5 ความสำคัญของเหตุผลของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการทำงานนอกเกษตร

คะแนนเฉลี่ย

เหตุผลการทำงาน	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=136)
	ต.ซีเหล็ก (n=56)	ต.โป่งแยง (n=14)	รวม (n=70)	ต.ซีเหล็ก (n=57)	ต.โป่งแยง (n=9)	รวม (n=66)	
เพิ่มรายได้	4.84	4.07	4.69	5.07	5.11	5.08	4.88
มีเวลาว่าง	2.36	1.00	2.09	2.63	1.11	2.42	2.25
มีคนส่งเสริมและชักชวน	0.75	0.00	0.60	0.56	0.89	0.61	0.60
ทำตามอย่างเพื่อนบ้าน	0.18	0.64	0.27	0.16	0.33	0.18	0.23
มีแรงงานฝีมือ	0.07	0.00	0.06	0.19	0.78	0.27	0.16
รายได้แน่นอน	0.27	0.00	0.21	0.09	0.00	0.08	0.15
ไม่มีที่ดิน	0.07	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00	0.03
ใกล้บ้าน	0.00	0.00	0.00	0.18	0.44	0.21	0.10
สุขภาพไม่ดี	0.00	0.00	0.00	0.18	0.00	0.15	0.07
อื่นๆ	0.32	1.79	0.61	0.33	0.00	0.29	0.46
รวม	8.86	7.50	8.59	9.39	8.67	9.29	8.93

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : คะแนนเฉลี่ย = ผลรวมของคะแนนในแต่ละเหตุผล ÷ จำนวนตัวอย่าง (n)

: ให้คะแนนตามวิธีของ Likert

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการมีรายได้นอกเกษตร

จากการสอบถามถึงความคิดเห็นของเกษตรกร โดยเฉพาะต่อการมีรายได้นอกเกษตรของตนนั้น พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน คือ เห็นว่าการที่ตนทำงานนอกเกษตรนั้นทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น (ร้อยละ 76) สำหรับเหตุผลอื่นๆ เป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น เช่น คิดว่าตนได้ใช้เวลาว่างอย่างเป็นประโยชน์ ภูมิใจที่หารายได้อย่างสุจริต มีเงินออมมากขึ้น และได้ใช้ความสามารถของตัวเอง เป็นต้น (ตาราง 3.6)

ตาราง 3.6 ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการมีรายได้นอกเกษตร

ร้อยละ

เหตุผล	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=136)
	ต.ซีเหล็ก (n=56)	ต.โป่งแยง (n=14)	รวม (n=70)	ต.ซีเหล็ก (n=57)	ต.โป่งแยง (n=9)	รวม (n=66)	
ความเป็นอยู่ดีขึ้น	80.36	57.14	75.71	77.19	66.67	75.76	75.74
มีเงินออมเพิ่มขึ้น	0.00	0.00	0.00	1.75	0.00	1.52	0.74
ใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์	3.57	0.00	2.86	5.26	0.00	4.55	3.68
ได้ใช้ความสามารถตัวเอง	0.00	0.00	0.00	1.75	0.00	1.52	0.74
ภูมิใจที่หารายได้อย่างสุจริต	1.79	7.14	2.86	1.75	0.00	1.52	2.21
ไม่แตกต่าง	5.36	21.43	8.57	0.00	22.22	3.03	5.88
เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ	3.57	0.00	2.86	7.02	11.11	7.58	5.15
อื่นๆ	7.14	14.29	8.57	7.02	0.00	6.06	7.35

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อการทำการเกษตรในอนาคต

เพื่อทราบทัศนคติของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรในปัจจุบันต่ออาชีพเกษตรนั้นได้สอบถามถึงความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการทำอาชีพเกษตรในอนาคต ซึ่งพบว่าเกษตรกรร้อยละ 83.82 ยังคงมีความเห็นว่าจะทำงานเกษตรต่อไปโดยมีเหตุผลค่อนข้างหลากหลาย ซึ่งมีเหตุผลสำคัญ คือ งานเกษตรเป็นรายได้หรืออาชีพหลัก (ร้อยละ 18.38) รองลงมา คือ มีที่ดินต้องการใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ (ร้อยละ 11.76) งานเกษตรได้เงินเป็นก้อน (ร้อยละ 10.29) ทำเสริมกัน (ร้อยละ 8.85) และไม่มีความรู้ด้านอื่น (ร้อยละ 8.09) ตามลำดับ ส่วนเหตุผลของเกษตรกรที่จะเลิกทำงานเกษตรนั้น เพราะเห็นว่าการเกษตรให้รายได้ต่ำไม่คุ้มเหนื่อย และงานเกษตรใช้ทุนสูง หรืออายุมากแล้ว ตามลำดับ

ความคิดเห็นต่อการทำเกษตรในอนาคตของเกษตรกรแต่ละพื้นที่นั้นแตกต่างกันไป โดยมีเหตุผลสำคัญ คือ งานเกษตรเป็นรายได้หรืออาชีพหลัก รองลงมา คือ ต้องการใช้ประโยชน์ในที่ดินที่มีอยู่ให้เต็มที่ ในขณะที่เกษตรกรตำบลโป่งแยงนั้นมีเหตุผลแตกต่างกันไป คือ ทำเสริมกันไป งานเกษตรได้เงินเป็นก้อน และงานเกษตรเป็นรายได้หรืออาชีพหลัก ในขณะที่เหตุผลต่อการเลิกทำงานเกษตรไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่ผู้ที่ระบุว่า จะเลิกทำเกษตรในอนาคตอยู่ในตำบลซีเหล็กซึ่งปลูกข้าวและถั่วเหลืองเป็นหลัก (ตาราง 3.7)

ตาราง 3.7 เหตุผลของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรต่อความคิดเห็นในการเลิกหรือยังคงทำงานเกษตรต่อไปในอนาคต

เหตุผล	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=136)
	ต.ซีเหล็ก (n=56)	ต.โป่งแยง (n=14)	รวม (n=70)	ต.ซีเหล็ก (n=57)	ต.โป่งแยง (n=9)	รวม (n=66)	
ทำเกษตรต่อไป	87.50	92.86	88.57	78.95	77.78	78.79	83.82
งานเกษตรมันคงกว่า	7.14	0.00	5.71	7.02	11.11	7.58	6.62
มีที่ดินต้องการใช้ให้เกิดประโยชน์	12.50	7.14	11.43	14.04	0.00	12.12	11.76
ไม่มีความรู้ด้านอื่น	8.93	0.00	7.14	8.77	11.11	9.09	8.09
อายุมากแล้ว	5.36	0.00	4.29	5.26	0.00	4.55	4.41
งานเกษตรได้เงินเป็นก้อน	7.14	21.43	10.00	7.02	33.33	10.61	10.29
เกษตรเป็นอาชีพและรายได้หลัก	25.00	14.29	22.86	15.79	0.00	13.64	18.38
งานนอกเกษตรมีไม่ตลอด	3.57	7.14	4.29	0.00	11.11	1.52	2.94
แบ่งเวลาได้	3.57	7.14	4.29	1.75	0.00	1.52	2.94
ทำเสริมกัน	5.36	28.57	10.00	7.02	11.11	7.58	8.82
มีความรู้ทางการเกษตรเป็นอย่างดี	0.00	0.00	0.00	5.26	0.00	4.55	2.21
อื่นๆ	10.71	14.29	11.43	12.28	11.11	12.12	11.76
ไม่แสดงความคิดเห็น	0.00	7.14	1.43	0.00	0.00	0.00	0.74
เลิกทำเกษตร	12.50	7.14	11.43	21.05	11.11	19.70	15.44
อายุมากแล้ว	1.79	0.00	1.43	3.51	0.00	3.03	2.21
รายได้น้อยไม่คุ้มเหนื่อย	5.36	0.00	4.29	10.53	0.00	9.09	6.62
งานเกษตรใช้ทุนสูง	3.57	0.00	2.86	1.75	0.00	1.52	2.21
อื่นๆ	1.79	7.14	2.86	5.26	11.11	6.06	4.41
ไม่แน่ใจขึ้นอยู่กับงานนอกเกษตร	0.00	0.00	0.00	0.00	11.11	1.52	0.74

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : เหตุผลตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

อนึ่งเหตุผลของชายและหญิงไม่แตกต่างกัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จะยังคงทำการเกษตรต่อไป โดยทำเป็นอาชีพหลักเพื่อรายได้ที่แน่นอนของครอบครัว หรือทำร่วมกับงานนอกเกษตรเพื่อจะมีรายได้จากหลายทางมาใช้จ่ายในครอบครัว ดังนั้นหากมีการส่งเสริมให้ทำงานนอกเกษตรร่วมกับงานเกษตร ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ราบใกล้เมือง หรือที่สูงไกลเมือง จะไม่ส่งผลให้เกษตรกรเลิกทำงานเกษตรแต่อย่างใดแต่กลับเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนเกษตรกร

การตัดสินใจของเกษตรกรผู้ไม่ทำงานนอกเกษตร

เกษตรกรคู่สามี-ภรรยาทั้งหมดที่ไม่ทำงานนอกเกษตรในปัจจุบันนั้นมีเหตุผลแตกต่างกันไป โดยเหตุผลสำคัญคือ ไม่มีเวลาว่าง อายุมากหรือสุขภาพไม่ดี ไม่มีความรู้ในอาชีพอื่น มีงานอื่นต้องทำในบ้าน และไม่ชอบหรือไม่อิสระ อย่างไรก็ตามเกษตรกรชาย ตำบลโป่งแยงส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า ไม่ชอบหรือไม่อิสระ ส่วนเหตุผลของเกษตรกรหญิง ตำบลโป่งแยงที่สำคัญ คือ ไม่มีเวลาว่างและมีงานต้องทำในบ้าน (ตาราง 3.8) และสำหรับความเห็นต่อการทำงานนอกเกษตรในอนาคตนั้นเกษตรกรผู้ไม่ทำงานนอกเกษตรในปัจจุบันส่วนใหญ่คิดว่าตนจะไม่ทำงานนอกเกษตรในอนาคต (ร้อยละ 77.59) โดยมีเหตุผลที่สำคัญ คือ อายุมากแล้ว งานเกษตรอิสระ และความรู้น้อยหางานยาก หรือไม่ว่าง เมื่อแยกพิจารณาในแต่ละพื้นที่พบว่า เกษตรกรชาย ตำบลโป่งแยงส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่างานเกษตรอิสระ ส่วนเกษตรกรหญิงส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า อายุมากแล้ว และความรู้น้อยหางานยาก ในขณะที่เกษตรกรหญิง ตำบลโป่งแยงนั้นส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า ไม่ว่าง อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรร้อยละ 20.62 จะทำงานนอกเกษตรในอนาคต ทั้งนี้เนื่องจากต้องการทำเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว และเห็นว่าเป็นงานสบาย ตามลำดับ (ตาราง 3.9)

ตาราง 3.8 ความสำคัญของสาเหตุที่ไม่ทำงานนอกเกษตรของเกษตรกร

เหตุผล	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=58)
	ต.ซีเหล็ก (n=22)	ต.โป่งแยง (n=6)	รวม (n=28)	ต.ซีเหล็ก (n=19)	ต.โป่งแยง (n=11)	รวม (n=30)	
	ไม่มีเวลาว่าง	40	5	45	45	30	
มีงานต้องทำในบ้าน	10	0	10	5	15	20	30
ไม่มีความรู้อาชีพอื่น	25	5	30	19	0	19	49
อายุมาก สุขภาพไม่ดี	28	4	32	19	0	19	51
ไม่มีงานให้ทำ	0	0	0	10	4	14	14
อยากพัก	0	0	0	5	0	5	5
ไม่ชอบ ไม่อิสระ	14	15	29	0	0	0	29
รายได้จากนอกเกษตรน้อย	5	5	10	0	4	4	14
อยากทำงานเกษตรให้ดี	0	0	0	0	4	4	4
กลัวไม่ถูกใจนายจ้าง	0	4	4	0	5	5	9
อยากใช้ประโยชน์ที่ดิน	0	0	0	0	5	5	5
รวม	122	38	160	103	67	170	330

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

: ให้คะแนนตามวิธีของ Likert

สำหรับความรู้สึกต่อผู้ที่ทำงานนอกเกษตรรายอื่น ๆ นั้นส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรผู้ที่ไม่ทำงานนอกเกษตรจะไม่มีความเห็นต่อผู้ที่ทำงานนอกเกษตรรายอื่น ๆ (ร้อยละ 48.28) รองลงมาคือ เห็นว่าดีที่บุคคลเหล่านั้นมีรายได้เพิ่ม (ร้อยละ 32.76) และอยากทำเช่นกันแต่ไม่มีเวลาหรือสุขภาพไม่อำนวย (ร้อยละ 13.79) มีส่วนน้อยที่รู้สึกชื่นชมต่อผู้ที่ทำงานนอกเกษตร (ร้อยละ 5.17) (ตาราง 3.10)

ตาราง 3.9 การตัดสินใจทำงานนอกเกษตรในอนาคตของเกษตรกรผู้ไม่ทำงานนอกเกษตร

เหตุผล	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=58)
	ต.ซีเหล็ก (n=22)	ต.โป่งแยง (n=6)	รวม (n=28)	ต.ซีเหล็ก (n=19)	ต.โป่งแยง (n=11)	รวม (n=30)	
	ไม่ทำ	86.36	83.33	85.71	78.95	54.55	
ความรู้น้อยหางานยาก	9.09	0.00	7.14	10.53	9.09	10.00	8.62
งานเกษตรอิสระ	13.64	33.33	17.86	0.00	9.09	3.33	10.34
มีความรู้ทางการเกษตรเป็นอย่างดี	4.55	0.00	3.57	5.26	0.00	3.33	3.45
อายุมาก สุขภาพไม่ดี	50.00	0.00	39.29	47.37	0.00	30.00	34.48
ไม่ว่าง	4.55	16.67	7.14	5.26	18.18	10.00	8.62
ไม่รู้จะไปทำอะไร	4.55	16.67	7.14	5.26	9.09	6.67	6.90
อยากพัก	0.00	0.00	0.00	5.26	0.00	3.33	1.72
ไม่ชอบ	0.00	16.67	3.57	0.00	0.00	0.00	1.72
กลัวไม่ถูกใจนายจ้าง	0.00	0.00	0.00	0.00	9.09	3.33	1.72
งานนอกเกษตรไม่มั่นคง	4.55	0.00	3.57	0.00	0.00	0.00	1.72
รายได้เกษตรเป็นก้อน	4.55	0.00	3.57	0.00	0.00	0.00	1.72
มีที่เป็นของตนเอง	4.55	0.00	3.57	0.00	0.00	0.00	1.72
ทำ	13.64	16.67	14.29	21.05	36.36	26.67	20.69
ไม่ยากเกินความสามารถ	0.00	0.00	0.00	5.26	0.00	3.33	1.72
อายุมาก สุขภาพไม่ดี	0.00	0.00	0.00	0.00	9.09	3.33	1.72
งานเกษตรเป็นงานหนัก	4.55	0.00	3.57	0.00	0.00	0.00	1.72
เป็นรายได้เสริม	0.00	16.67	3.57	10.53	9.09	10.00	6.90
ไม่ลำบาก	0.00	0.00	0.00	5.26	9.09	6.67	3.45
ถ้ามีทุนจะทำ	4.55	0.00	3.57	0.00	0.00	0.00	1.72
พิจารณาผลตอบแทนก่อน	4.55	0.00	3.57	0.00	0.00	0.00	1.72
ถ้ามีงานทำก็ทำ	0.00	0.00	0.00	0.00	9.09	3.33	1.72
ไม่ระบุ	0.00	0.00	0.00	0.00	9.09	3.33	1.72

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ตาราง 3.10 ความรู้สึกของเกษตรกรผู้ที่ไม่ทำงานนอกเกษตรต่อผู้มีรายได้จากงานนอกเกษตร

ร้อยละ

ความรู้สึกเมื่อเห็นผู้อื่นมีรายได้จากนอกเกษตร	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=58)
	ต.ซีเหล็ก (n=22)	ต.โป่งแยง (n=6)	รวม (n=28)	ต.ซีเหล็ก (n=19)	ต.โป่งแยง (n=11)	รวม (n=30)	
อยากทำ (แต่ไม่ว่าง ไม่มีความรู้หรือสภาพไม่อำนวย)	13.64	16.67	14.29	15.79	9.09	13.33	13.79
ดีที่มีรายได้เพิ่ม	31.82	33.33	32.14	36.84	27.27	33.33	32.76
ไม่มีความเห็น	54.55	50.00	53.57	36.84	54.55	43.33	48.28
คนนั้นมีความรู้ความสามารถ	0.00	0.00	0.00	10.53	9.09	10.00	5.17
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ

ทัศนคติของเกษตรกรต่อลักษณะงานนอกเกษตร งานเกษตร และการศึกษาของบุตร

จากการสอบถามเพื่อทราบถึงทัศนคติของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยาในนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการส่งลูกหลานเรียนสูง ๆ (4.75 คะแนน) ส่วนความคิดเห็นต่องานเกษตรนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการปลูกข้าวกินเอง (3.88 คะแนน) และเกษตรกรเห็นด้วยในระดับปานกลาง (3.13 คะแนน) ต่อความคิดว่า งานเกษตรทำแล้วไม่ก้าวหน้า (ตาราง 3.11) นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่างานเกษตรนั้นแม้จะลำบากแต่มีอิสระ (4.55 คะแนน)

ในส่วนของความคิดเห็นต่องานนอกเกษตรนั้นเกษตรกรเห็นว่างานนอกเกษตรเป็นงานเบา มีสังคมที่ทันสมัย ทำหายความสามารถ และมีโอกาสได้รับสวัสดิการมากกว่างานเกษตร นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่ยังเห็นด้วยว่า การทำงานนอกเกษตรใช้ความอดทนน้อย มีสุขภาพดี เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ มีเกียรติและรู้สึกชอบมากกว่างานเกษตรตามลำดับ อย่างไรก็ตามความเห็นด้วยเหล่านี้มีระดับไม่สูงมากนัก โดยเฉพาะความรู้สึกชอบงานนอกเกษตรมากกว่างานเกษตรนั้นผู้เห็นด้วยที่ระดับต่ำ (3.04 คะแนน) และสำหรับความคิดเห็นว่างานนอกเกษตรมั่นคงกว่างานเกษตรนั้นส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย (2.86 คะแนน) ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่รับจ้างรายวันจึงไม่มีสวัสดิการและความมั่นคงที่ดีพอ

ปัจจัยที่น่าจะมีผลให้เกษตรกรชายมีลักษณะอาชีพต่างกัน (คือเป็นเกษตรกรอย่างเดียว และเป็นเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรด้วย) ตามลำดับความสำคัญทางสถิติซึ่งทดสอบด้วยค่าสถิติ Chi-square ที่ระดับนัยสำคัญ 90-99% ได้แก่ความเห็นของเกษตรกรชายต่อความรู้สึกชอบงานนอกเกษตร ความเห็นต่อการส่งลูกหลานเรียนสูงเป็นสิ่งจำเป็น และงานนอกเกษตรเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครอบครัว สำหรับเกษตรกรหญิงนั้นพบว่า ปัจจัยที่มีความสำคัญมีเพียง 2 อย่าง คือ เห็นว่างานนอกเกษตรเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครอบครัวและงานนอกเกษตรมีเกียรติกว่างานเกษตร

ตาราง 3.11 ทัศนคติด้านต่างๆ ของเกษตรกร

ทัศนคติ	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=194)			
	เกษตรกร (n=28)	เกษตรกรและนอกเกษตรกร (n=70)	รวม (n=98)	Chi-square test ¹	ไม่ทำ (n=2)	เกษตรกร (n=28)		เกษตรกรและนอกเกษตรกร (n=66)	รวม (n=96)	Chi-square test ¹
ถ้าไม่ปลูกข้าวเองไม่มีข้าวพอกิน	3.93	3.73	3.79	0.6610	2.50	3.96	4.02	3.97	0.1384	
การส่งให้ลูกหลานเรียนสูงเป็นถึงจึงเป็น	4.50	4.76	4.68	0.0191	4.50	4.79	4.80	4.79	0.5800	
สถานที่ทำงานนอกการเกษตรสบายกว่างานเกษตร ²	3.89	4.10	4.04	0.6014	4.00	3.75	3.76	3.76	0.8057	
งานเกษตรทำแล้วไม่ก้าวหน้า	3.18	3.57	3.46	0.4799	4.50	2.93	2.68	2.79	0.5973	
งานนอกเกษตรเป็นแหล่งรายได้ที่สําคัญของครอบครัว ²	3.75	3.91	3.87	0.0287	3.00	3.32	3.85	3.68	0.0130	
แม้งานเกษตรจะลำบากแต่มีอิสระ	4.64	4.59	4.60	0.3322	4.50	4.50	4.48	4.49	0.9635	
งานนอกเกษตรให้โอกาสได้คงอยู่และทำหาความสามารถ ²	4.39	4.21	4.27	0.4929	4.00	4.18	3.79	3.91	0.2826	
ชอบงานนอกเกษตรมากกว่างานเกษตร ²	1.61	3.43	2.91	0.0000	3.50	2.82	3.32	3.18	0.3620	
งานนอกเกษตรมีความมั่นคงกว่างานเกษตร ²	2.57	2.93	2.83	0.6111	3.50	2.96	2.85	2.90	0.6263	
งานนอกเกษตรเปรียบกว่างานเกษตร ²	4.36	4.26	4.29	0.7088	4.50	4.11	3.89	3.97	0.9682	
งานนอกเกษตรมีเกียรติกว่างานเกษตร ²	4.07	4.01	4.03	0.0673	4.50	3.96	3.18	3.44	0.0787	
งานนอกเกษตรมีสังคมทันสมัยกว่างานเกษตร ²	4.46	4.39	4.41	0.6372	4.50	4.04	3.95	3.99	0.9705	
งานนอกเกษตรมีสุขภาพที่ดีกว่างานเกษตร ²	4.21	3.76	3.89	0.4222	4.50	3.68	3.68	3.70	0.9353	
งานนอกเกษตรใช้ความอดทนน้อยกว่างานเกษตร ²	4.04	3.97	3.99	0.7592	4.50	3.82	3.68	3.74	0.8400	
งานนอกเกษตรมีโอกาสได้รับสวัสดิการมากกว่างานเกษตร ²	4.75	4.29	4.05	0.1574	3.50	4.32	3.86	3.99	0.1510	

ที่มา : จากการศึกษาวิจัย

หมายเหตุ ¹ ระดับนัยสำคัญจากการทดสอบค่า Chi-square ระหว่างคะแนนทัศนคติและลักษณะอาชีพ (เกษตรกร เกษตรและนอกเกษตรกร)

ทัศนคติ แยกโดยคะแนนเฉลี่ย โดยที่เท่ากับ 1 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

คะแนนเฉลี่ย = ผลรวมคะแนนแต่ละทัศนคติ ÷ จำนวนตัวอย่าง (n)

² ทัศนคติทางด้านบวกต่อการทำงานนอกเกษตร

5 เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4 เห็นด้วย

3 เฉยๆ

2 ไม่เห็นด้วย

ทัศนคติของเกษตรกรในด้านการประกอบการ

เพื่อทราบทัศนคติของเกษตรกรในด้านการประกอบการผู้วิจัยได้ประมวลความคิดเห็นของเกษตรกรสามี่และภรรยาต่อ การผลิต รายได้ และความคาดหวังต่อบุตรหลาน และประเด็นต่างๆ ดังนี้

การคำนึงถึงคุณภาพของผลผลิต สำหรับความคิดเห็นต่อการผลิตทางการเกษตรนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 97.4) คำนึงถึงคุณภาพของผลผลิต โดยมีเหตุผลที่สำคัญ คือ คุณภาพดีทำให้ขายได้ดี (ร้อยละ 80.9) รองลงมาคือ ผลผลิตควรมีคุณภาพตามความต้องการของตลาด (ร้อยละ 13.9) และมีเกษตรกรบางส่วนที่ตอบว่า การผลิตการเกษตรนั้นควรคำนึงถึงคุณภาพของผลผลิตแต่เป็นการคำนึงถึงในเชิงปริมาณ (ร้อยละ 13.9) ส่วนผู้ที่ตอบว่าไม่ได้คำนึงถึงคุณภาพมีเพียงร้อยละ 1 ซึ่งเป็นเกษตรกรหญิง ตำบลชีเหล็ก ที่ทำงานเกษตรและนอกเกษตร โดยมีเหตุผลว่าทำการผลิตในปริมาณน้อยและไม่ได้ผลิตเพื่อขาย นอกจากนี้ผู้ที่ไม่แน่ใจว่าการผลิตควรคำนึงถึงคุณภาพหรือไม่นั้น (ร้อยละ 1.5) ให้เหตุผลว่า ได้ผลผลิตเท่าที่เป็นอยู่ก็พอ มีคนรับซื้อตลอด และเมื่อคุณภาพดีขึ้นราคาก็ไม่ดีขึ้น (ตาราง 3.12)

การวางแผนและการจัดการด้านการเงิน สำหรับความคิดเห็นต่อการวางแผนและการจัดการด้านการเงินนี้เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดต่อการทำการเกษตร (ร้อยละ 97.9) โดยเกษตรกรมีเหตุผลที่สำคัญคือ เพื่อใช้เงินให้เหมาะสมกับเงินทุน (ร้อยละ 60.8) และต้องจัดหาทุนและแหล่งเงินทุนไว้ (ร้อยละ 31.4) ส่วนผู้ที่ตอบว่าไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 1) มีเหตุผลว่า ไม่ต้องใช้เงินทุน และใช้ทุนเท่าที่มี ในกรณีนี้ที่ตอบว่าเฉยๆ นั้น (ร้อยละ 1) มีเหตุผล คือ ไม่ได้จัดการเรื่องนี้ และลงทุนไม่มาก (ตาราง 3.13)

การจัดการด้านการตลาด ต่อความคิดเห็นต่อการจัดการด้านการตลาด เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดต่อความสำเร็จต่อการทำการเกษตรของครอบครัว (ร้อยละ 91.8) โดยมีเหตุผลส่วนใหญ่ คือ ได้ราคาสูง มีรายได้ดี (ร้อยละ 64.4) และ การติดต่อด้านการตลาดไว้ทำให้มีตลาดแน่นอน (ร้อยละ 14.4) ส่วนผู้ที่ตอบว่าไม่เห็นด้วยนั้น (ร้อยละ 4.1) ส่วนใหญ่เห็นว่าเพราะมีคนมาติดต่อถึงที่อยู่แล้วไม่จำเป็นต้องจัดการใดๆ และสำหรับผู้ที่ไม่แน่ใจนั้น (ร้อยละ 4.1) ส่วนใหญ่เห็นว่าเพราะมีคนมาติดต่อถึงที่ และตนเองไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับด้านตลาดผลผลิตเกษตรของครอบครัว (ตาราง 3.14)

การปรับปรุงและพัฒนาการทำการเกษตร เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 64.4) เห็นว่าตนยังต้องพัฒนาด้านการเกษตรต่อไปเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (ร้อยละ 30.4) ต้องปรับปรุงการจัดการปัจจัยการผลิต เมล็ดพันธุ์ (ร้อยละ 6.2) และเพื่อให้ทันสมัยไม่ล้าหลัง (ร้อยละ 5.7) ส่วนผู้ที่เห็นว่าตนไม่ต้องปรับปรุงและพัฒนาการเกษตรอีกต่อไปนั้น (ร้อยละ 33.5) เนื่องจากเห็นว่าตนมีประสบการณ์เพียงพอ (ร้อยละ 22.2) อายุมากแล้ว (ร้อยละ 2.6) และทำการปรับปรุงแล้วก็ไม่ได้ผลดีขึ้น (ร้อยละ 2.1) สำหรับผู้ที่ตอบว่าไม่แน่ใจมีอยู่ ร้อยละ 2.1 (ตาราง 3.15) เนื่องจากเพิ่งเริ่มทำ จึงยังไม่ทราบว่าตนพัฒนาเพียงพอหรือไม่

ตาราง 3.12 ความเห็นของเกษตรกรต่อการทำเกษตรควรรำน้ำถึงคุณภาพของผลผลิต

ร้อยละ

เหตุผล	เกษตรกรชาย						เกษตรกรหญิง						รวม (n=194)	
	ต.ชี้เหล็ก			ต.โป่งแยง			ต.ชี้เหล็ก			ต.โป่งแยง				
	เกษตรกร	รวม	รวม	เกษตรกร	รวม	รวม	เกษตรกร	รวม	รวม	เกษตรกร	รวม	รวม		
	(n=22)	(n=56)	(n=78)	(n=6)	(n=14)	(n=20)	(n=17)	(n=57)	(n=76)	(n=11)	(n=20)	(n=96)		
เห็นด้วย	95.5	100.0	98.7	100.0	100.0	100.0	100.0	94.7	96.1	90.9	100.0	95.0	95.8	97.42
คุณภาพดีทำให้รายได้ดี	72.7	85.7	82.1	83.3	100.0	95.0	94.1	68.4	75.0	72.7	100.0	85.0	77.1	80.93
ผู้บริโภครับสินค้าดี	9.1	0.0	2.6	0.0	7.1	5.0	0.0	3.5	2.6	0.0	0.0	0.0	2.1	2.58
ผลผลิตควรมีคุณภาพตามความต้องการตลาด	4.5	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	3.5	2.6	0.0	0.0	0.0	2.1	1.55
กำลังซื้อในเชิงปริมาณ	13.6	14.3	14.1	16.7	7.1	10.0	5.9	21.1	17.1	9.1	0.0	5.0	14.6	13.92
ไม่ระบุเหตุผล	4.5	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	9.1	0.0	5.0	1.0	1.03
ไม่เห็นใจ	4.5	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	9.1	0.0	5.0	2.1	1.55
ได้ผลผลิตเท่าที่เป็นอยู่ก็พอ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	0.0	1.0	0.52
มีคนรับซื้อตลอด	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	9.1	0.0	5.0	1.0	0.52
ราคาไม่ดีขึ้น	4.5	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.52
ไม่เห็นด้วย	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.5	2.6	0.0	0.0	0.0	2.1	1.03
ทำในปริมาณน้อย	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	0.0	1.0	0.52
ไม่ได้ผลดีเพื่อขาย	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	0.0	1.0	0.52

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ตาราง 3.13 ความเห็นของเกษตรกรต่อการวางแผน และการจัดการด้านการเงินเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการทำการเกษตร

เหตุผล	เกษตรกรชาย						เกษตรกรหญิง						รวม	
	ดีเยี่ยม			ดีไปengah			ดีเยี่ยม			ดีไปengah				
	เกษตรกร	รวม	ร้อยละ	เกษตรกร	รวม	ร้อยละ	เกษตรกร	รวม	ร้อยละ	เกษตรกร	รวม	ร้อยละ		
	(n=22)	(n=78)	(n=56)	(n=6)	(n=14)	(n=20)	(n=17)	(n=57)	(n=76)	(n=11)	(n=9)	(n=20)		(n=96)
เห็นด้วย	100.0	98.7	98.2	100.0	100.0	100.0	100.0	98.2	98.7	100.0	77.8	90.0	96.9	97.9
เพื่อใช้เงินให้เหมาะสมกับทุน	63.6	61.5	60.7	83.3	57.1	65.0	64.7	56.1	56.6	72.7	66.7	70.0	59.4	60.8
ทำงานได้ตามเป้าหมาย	0.0	1.3	1.8	0.0	7.1	5.0	5.9	1.8	2.6	0.0	0.0	0.0	0.0	2.1
ต้องจัดหาทุนและแหล่งเงินทุนไว้	31.8	33.3	33.9	0.0	28.6	20.0	29.4	38.6	36.8	27.3	0.0	15.0	32.3	31.4
เลือกลงทุนในพื้นที่ที่ให้ผลผลิตดี	0.0	0.0	0.0	0.0	7.1	5.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5
ไม่ระแวง	4.5	2.6	1.8	16.7	0.0	5.0	3.1	1.8	2.6	9.1	11.1	10.0	4.2	3.6
ไม่แน่ใจ	0.0	1.3	1.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	11.1	5.0	1.0	1.0
ไม่ได้จัดการเรื่องนี้	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	11.1	5.0	1.0	0.5
ลงทุนไม่มาก	0.0	1.3	1.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5
ไม่เห็นด้วย	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	11.1	5.0	2.1	1.0
ไม่ต้องการใช้เงินทุน	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5
ใช้ทุนเท่าที่มี	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	11.1	5.0	1.0	0.5

ที่มา : จากการศึกษา

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ตาราง 3.14 ความเห็นของเกษตรกรต่อการจัดการด้านการตลาดเป็นเรื่องสำคัญที่สุดต่อความสำเร็จในการทำการเกษตรของครอบครัว

ร้อยละ

เหตุผล	เกษตรกรชาย						เกษตรกรหญิง						รวม		
	ด.ปี่เหล็ก			ด.โป่งแยง			ด.ปี่เหล็ก			ด.โป่งแยง				รวม	
	เกษตรกร	เกมชด	รวม	เกษตรกร	เกมชด	รวม	เกษตรกร	เกมชด	รวม	เกษตรกร	เกมชด	รวม			
	(n=22)	(n=56)	(n=78)	(n=6)	(n=14)	(n=20)	(n=98)	(n=2)	(n=17)	(n=57)	(n=11)	(n=20)		(n=96)	
เห็นด้วย	95.5	87.5	89.7	100.0	100.0	100.0	91.8	100.0	94.1	94.7	94.7	88.9	80.0	91.7	91.8
มีตลาดแน่นอน	9.1	16.1	14.1	0.0	21.4	15.0	14.3	100.0	5.9	14.0	14.5	22.2	15.0	14.6	14.4
ได้ราคาสูง รายได้ดี	72.7	66.1	67.9	66.7	50.0	55.0	65.3	0.0	64.7	75.4	71.1	44.4	35.0	63.5	64.4
ู้การเคลื่อนไหวตลาด	4.5	5.4	5.1	0.0	0.0	0.0	4.1	0.0	5.9	1.8	2.6	0.0	0.0	2.1	3.1
ขายได้ตลอดตัว	0.0	1.8	1.3	16.7	7.1	10.0	3.1	0.0	0.0	1.8	1.3	9.1	10.0	3.1	3.1
อื่นๆ	9.1	1.8	3.8	0.0	14.3	10.0	5.1	0.0	17.6	3.5	6.6	18.2	10.0	7.3	6.2
ไม่ระบุเหตุผล	0.0	0.0	0.0	16.7	7.1	10.0	2.0	0.0	0.0	0.0	0.0	9.1	10.0	2.1	2.1
ไม่แน่ใจ	0.0	5.4	3.8	0.0	0.0	0.0	3.1	0.0	5.9	5.3	5.3	0.0	5.0	5.2	4.1
มีคนมาติดต่อถึงที่	0.0	5.4	3.8	0.0	0.0	0.0	3.1	0.0	5.9	0.0	1.3	0.0	0.0	1.0	2.1
ไม่เกี่ยวข้องกับตลาด	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.5	2.6	0.0	0.0	2.1	1.0
ขายไปเรื่อยๆ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.5
ไม่ระบุเหตุผล	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	1.0	0.5
ไม่เห็นด้วย	4.5	7.1	6.4	0.0	0.0	0.0	5.1	0.0	0.0	0.0	0.0	27.3	15.0	3.1	4.1
มีคนมาติดต่อถึงที่	4.5	5.4	5.1	0.0	0.0	0.0	4.1	0.0	0.0	0.0	0.0	18.2	10.0	2.1	3.1
ไม่ระบุเหตุผล	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	9.1	5.0	1.0	1.0

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ตาราง 3.15 ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อความจำเป็นในการปรับปรุงและพัฒนาการเกษตรของครัวเรือน

ร้อยละ

เหตุผล	เกษตรกรชาย						เกษตรกรหญิง						รวม (n=194)			
	ต.ปี่เหล็ก (n=56)			ต.โป่งแยง (n=14)			ต.ปี่เหล็ก (n=57)			ต.โป่งแยง (n=9)				รวม (n=96)		
	เกษตรกร (n=22)	เกษตรและนอกเกษตร (n=78)	รวม (n=78)	เกษตรกร (n=6)	เกษตรและนอกเกษตร (n=14)	รวม (n=20)	เกษตรกร (n=17)	เกษตรและนอกเกษตร (n=9)	รวม (n=20)	เกษตรกร (n=11)	เกษตรและนอกเกษตร (n=9)	รวม (n=20)				
	ไม่ทำ (n=2)	ไม่ทำ (n=2)	รวม (n=98)	ไม่ทำ (n=2)	ไม่ทำ (n=2)	รวม (n=98)	ไม่ทำ (n=2)	ไม่ทำ (n=2)	รวม (n=98)	ไม่ทำ (n=2)	ไม่ทำ (n=2)	รวม (n=98)				
ใช่	40.9	26.8	30.8	0.0	21.4	15.0	27.6	50.0	35.3	42.1	40.8	54.5	11.1	35.0	39.6	33.5
อาชุนมากแล้ว	9.1	1.8	3.8	0.0	0.0	0.0	3.1	0.0	5.9	1.8	2.6	0.0	0.0	0.0	2.1	2.6
มีประสบการณ์เพียงพอ	27.3	12.5	16.7	0.0	21.4	15.0	16.3	50.0	29.4	33.3	32.9	9.1	11.1	10.0	28.1	22.2
ทำแล้วไม่ดีขึ้น	4.5	5.4	5.1	0.0	0.0	0.0	4.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.1
อื่นๆ	0.0	7.1	5.1	0.0	0.0	0.0	4.1	0.0	0.0	5.3	3.9	27.3	0.0	15.0	6.3	5.2
ไม่ระบุเหตุผล	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.5	2.6	18.2	0.0	10.0	4.2	2.1
ไม่แน่ใจ	0.0	3.6	2.6	0.0	0.0	0.0	2.0	0.0	0.0	3.5	2.6	0.0	0.0	0.0	2.1	2.1
ไม่ใช่	59.1	69.6	66.7	100.0	78.6	85.0	70.4	50.0	64.7	54.4	56.6	45.5	88.9	65.0	58.3	64.4
ต้องพัฒนาต่อไปเพื่อความยั่งยืนที่ดีขึ้น	22.7	32.1	29.5	0.0	35.7	25.0	28.6	50.0	29.4	33.3	32.9	27.3	33.3	30.0	32.3	30.4
เพื่อให้ทันสมัยไม่ล้าหลัง	9.1	5.4	6.4	16.7	14.3	15.0	8.2	0.0	5.9	3.5	3.9	0.0	0.0	0.0	3.1	5.7
ต้องปรับปรุงการจัดการปัจจัยการผลิต	0.0	8.9	6.4	16.7	14.3	15.0	8.2	0.0	5.9	3.5	3.9	9.1	0.0	5.0	4.2	6.2
อื่นๆ	18.2	19.6	19.2	16.7	14.3	15.0	18.4	0.0	5.9	8.8	7.9	18.2	22.2	20.0	10.4	14.4
ไม่ระบุเหตุผล	13.6	7.1	9.0	50.0	7.1	20.0	11.2	0.0	17.6	5.3	7.9	0.0	33.3	15.0	9.4	10.3

ที่มา : จากการศึกษา

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรของเกษตรกร จากการสอบถามถึงการทำให้เกษตรกรของเกษตรกรนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่มีพ่อแม่ทำอาชีพเกษตรมาก่อนโดยในการทำให้เกษตรกรของเกษตรกรเองนั้นมีเหตุผลต่างๆ กันออกไป เกษตรกรร้อยละ 29.9 ทำให้เกษตรกรเนื่องจากเป็นอาชีพเดิมของพ่อแม่และความรู้ที่น้อย ร้อยละ 21.6 ตอบว่าแม่เป็นอาชีพเดิมของพ่อแม่แต่ตนเองชอบอาชีพเกษตร ร้อยละ 7.7 เห็นว่ามีที่ดินอยากใช้ให้เกิดประโยชน์ ร้อยละ 5.2 ตอบว่าตนต้องการทำเป็นอาชีพเสริมซึ่งในจำนวนนี้ส่วนใหญ่พ่อแม่ไม่ได้ทำเกษตรมาก่อน นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรบางรายเห็นว่า เพราะงานเกษตรอิสระ ทำให้มีเงินก้อนเก็บ (ตาราง 3.16)

ความต้องการให้บุตรหลานทำอาชีพเกษตร สำหรับความต้องการของเกษตรกรต่อความต้องการให้บุตรหลานทำอาชีพเกษตรต่อไปนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้บุตรหลานทำอาชีพเกษตร (ร้อยละ 68.6) โดยมีเหตุผลสำคัญ คือ งานเกษตรลำบาก (ร้อยละ 33) ต้องการให้บุตรหลานเรียนสูงๆ ทำงานที่มั่นคง (ร้อยละ 16) ต้องการให้ทำงานที่รายได้แน่นอน (ร้อยละ 8.8) รายได้เกษตรไม่แน่นอน (ร้อยละ 6.2) และงานเกษตรเป็นอันตรายต่อสุขภาพ (ร้อยละ 5.7) นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอื่นๆ เช่น ทำเกษตรไม่ก้าวหน้า ทุนสูง บุตรหลานไม่มีความถนัดในงานเกษตร และไม่มีทรัพยากรที่ดินเป็นของตนเอง เป็นต้น ส่วนผู้ที่ต้องการให้บุตรหลานทำเกษตรต่อไปนั้น (ร้อยละ 21.6) ส่วนใหญ่ ต้องการให้สืบทอดอาชีพ งานเกษตรให้รายได้ที่แน่นอน เป็นงานหลักของครอบครัวและต้องการให้ทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริม เป็นต้น มีบางรายที่ต้องการให้บุตรหลานทำเกษตรแต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของบุตรหลานเองด้วย (ร้อยละ 3.1) และสำหรับผู้ตอบว่าเฉยๆ ต่อความต้องการให้บุตรหลานทำอาชีพเกษตรนั้น ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของบุตรหลาน (ร้อยละ 7.2) (ตาราง 3.17)

การใช้เวลาทำงานและการมีรายได้ในงานเกษตรและนอกเกษตร ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการใช้เวลาทำงานเกษตรนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่า การทำการเกษตรไม่จำเป็นต้องช่วยกันในวันใดโดยไม่ออกไปทำงานนอกไร่นาเลย (ร้อยละ 56.7) เนื่องจากควรทำงานอื่นด้วยเพื่อเพิ่มรายได้ (ร้อยละ 27.3) ออกไปทำงานอื่นเมื่อเสร็จจากงานในไร่นาของตน (ร้อยละ 17) และทำเกษตรอย่างเดียวไม่พอกับค่าใช้จ่าย (ร้อยละ 12.4) นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอื่น เช่น ทำเกษตรอย่างเดียวไม่มั่นคง มีคนในบ้านทำแทนได้ หรือจ้างแรงงานแทนได้ เป็นต้น

ผู้ที่เห็นว่า เกษตรกรที่ดีควรช่วยกันทำงานในไร่นาโดยไม่ออกไปทำงานอื่นมีเพียง ร้อยละ 38.7 ส่วนใหญ่ เห็นว่าควรดูแลพืชผลให้เต็มที่ (ร้อยละ 17) งานเกษตรต้องใช้เวลาไปทำงานอื่น (ร้อยละ 4.6) ควรอยู่ช่วยกันเนื่องจากค่าแรงแพง (ร้อยละ 4.1) และควรทำประโยชน์ในที่ดินให้เต็มที่ (ร้อยละ 4.1) นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอื่นๆ เช่น งานเกษตรอิสระ ได้อยู่กับครอบครัว เป็นต้น ส่วนผู้ที่ไม่แน่ใจมีเพียง ร้อยละ 3.6 ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่างานเกษตรอย่างเดียวอาจมีรายได้ไม่พอใช้จ่าย หรือรายได้จากการเกษตรพอใช้แต่ถ้าทำงานอื่นก็ทำให้รายได้ของครอบครัวเพิ่มขึ้น

เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่าครอบครัวควรมีรายได้จากทั้งงานเกษตรและนอกเกษตร (ร้อยละ 93.3) โดยมีเหตุผลที่สำคัญ คือ ทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มส่งผลให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น (90.2) สำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 3.1) มีความเห็นต่างกันไปคือ ต้องทำงานเกษตรให้เต็มที่ ทำเกษตรอย่างเดียวก็มีรายได้เพียงพอ และทำนอกเกษตรอย่างเดียวก็มีรายได้เพียงพอ ส่วนผู้ที่ตอบว่าไม่แน่ใจ มีร้อยละ 3.6 เนื่องจากเห็นว่ารายได้จากนอกเกษตรไม่แน่นอน และขึ้นอยู่กับประเภทของงานนอกเกษตรด้วย



ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

ตาราง 3.16 สาเหตุในการทำการเกษตรของเกษตรกร

ร้อยละ :

เหตุผล	เกษตรกรชาย						เกษตรกรหญิง						รวม			
	ต.จี้เหล็ก			ต.โป่งแยง			ต.จี้เหล็ก			ต.โป่งแยง						
	เกษตร	รวม	เกษตกรและนอกเกษต	เกษตกร	รวม	เกษตกรและนอกเกษต	ไม่ทำ	เกษตกร	รวม	เกษตกร	รวม	เกษตกรและนอกเกษต		รวม		
	(n=22)	(n=78)	(n=56)	(n=6)	(n=14)	(n=20)	(n=98)	(n=2)	(n=17)	(n=76)	(n=11)	(n=9)		(n=96)		
ความรู้น้อย	45.5	30.8	25.0	0.0	14.3	10.0	26.5	0.0	35.3	21.1	23.7	81.8	55.6	70.0	33.3	29.9
ขอบางนเกษตร	27.3	23.1	21.4	50.0	7.1	20.0	22.4	50.0	17.6	24.6	23.7	0.0	22.2	10.0	20.8	21.6
มีที่ดินอยากใช้ให้เกิดประโยชน์	4.5	9.0	10.7	0.0	7.1	5.0	8.2	0.0	11.8	7.0	7.9	9.1	0.0	5.0	7.3	7.7
ทำเป็นอาชีพเสริม	4.5	3.8	3.6	0.0	28.6	20.0	7.1	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	22.2	10.0	3.1	5.2
อาชีพหลักรายได้หลัก	0.0	1.8	1.8	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	5.9	3.5	3.9	0.0	0.0	0.0	3.1	2.1
ทำอาชีพอื่นแล้วไม่ประสบความสำเร็จ	9.1	2.6	0.0	0.0	0.0	0.0	2.0	0.0	5.9	1.8	2.6	0.0	0.0	0.0	2.1	2.1
งานเกษตรอิสระ	4.5	1.3	0.0	33.3	7.1	15.0	4.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.1
มีเงินก้อนเก็บ	0.0	1.3	1.8	16.7	0.0	5.0	2.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	0.0	1.0	1.5
เพราะเป็นอาชีพของผู้สมรส	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.5	2.6	0.0	0.0	0.0	2.1	1.0
ไม่ชอบอาชีพเกษตร	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	0.0	1.0	0.5
อื่นๆ	4.5	5.1	5.4	16.7	14.3	15.0	7.1	0.0	5.9	10.5	9.2	9.1	0.0	5.0	8.3	7.7
ไม่ระบุเหตุผล	13.6	30.4	30.4	33.3	21.4	25.0	25.5	50.0	23.5	26.3	26.3	9.1	11.1	10.0	22.9	24.2

ที่มา : จกการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบ ได้มากกว่า 1 คำตอบ

กน
331.2
0273M
C-3

เลขทะเบียน.....เลขหมู่.....
นักทอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตาราง 3.17 ความคาดหวังของเกษตรกรต่อการทำการเกษตรของบุตรหลาน

เหตุผล	เกษตรกรชาย						เกษตรกรหญิง						รวม (n=194)	
	ดีเยี่ยม			ดีไปings			ดีไปings			ดีไปings				รวม (n=96)
	ดีเยี่ยม		รวม	ดีไปings		รวม	ดีไปings		รวม	ดีไปings		รวม		
	เกษตรกรและนอกเกษตร	รวม	เกษตรกร	เกษตรกรและนอกเกษตร	รวม	เกษตรกร	เกษตรกรและนอกเกษตร	รวม	เกษตรกร	เกษตรกรและนอกเกษตร	รวม			
ใช่	22.7	23.2	33.3	14.3	20.0	22.4	19.3	18.4	45.5	11.1	30.0	20.8	21.6	
ต้องการให้สืบทอดอาชีพ	4.5	8.9	0.0	0.0	0.0	6.1	1.8	1.3	9.1	0.0	5.0	2.1	4.1	
ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของลูกด้วย	0.0	3.6	0.0	0.0	0.0	2.0	5.3	3.9	0.0	11.1	5.0	4.2	3.1	
ตัดสินใจแน่นอน	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	1.0	5.3	5.3	0.0	0.0	0.0	4.2	2.6	
เป็นงานหนัก อาชีพหลัก	9.1	1.8	3.8	0.0	0.0	3.1	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0	1.0	2.1	
ทำเป็นอาชีพเสริม	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	1.0	5.3	3.9	0.0	0.0	0.0	3.1	2.1	
ถ้าเรียนไม่ไหว	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
ต้องการให้เป็นเกษตรกรที่มีความรู้	0.0	3.6	2.6	0.0	0.0	2.0	0.0	1.8	1.3	0.0	15.0	3.1	2.1	
มีที่ดินอยู่แล้ว	4.5	0.0	1.3	0.0	0.0	1.0	0.0	1.8	2.6	0.0	0.0	1.0	1.5	
อื่นๆ	4.5	1.8	2.6	7.1	15.0	5.1	0.0	5.9	0.0	0.0	0.0	2.1	1.5	
ไม่ระบุเหตุผล	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	2.1	3.6	
เฉยๆ	9.1	14.3	12.8	7.1	5.0	11.2	5.9	7.0	7.9	0.0	0.0	1.0	0.5	
ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของลูก	9.1	12.5	11.5	7.1	5.0	10.2	0.0	5.3	5.3	0.0	0.0	4.2	7.2	
อื่นๆ	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	1.0	0.0	1.8	2.6	0.0	0.0	2.1	1.5	
ไม่ใช่	68.2	60.7	62.8	66.7	78.6	65.3	82.4	71.9	72.4	54.5	70.0	71.9	68.6	
งานเกษตรลำบาก	31.8	26.8	28.2	16.7	28.6	27.6	41.2	38.6	38.2	36.4	40.0	38.5	33.0	
ต้องการให้เรียนสูงทำงานมั่นคง	13.6	14.3	14.1	0.0	14.3	13.3	11.8	21.1	18.4	18.2	20.0	18.8	16.0	
ต้องการให้ทำงานรับรายได้แน่นอน	9.1	7.1	7.7	16.7	28.6	11.2	11.8	3.5	5.3	9.1	10.0	6.3	8.8	
รายได้เกษตรกรไม่แน่นอน	9.1	7.1	7.7	0.0	0.0	6.1	11.8	5.3	6.6	0.0	5.0	6.3	6.2	
เกษตรกรอันตรายสุขภาพ	4.5	5.4	5.1	33.3	28.6	10.2	0.0	0.0	0.0	0.0	5.0	1.0	5.7	
ทำเกษตรไม่ก้าวหน้า	9.1	1.8	3.8	0.0	0.0	3.1	0.0	7.0	5.3	0.0	0.0	4.2	3.6	
อื่นๆ	4.5	10.7	9.0	0.0	7.1	8.2	11.8	5.3	6.6	0.0	0.0	5.2	6.7	
ไม่ระบุเหตุผล	4.5	0.0	1.3	0.0	0.0	1.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	1.0	1.0	
ไม่ออกความคิดเห็น	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	1.0	0.0	1.8	1.3	0.0	0.0	1.0	1.0	
ที่มา : จกการสำรวจ														

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

4. ค่าเสียโอกาสและอุปทานแรงงาน

บทนี้นำเสนอสภาพการทำงานของเกษตรกร และผลที่ได้จากการวิเคราะห์สมการการผลิตของครัวเรือนและอุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา โดยส่วนแรกเป็นสภาพการทำงานของเกษตรกร ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์สมการการผลิตเพื่อหาค่าจ้างและรายได้เงาของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา และส่วนที่สามเป็นการวิเคราะห์อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยาจากการนำค่าจ้าง รายได้เงา และลักษณะทางสังคมมาเป็นตัวแปรอธิบาย

การทำงานของเกษตรกร

จากการสำรวจการใช้เวลาการทำงานของเกษตรกรโดยแยกพิจารณาเป็นรายกิจกรรม คือ งานเกษตร งานนอกเกษตร และงานบ้าน จากตัวอย่างจำนวน 100 ครัวเรือน มีจำนวนเกษตรกรชายทำกิจกรรมเกษตรเพียงอย่างเดียว 28 ราย เกษตรและนอกเกษตรร่วมกัน 70 ราย ซึ่งการทำงานเกษตรร่วมกับนอกเกษตรนี้ แยกเป็นเกษตรร่วมกับกิจการส่วนตัว 14 ราย ร่วมกับรับจ้าง 49 ราย และร่วมกันทั้ง 3 กิจกรรม 7 ราย ส่วนภรรยา นั้น เป็นผู้ไม่ทำกิจกรรมใดๆ เลย 2 ราย ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว 28 ราย นอกเกษตรเพียงอย่างเดียว 7 ราย และเกษตรร่วมกับนอกเกษตร 59 ราย ซึ่งแยกเป็นเกษตรร่วมกับกิจการส่วนตัว 11 ราย ร่วมกับรับจ้าง 37 ราย และร่วมกันทั้ง 3 กิจกรรม 11 ราย (ตาราง 4.1)

ตาราง 4.1 ลักษณะการทำงานของเกษตรกร

ราย

ลักษณะการทำงาน	เกษตรกรหญิง			เกษตรกรชาย		รวม
	ต.ชี้เหล็ก	ต.โป่งแยง	รวม	ต.ชี้เหล็ก	ต.โป่งแยง	
ไม่ทำ	2	0	2	0	0	0
เกษตร	17	11	28	22	6	28
นอกเกษตร	7	0	7	0	0	0
กิจการส่วนตัว	4	0	4	0	0	0
รับจ้าง	3	0	3	0	0	0
เกษตรและนอกเกษตร	50	9	59	56	14	70
กิจการส่วนตัว	10	1	11	12	2	14
รับจ้าง	30	7	37	38	11	49
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	10	1	11	6	1	7
ไม่มี	4	0	4	2	0	2
ตัวอย่างทั้งหมด	76	20	96	78	20	98

ที่มา : จากการสำรวจ

การทำงานของสามีและภรรยาในแต่ละครัวเรือนจะมีลักษณะสอดคล้องกัน การทำงานของเกษตรกรชายทั้ง 2 พื้นที่ไม่ต่างกันมากนัก แต่ค่อนข้างแตกต่างสำหรับเกษตรกรหญิง ดังจะเห็นได้จากการที่เกษตรกรหญิงตำบลโป่งแยงนั้นส่วนใหญ่ทำกิจกรรมเกษตรเพียงอย่างเดียว ในขณะที่เกษตรกรหญิงตำบลชีเหล็กส่วนใหญ่ทำงานเกษตรร่วมกับงานนอกเกษตร ซึ่งงานนอกเกษตรที่เกษตรกรส่วนใหญ่ทำเป็นงานที่ต้องการฝีมือและทักษะหรือความชำนาญไม่ว่าจะเป็นงานช่าง คำขาย หรืองานรับจ้างทั่วไป ๆ ซึ่งสามารถใช้เวลาฝึกหัดได้ไม่นานนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของงานที่ทำ เช่น งานช่างเฟอร์นิเจอร์หรือช่างกลโรงงานที่ต้องการการฝึกฝน ในขณะที่งานคำขายเป็นงานที่ต้องการเพียงทักษะในการขายเท่านั้น (ตาราง 4.2)

ประเภทงานและแหล่งฝึกงานนอกเกษตรของเกษตรกร

เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เคยฝึกงานมาก่อนโดยมีผู้ที่เคยฝึกงานเพียงร้อยละ 30.93 ซึ่งแบ่งเป็นผู้เคยฝึกงานในหน่วยงานของรัฐบาล ร้อยละ 14.43 และฝึกงานจากเอกชน นายจ้าง หรือผู้มีประสบการณ์ ร้อยละ 16.49 อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการฝึกงานของผู้ที่ทำงานเกษตรและนอกเกษตรร่วมกันนั้นยังคงมีสัดส่วนของผู้เคยฝึกงานมากกว่าผู้ที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวโดยเกษตรกรที่ทำงานนอกเกษตรในตำบลชีเหล็กส่วนใหญ่ได้รับการฝึกงานก่อสร้างจากนายจ้างหรือผู้มีประสบการณ์ ในขณะที่เกษตรกรตำบลโป่งแยงที่ได้รับการฝึกงานทั้งหมดทำงานนอกเกษตร ซึ่งงานที่ได้รับการฝึกมากที่สุด คือ ช่างยนต์จากหน่วยงานของรัฐบาล สำหรับเกษตรกรหญิงนั้นส่วนใหญ่จะได้รับการฝึกงานเย็บผ้าหรือทอผ้าจากทั้งหน่วยงานรัฐบาลและจากเอกชน หรือผู้มีฝีมือ ซึ่งไม่ต่างกันมากนักในแต่ละพื้นที่และระหว่างผู้ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวและผู้ทำเกษตรร่วมกับงานนอกเกษตร

ผลตอบแทนจากงานนอกเกษตร

ผลตอบแทน หรือค่าจ้างที่ได้รับจากงานนอกเกษตรเมื่อแยกพิจารณาระหว่างกิจการส่วนตัวและงานรับจ้าง พบว่า ผลตอบแทนของแรงงาน (บาท/วัน-งาน) จากกิจการส่วนตัวส่วนใหญ่จะสูงกว่างานรับจ้าง และผลตอบแทนของแรงงานในตำบลชีเหล็กสูงกว่าในตำบลโป่งแยง อย่างไรก็ตามค่าเฉลี่ยของผลตอบแทนเหล่านี้สูงกว่าค่าจ้างทั่ว ๆ ไปในท้องที่ โดยเฉพาะค่าจ้างของเกษตรกรชายทั้ง 2 พื้นที่โดยเกษตรกรชายตำบลชีเหล็กและตำบลโป่งแยง มีผลตอบแทน (ยังไม่หักค่าใช้จ่าย) จากงานรับจ้างคือ 216 บาท/วัน-งาน และ 169 บาท/วัน-งาน (ตาราง 4.3) ทั้งนี้เนื่องจากบางรายมีการรับจ้างในลักษณะงานเหมาซึ่งได้ค่าจ้างสูง ในขณะที่ใช้เวลาเพียงเล็กน้อย ดังนั้นค่าเฉลี่ยต่อวัน-งานจึงสูงตามไปด้วยส่งผลให้ค่าเฉลี่ยของแต่ละพื้นที่สูงกว่าอัตราค่าจ้างรายวัน คือ โดยทั่วไปเกษตรกรชายตำบลชีเหล็กและตำบลโป่งแยงได้ค่าจ้างประมาณ 100-200 บาท/วัน และ 60-180 บาท/วัน ตามลำดับ ส่วนเกษตรกรหญิงตำบลชีเหล็กได้รับค่าจ้างโดยทั่วๆ ไปอยู่ที่ระดับ 90-150 บาท/วัน สูงกว่าค่าจ้างของเกษตรกรหญิงตำบลโป่งแยงซึ่งอยู่ในระดับ 60-100 บาท/วัน

ตาราง 4.2 ประเภทงานนอกเกษตรของเกษตรกร

ประเภทงาน	ร้อยละ						รวม (n=194)
	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			
	ด.ชีพเหล็ก (n=78)	ด.โป่งแยง (n=20)	รวม (n=98)	ด.ชีพเหล็ก (n=76)	ด.โป่งแยง (n=20)	รวม (n=96)	
กิจการส่วนตัว							
งานช่าง	14.29	0.00	11.43	1.75	11.11	3.03	7.35
ช่างก่อสร้าง	5.36	0.00	4.29	0.00	0.00	0.00	2.21
ช่างเฟอร์นิเจอร์ ทัศนกรรม	5.36	0.00	4.29	1.75	11.11	3.03	3.68
ช่างเหล็ก	1.79	0.00	1.43	0.00	0.00	0.00	0.74
ช่างไฟฟ้าปะปา	1.79	0.00	1.43	0.00	0.00	0.00	0.74
ค้าขาย	12.50	7.14	11.43	26.32	0.00	22.73	16.91
เย็บผ้า ทอผ้า	0.00	0.00	0.00	3.51	11.11	4.55	2.21
ขับรถ	7.14	7.14	7.14	0.00	0.00	0.00	3.68
อื่นๆ	1.79	7.14	2.86	3.51	0.00	3.03	2.94
งานรับจ้าง							
งานช่าง	50.00	42.86	48.57	12.28	0.00	10.61	30.15
ช่างก่อสร้าง	44.64	42.86	44.29	12.28	0.00	10.61	27.94
ช่างเฟอร์นิเจอร์	1.79	0.00	1.43	0.00	0.00	0.00	0.74
ช่างเหล็ก	1.79	0.00	1.43	0.00	0.00	0.00	0.74
ช่างกลโรงงาน	1.79	0.00	1.43	0.00	0.00	0.00	0.74
ขายของ	5.36	0.00	4.29	5.26	0.00	4.55	4.41
รับจ้างในโรงงาน	0.00	0.00	0.00	8.77	0.00	7.58	3.68
เย็บผ้า	0.00	0.00	0.00	22.81	0.00	19.70	9.56
รับจ้างประจำกับหน่วยงานหรือบริษัท	5.36	7.14	5.71	1.75	0.00	1.52	3.68
ขับรถ	3.57	0.00	2.86	1.75	0.00	1.52	2.21
รับจ้างทั่วไป	42.86	42.86	42.86	61.40	88.89	65.15	53.68
อื่นๆ	1.79	0.00	1.43	1.75	0.00	1.52	1.47

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ตาราง 4.3 ผลตอบแทนเฉลี่ยจากการทำงานนอกเกษตรของเกษตรกร

บาท/วัน-งาน

ลักษณะงาน	เกษตรกรชาย			เกษตรกรหญิง			รวม (n=136)
	ต.ซีเหล็ก (n=56)	ต.โป่งแยง (n=14)	รวม (n=70)	ต.ซีเหล็ก (n=57)	ต.โป่งแยง (n=9)	รวม (n=66)	
กิจการส่วนตัว	281	299	284	211	100	203	242
รับจ้าง	216	169	205	130	94	124	168
กิจการส่วนตัว และรับจ้าง	196	120	185	205	98	196	191
รวม	227	184	218	162	95	153	186

ที่มา : จากการสำรวจ

การใช้เวลาในการทำงาน

เกษตรกรหญิงใช้เวลาทำกิจกรรมต่างๆ โดยเฉลี่ยมากกว่าเกษตรกรชาย คือ เกษตรกรหญิงใช้เวลาทำงาน 326.65 วัน-งาน/ปี และเกษตรกรชายใช้เวลาทำงาน 230.87 วัน-งาน/ปี ทั้งนี้เนื่องจากได้รวมเอาเวลาที่ผู้หญิงใช้ในการทำงานบ้านซึ่งสูงถึง 116.17 วัน-งาน/ปี ในขณะที่เกษตรกรชายใช้เวลาทำงานบ้านเพียง 26.30 วัน-งาน/ปี เมื่อแยกพิจารณาระหว่างกิจกรรมเกษตรและนอกเกษตรแล้ว พบว่าเกษตรกรชายใช้เวลาทำงานเกษตรมากกว่างานนอกเกษตร คือเฉลี่ย 120.96 วัน-งาน/ปี และ 83.62 วัน-งาน/ปี ตามลำดับ ส่วนเกษตรกรหญิงนั้นใช้เวลาทำงานนอกเกษตรมากกว่างานเกษตร คือ ใช้เวลาในงานเกษตรเฉลี่ย 92.55 วัน-งาน/ปี และงานนอกเกษตร 117.93 วัน-งาน/ปี (ตาราง 4.4) ซึ่งเมื่อพิจารณาการทำงานนอกเกษตรแล้วพบว่า เกษตรกรใช้เวลาทำงานรับจ้างมากกว่าทำกิจการส่วนตัว

สำหรับการใช้เวลาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่นั้นพบว่า เกษตรกรตำบลซีเหล็กมีการใช้เวลาในการทำกิจกรรม งานเกษตร นอกเกษตร และงานบ้าน โดยเฉลี่ยน้อยกว่าเกษตรกรตำบลโป่งแยง ยกเว้นเกษตรกรหญิงตำบลโป่งแยงที่ใช้เวลาทำงานนอกเกษตรค่อนข้างน้อย (55.54 วัน-งาน/ปี)

การทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรมีผลให้เกษตรกรทำงานในกิจกรรมเกษตรของครัวเรือนลดลง นั่นคือ เกษตรกรชายที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวและที่ทำงานนอกเกษตรร่วมด้วยมีการใช้เวลาทำงานเกษตร 170.75 และ 101.04 วัน-งาน/ปี ส่วนเกษตรกรหญิงที่ทำงานเกษตรเพียงอย่างเดียวและทำงานเกษตรและนอกเกษตรร่วมกันนั้น มีการใช้เวลาทำงานเกษตร 150.57 และ 79.14 วัน-งาน/ปี ตามลำดับ อย่างไรก็ตามเกษตรกรที่ทำงานนอกเกษตรแต่ละลักษณะงานใช้เวลาทำงานเกษตรแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ (ตาราง 4.4) และเป็นที่น่าสนใจว่าเกษตรกรชายที่ทำเกษตรร่วมกับรับจ้างจะใช้เวลาในงานเกษตรและงานบ้านต่ำ ซึ่งแตกต่างกับเกษตรกรหญิงที่แม้จะทำงานรับจ้างด้วยก็ยังคงใช้เวลาทำเกษตรและงานบ้านสูง

ตาราง 4.4 เวลาที่ใช้โดยเฉลี่ยในกิจกรรมต่างๆ ของเกษตรกร

วัน-งาน/ปี

ลักษณะการทำงานของเกษตรกร	เวลาการทำงานในแต่ละกิจกรรม					การทำงานทั้งหมด
	เกษตรกร	นอกเกษตรกร			งานบ้าน	
		กิจการส่วนตัว	รับจ้าง	รวม		
เกษตรกรชาย : ด.ชัยเหล็ก						
เกษตรกร	167.87	0.00	0.00	0.00	25.61	193.48
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	95.42	27.79	76.47	104.25	23.48	223.16
กิจการส่วนตัว	106.73	85.83	0.00	85.83	24.86	217.42
รับจ้าง	91.24	0.00	103.83	103.83	22.54	217.61
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	99.29	87.68	56.13	143.81	26.68	269.78
รวม	115.86	19.95	54.90	74.85	24.08	214.79
เกษตรกรชาย : ด.โป่งแยง						
เกษตรกร	181.31	0.00	0.00	0.00	29.22	210.53
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	123.50	8.07	160.27	168.34	37.40	329.24
กิจการส่วนตัว	63.27	51.50	0.00	51.50	76.21	190.98
รับจ้าง	112.72	0.00	203.43	203.43	31.66	347.81
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	362.60	10.00	6.00	16.00	22.87	401.47
รวม	140.84	5.65	112.19	117.84	34.94	293.62
เกษตรกรชาย : รวม						
เกษตรกร	170.75	0.00	0.00	0.00	26.38	197.13
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	101.04	23.84	93.23	117.07	26.26	244.37
กิจการส่วนตัว	100.52	80.93	0.00	80.93	32.19	213.64
รับจ้าง	96.06	0.00	126.19	126.19	24.59	246.84
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	136.91	76.58	48.96	125.55	26.13	288.59
รวม	120.96	17.03	66.59	83.62	26.30	230.88
เกษตรกรหญิง : ด.ชัยเหล็ก						
ไม่ทำงาน	0.00	0.00	0.00	0.00	215.17	215.17
เกษตรกร	153.95	0.00	0.00	0.00	113.15	267.11
นอกเกษตรกร	0.00	231.52	117.90	349.41	89.24	438.65
กิจการส่วนตัว	0.00	405.16	0.00	405.16	36.09	441.25
รับจ้าง	0.00	0.00	275.09	275.09	160.10	435.19
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	61.97	66.23	89.05	155.28	117.90	335.16
กิจการส่วนตัว	73.00	256.78	0.00	256.78	107.22	437.01
รับจ้าง	59.20	0.00	127.44	127.44	123.49	310.13
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	59.28	74.38	62.93	137.31	111.80	308.39
รวม	75.21	64.90	69.44	134.34	116.76	326.31

ตาราง 4.4 (ต่อ)

ลักษณะการทำงานของเกษตรกร	เวลาการทำงานในแต่ละกิจกรรม					
	เกษตรกร	นอกเกษตรกร			งานบ้าน	การทำงานทั้งหมด
		กิจการส่วนตัว	รับจ้าง	รวม		
เกษตรกรหญิง : ต.โป่งแยง						
เกษตรกร	145.33	0.00	0.00	0.00	110.41	255.74
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	174.52	17.94	105.49	123.44	118.23	416.18
กิจการส่วนตัว	145.39	70.00	0.00	70.00	103.78	319.17
รับจ้าง	181.15	0.00	112.77	112.77	130.64	424.56
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	157.27	91.50	160.00	251.50	45.79	454.56
รวม	158.47	8.08	47.47	55.55	113.93	327.94
เกษตรกรหญิง : รวม						
ไม่ทำงาน	0.00	0.00	0.00	0.00	215.17	215.17
เกษตรกร	150.57	0.00	0.00	0.00	112.08	262.64
นอกเกษตรกร	0.00	231.52	117.90	349.41	89.24	438.65
กิจการส่วนตัว	0.00	405.16	0.00	405.16	36.09	441.25
รับจ้าง	0.00	0.00	275.09	275.09	160.10	435.19
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	79.14	58.87	91.56	150.42	117.95	347.52
กิจการส่วนตัว	79.58	239.80	0.00	239.80	106.91	426.30
รับจ้าง	82.27	0.00	124.66	124.66	124.84	331.78
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	68.19	75.94	71.75	147.69	105.80	321.68
รวม	92.55	53.06	64.87	117.93	116.17	326.65

ที่มา : จากการสำรวจ

เกษตรกรตำบลชี้เหล็กใช้เวลาทำงานเกษตรไม่มากนัก เนื่องจากเกษตรกรตำบลชี้เหล็กส่วนใหญ่ปลูกพืชเพียง 2 ฤดู และเป็นพืชที่ไม่ต้องดูแลมากได้แก่ ข้าว และถั่วเหลือง โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรที่มีการทำงานนอกเกษตรร่วมด้วย ส่วนเกษตรกรตำบลโป่งแยงนั้นพืชที่เกษตรกรปลูกต้องการการดูแลสม่ำเสมอแต่เป็นงานเบา เกษตรกรสามารถทำได้ในช่วงว่างจากการทำงานในเวลา เช้า กลางวัน และเย็น เช่น พืชผัก และไม้ดอก เกษตรกรผู้เป็นภรรยาจึงมีการทำงานเกษตรสูงกว่าสามีแม้ว่าจะมีการทำงานนอกเกษตรร่วมด้วย คือ เกษตรกรหญิงและเกษตรกรชายที่ทำงานนอกเกษตรด้วยใช้เวลาทำงานเกษตร 174.52 วัน-งาน/ปี และ 123.50 วัน-งาน/ปี ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยาในลักษณะงานที่ทำต่อการทำงานเกษตรของเกษตรกรด้วยวิธี สหสัมพันธ์อย่างง่าย (simple correlation) พบว่า การใช้เวลาทำงานเกษตรของ สามี และภรยานั้นมีความสัมพันธ์กันสูง นอกจากนี้ยังพบว่า การที่ภรรยาใช้เวลาทำงานนอกเกษตรเพิ่มขึ้นหรือมีการทำงานนอกเกษตรนั้นส่งผลให้สามีทำงานเกษตรลดลง และลักษณะการทำงานนอกเกษตรของสามีนั้นส่งผลให้ภรรยาทำงานเกษตรลดลงโดยไม่ขึ้นอยู่กับจำนวนวันทำงานนอกเกษตรของสามี และสรุปได้ว่าการ

ทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรกลุ่มมี-ภรรยาที่มีความสัมพันธ์ในทางลบต่อการใช้เวลาทำงานเกษตร แสดงให้เห็นว่าการทำงานนอกเกษตรนั้นอยู่ในสภาพการแข่งขันกับการใช้เวลาในการทำงานเกษตรของเกษตรกรไม่ใช้การทำประกอบกัน อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์นี้มีอยู่ในระดับต่ำ ดังนั้นการแข่งขันกันระหว่างการใช้เวลาทำงานเกษตรและนอกเกษตรจึงไม่รุนแรงเท่าที่ควร (ตาราง 4.5 และ รูป 4.1)

ตาราง 4.5 ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เวลาทำงานเกษตรของเกษตรกรกลุ่มมี-ภรรยา

ปัจจัย	เวลาทำงานเกษตรของสามี		เวลาทำงานเกษตรของภรรยา	
	สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์	ระดับนัยสำคัญ	สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์	ระดับนัยสำคัญ
เวลาการทำงานเกษตรของสามี (วัน-งาน)			0.7101	0.000
เวลาการทำงานเกษตรของภรรยา (วัน-งาน)	0.7101	0.000		
เวลาการทำงานนอกเกษตรของสามี (วัน-งาน)	-0.3345	0.001	-0.0777	0.467
เวลาการทำงานนอกเกษตรของภรรยา (วัน-งาน)	-0.2677	0.011	-0.3575	0.001
ลักษณะการทำงานของสามี 0 = เกษตร 1 = เกษตรและนอกเกษตร	-0.3351	0.001	-0.2677	0.011
ลักษณะการทำงานของภรรยา 0 = เกษตร 1 = เกษตรและนอกเกษตร	-0.2835	0.007	-0.3323	0.001

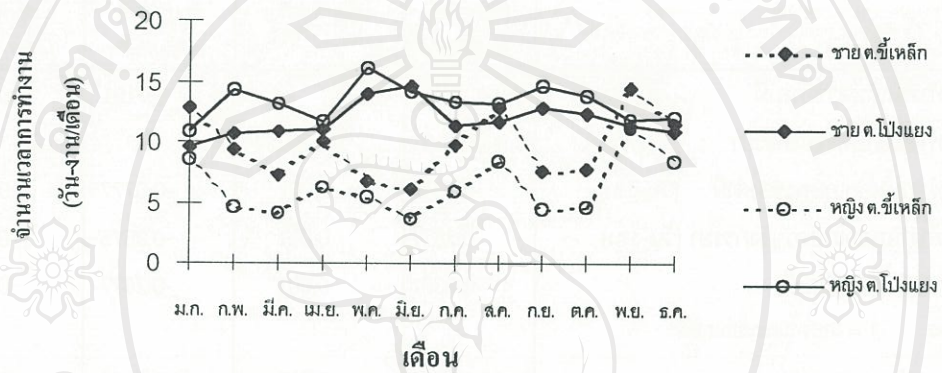
รูปแบบการใช้เวลาของเกษตรกร

รูปแบบการทำงานแต่ละเดือนของเกษตรกรนั้นได้แยกพิจารณาออกเป็น 3 กิจกรรม คือ เวลาที่ใช้ในกิจกรรมเกษตร นอกเกษตร (งานรับจ้าง และกิจการส่วนตัว) และงานบ้าน ซึ่งมีการใช้เวลาแตกต่างกันไปในแต่ละเพศ และพื้นที่

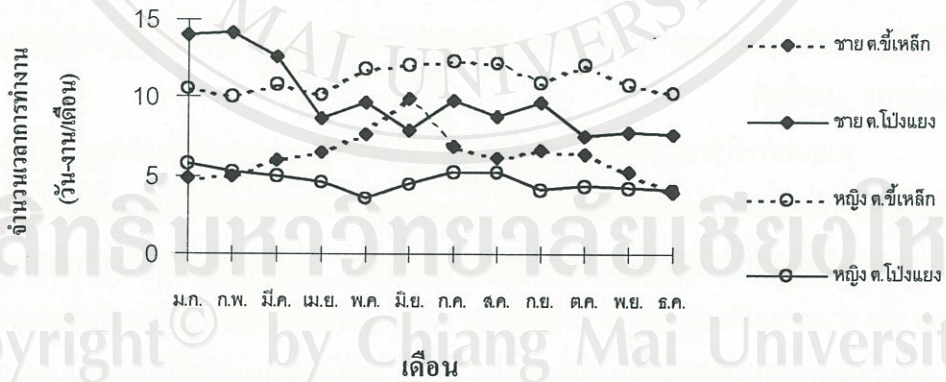
รูปแบบการใช้เวลาทำกิจกรรมเกษตรของเกษตรกรชายและหญิงในตำบลชี้เหล็กไม่แตกต่างกัน ในขณะที่มีความแตกต่างกันเล็กน้อยในตำบลโป่งแยง เนื่องจากกิจกรรมหลักในตำบลโป่งแยงที่ต้องทำคือ กิจกรรมการดูแลพืชโดยทั่วไปซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของผู้หญิง มีเพียงบางช่วงที่ต้องการแรงงานชายมากเป็นพิเศษ เช่น ช่วงเตรียมดินปลูกข้าวไร่ หรือไม้ดอก (รูป 4.1) ส่วนรูปแบบการใช้เวลาทำงานนอกเกษตรแต่ละเดือนของเกษตรกรชายและหญิงนั้นค่อนข้างแตกต่างกัน โดยเกษตรกรหญิงมีการทำงานนอกเกษตรค่อนข้างสม่ำเสมอ ในขณะที่การทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรชายขึ้นอยู่กับลักษณะของการปลูกพืชในแต่ละพื้นที่ เช่น เกษตรกรตำบลชี้เหล็กใช้เวลาทำงานเกษตรสูงในการปลูกข้าวช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม และเกี่ยวข้าวจนถึงเตรียมแปลงและปลูกถั่วเหลืองช่วงเดือนพฤศจิกายน-มกราคม และเก็บเกี่ยวถั่วเหลืองช่วงเดือนเมษายน จึงมีการใช้เวลาทำงานนอกเกษตรในช่วงดังกล่าวนี้น้อย (รูป 4.2)

เกษตรกรหญิงใช้เวลาทำงานรับจ้างและกิจการส่วนตัวค่อนข้างสม่ำเสมอ ในขณะที่การทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรชายแตกต่างกันไป โดยเกษตรกรชายใช้เวลาทำกิจการส่วนตัวค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดปี

และการใช้เวลาทำงานรับจ้างของเกษตรกรชายมีสภาพค่อนข้างสอดคล้องกับการใช้เวลาทำงานเกษตรโดยเฉพาะเกษตรกรชายตำบลโป่งแยง ดังจะเห็นได้จากช่วงที่เกษตรกรชายใช้เวลาทำงานเกษตรมากจะทำงานรับจ้างน้อย เช่น เกษตรกรตำบลชี้เหล็กใช้เวลาทำงานเกษตรสูงช่วงเดือนสิงหาคมและพฤศจิกายนเกษตรกรจึงใช้เวลาทำงานรับจ้างน้อย ส่วนช่วงเดือนมีนาคมและกรกฎาคมเกษตรกรทำงานเกษตรน้อย จึงทำงานรับจ้างมาก เป็นต้น (รูป 4.3 และ 4.4)



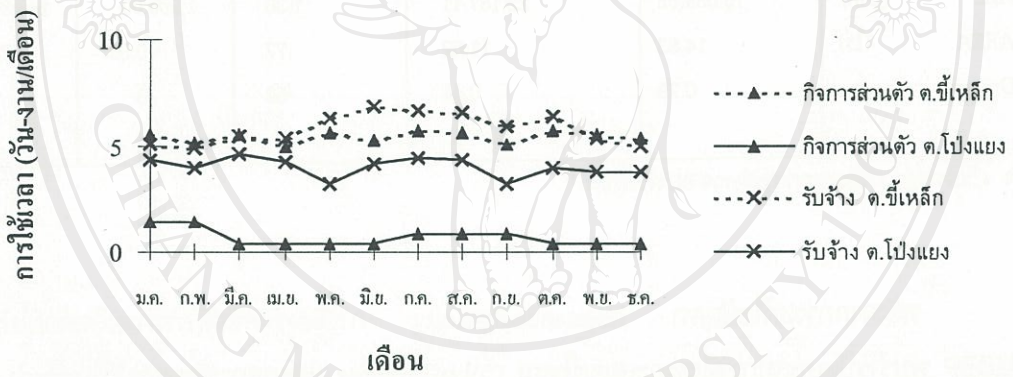
รูป 4.1 รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมเกษตรของเกษตรกร



รูป 4.2 รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมนอกเกษตรของเกษตรกร



รูป 4.3 รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมนอกเกษตรของเกษตรกรชาย



รูป 4.4 รูปแบบการใช้เวลาในกิจกรรมนอกเกษตรของเกษตรกรหญิง

ค่าเสียโอกาสของแรงงาน

เพื่อประมาณค่าเสียโอกาสของแรงงาน จำเป็นต้องประมาณสมการการผลิตพืชของฟาร์มก่อนตามสมการที่ 1.1

สมการการผลิตพืช

การที่ครัวเรือนตัวอย่างมีการผลิตพืชค่อนข้างหลากหลายตลอดปีทำให้ต้องรวมผลผลิตให้อยู่ในรูปตัวเงิน และเพื่อแก้ปัญหา multicollinearity (ระหว่างตัวแปรต่างๆ โดยเฉพาะแรงงานจ้างชาย แรงงานจ้างหญิง มูลค่าสารเคมี ปุ๋ย และเมล็ดพันธุ์) ผลผลิตรวม (Y) จึงถูกเปลี่ยนให้อยู่ในรูปของผลตอบแทนสุทธิรวมต่อปีเหนือแรงงานจ้างทั้งหมด หรือเรียกสั้นๆ ว่า ผลตอบแทนสุทธิ (บาท/ครัวเรือน) ปัจจัยการผลิตจึงลดลงเหลือเพียง 5 ตัว กล่าวคือ จำนวนแรงงานชายทั้งหมด F_m (วัน-งานต่อครัวเรือน) และจำนวนแรงงาน

หญิงทั้งหมด F_f (วัน-งานต่อครัวเรือน) แรงงานเป็นตัวแปรสำคัญที่จะนำไปสู่การคำนวณค่าจ้างเงาหรือค่าเสียโอกาสของแรงงานต่อไป ตัวแปร ALL คือมูลค่าปัจจัยการผลิตทั้งหมด (เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และสารเคมี) บาทต่อครัวเรือน $AREA$ คือ พื้นที่เพาะปลูกรวมต่อปี (ไร่) เป็นตัวแปรแสดงขนาดการผลิตเพื่อสะท้อน economy of size ส่วน Dn เป็นตัวแปรหุ่นเพื่อสะท้อนความแตกต่างของสภาพแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวข้องกับชนิดของพืชที่เกษตรกรเลือกผลิตโดยให้ค่าเป็น 0 สำหรับ ต.โป่งแยง และค่าเป็น 1 สำหรับตำบลชี้เหล็ก สถิติเกี่ยวกับ ต.โป่งแยงและค่าเป็น 1 สำหรับตำบลชี้เหล็ก สถิติเกี่ยวกับตัวแปรในสมการการผลิต ปรากฏในตาราง 4.6

ตาราง 4.6 ค่าสถิติของตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์สมการการผลิต

ตัวแปร	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	C.V.	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
Y (บาท)	64,655.93	80,468.95	1.24	5,420.00	639,815.00
F_m (วัน-งาน)	122.11	91.50	.75	3.25	493.95
F_f (วัน-งาน)	101.59	92.85	.91	3.00	430.75
ALL (บาท)	16,039.65	22,187.11	1.38	1,205.00	148,373.00
$AREA$ (ไร่)	14.83	11.52	.77	0.50	62.50
Dn	0.79	0.41	.52	0	1

ที่มา : วิเคราะห์จากข้อมูลจากการสำรวจ 95 ครัวเรือน

หลังจากการแก้ไขปัญหา heteroscedasticity การวิเคราะห์สมการการผลิตด้วยโปรแกรม LIMDEP พบว่ารูปแบบสมการที่เหมาะสมอยู่ในรูป Cobb-Douglas และผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การใช้แรงงานชายของครัวเรือนและมูลค่าปัจจัยการผลิตมากขึ้น และการมีพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้นสามารถทำให้ผลตอบแทนสุทธิของครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือเมื่อจำนวนแรงงานครัวเรือนชายเพิ่มขึ้น 1 วัน-งาน จะส่งผลให้ผลตอบแทนสุทธิเพิ่มขึ้น 107.50 บาท จำนวนแรงงานครัวเรือนหญิงเพิ่มขึ้น 1 วัน-งาน ส่งผลให้ผลตอบแทนสุทธิเพิ่มขึ้น 72.44 บาท มูลค่าปัจจัยการผลิตทั้งหมดเพิ่มขึ้น 1 บาท ส่งผลให้ผลตอบแทนสุทธิเพิ่มขึ้น 1.945 บาท และพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น 1 ไร่ ส่งผลให้ผลตอบแทนสุทธิเพิ่มขึ้น 780 บาท ในขณะที่จำนวนแรงงานหญิงมีอิทธิพลต่อผลตอบแทนสุทธิในระดับความสำคัญน้อย (ที่ระดับความเชื่อมั่น 85%) ส่วนความแตกต่างของพื้นที่ 2 ตำบลนั้นไม่มีผลต่อผลตอบแทนสุทธิ เนื่องจากผลตอบแทนสุทธิเป็นมูลค่าสุทธิรวมของการผลิตพืชของครัวเรือน ซึ่งมีการผลิตที่หลากหลายและเหมาะสมกับพื้นที่โดยเฉพาะเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นข้าวเพียงพืชเดียว ดังนั้นความแตกต่างของลักษณะพื้นที่จึงไม่มีผลต่อการกำหนดมูลค่าสุทธิของฟาร์ม (ตาราง 4.7)

ตาราง 4.7 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อมูลค่าการผลิตพืชของครัวเรือน

ปัจจัย	สัมประสิทธิ์	T	ระดับความสำคัญ
Constant	4.41960	6.227	.0000
$\ln F_m$.204469	2.282	.0220
$\ln F_r$.113161	1.429	.1530
$\ln ALL$.482561	6.347	.0000
$\ln AREA$.179133	2.247	.0246
D_n	.052947	.247	.7894

F-Statistic (3, 91) = 30.05932

R Squared = 62.80%

Adjusted R Square = 60.72%

ค่าจ้างและรายได้เงา

จากการวิเคราะห์สมการการผลิตพืชตามสมการ 1.1 สามารถคำนวณ ค่าจ้าง หรือค่าเสียโอกาสของค่าจ้างของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา (shadow wage) (สมการ 1.2) และ รายได้เงา (shadow income) (สมการ 1.3) โดยที่ $\hat{\cdot}$ คือ มูลค่าของผลผลิตเหนือต้นทุนแรงงานจ้างจากการประมาณ (ตาราง 4.8 และ 4.9) ซึ่งค่าจ้างแสดงให้เห็นถึงผลิตภาพการผลิตทางการเกษตรต่อแรงงานสามมีผู้เป็นหลักการผลิตของครัวเรือน โดยค่าจ้างต่ำแสดงถึงผลิตภาพการผลิตการเกษตรของแรงงานต่ำ และมีโอกาสทำงานนอกเกษตรต่ำด้วย ส่วนรายได้เงาแสดงให้เห็นถึงรายได้ที่แท้จริงที่ครัวเรือนได้รับเมื่อหักค่าเสียโอกาสของแรงงานครัวเรือน (การที่รายได้เงาของครัวเรือนที่ทำงานนอกเกษตรต่ำกว่าครัวเรือนที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียว มีสาเหตุสำคัญ คือ ขนาดพื้นที่ทำกินน้อยลง)

นอกจากนี้ยัง พบว่า สามมีที่ทำงานเกษตรร่วมกับงานนอกเกษตรมีค่าเสียโอกาสของค่าจ้างสูงกว่าทำงานเกษตรเพียงอย่างเดียว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวเกษตรกรจะใช้เวลากับการเกษตรมากจนผลิตภาพหน่วยสุดท้ายลดลง ในขณะที่ผู้ที่ทำทั้งงานเกษตรและนอกเกษตรนั้นมีผลิตภาพของแรงงานมากกว่าจากการที่ใช้แรงงานในฟาร์มน้อยกว่า และเมื่อพิจารณาแยกตามพื้นที่ศึกษาพบว่า สามมีที่ทำงานเกษตรและนอกเกษตรในตำบลโป่งแยงมีค่าเสียโอกาสโดยเฉลี่ยสูงกว่าในตำบลชี้เหล็ก แสดงให้เห็นว่าสามมีในตำบลโป่งแยงใช้เวลาทำงานนอกเกษตรสูงกว่าสามมีในตำบลชี้เหล็ก อย่างไรก็ตามแนวโน้มการทำงานนอกเกษตรของสามมีในตำบลโป่งแยงสูงกว่าในตำบลชี้เหล็กไม่มากนัก และค่าจ้างของสามมีผู้ทำงานนอกเกษตรในตำบลโป่งแยงมีมูลค่า (131.56 บาท/วัน) สูงกว่าในตำบลชี้เหล็กเพียงเล็กน้อย (128.98 บาท/วัน-งาน)

สำหรับค่าจ้างของภรรยาหนี้โดยเฉลี่ยมีค่าต่ำกว่าของสามี และเมื่อแยกพิจารณาตามลักษณะอาชีพ พบว่า ภรรยาผู้ทำงานเกษตรเพียงอย่างเดียวมีค่าจ้างต่ำกว่าผู้ทำงานเกษตรและนอกเกษตรร่วมกัน โดยเฉพาะผู้ที่ทำเกษตรร่วมกับกิจการส่วนตัวนั้น มีแนวโน้มใช้เวลาทำงานนอกเกษตรสูง และเมื่อแยกพิจารณาค่าจ้างของภรรยาในตำบลซีเหล็กและตำบลโป่งแยงพบว่า ผู้เป็นภรรยาในตำบลซีเหล็กมีค่าเสียโอกาสในค่าจ้างโดยเฉลี่ยสูงกว่าในตำบลโป่งแยง แสดงให้เห็นว่าภรรยาในตำบลโป่งแยงใช้เวลาในกิจกรรมเกษตรมากจนทำให้ผลผลิตทางการเกษตรของภรรยาต่ำ ซึ่งค่าจ้างของภรรยาหนี้มีค่าที่สอดคล้องกับค่าจ้างที่ได้รับตามราคาตลาด

สำหรับค่าเสียโอกาสของรายได้นั้นพบว่า ครัวเรือนที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวมีรายได้สูงกว่าครัวเรือนที่ทำเกษตรและนอกเกษตร และสำหรับครัวเรือนที่ทำเกษตรและนอกเกษตรร่วมกันนั้นพบว่า ครัวเรือนที่ทำเกษตรและกิจการส่วนตัวมีค่าเสียโอกาสของรายได้สูงที่สุด ซึ่งสมเหตุสมผล นั่นคือ เมื่อรายได้เพิ่มขึ้นแรงงานจะใช้เวลาทำงานนอกเกษตรลดลง ดังนั้นครัวเรือนที่มีรายได้สูงอยู่แล้วจึงไม่ทำงานนอกเกษตร ในขณะที่ครัวเรือนที่ต้องทำงานรับจ้างเนื่องจากรายได้จากการเกษตรของครัวเรือนยังอยู่ในระดับต่ำ และเมื่อพิจารณาแยกตามพื้นที่พบว่า ครัวเรือนตำบลโป่งแยงมีแนวโน้มทำงานนอกเกษตรมากกว่าครัวเรือนตำบลซีเหล็ก เนื่องจากยังมีรายได้ต่ำอยู่

เมื่อพิจารณารายได้ที่ได้รับจริงหรือรายได้เป็นตัวเงินโดยไม่หักต้นทุนแรงงานครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนตำบลโป่งแยงมีรายได้โดยเฉลี่ยต่ำกว่าครัวเรือนตำบลซีเหล็ก แต่เมื่อแยกพิจารณาตามลักษณะอาชีพกลับพบว่า ครัวเรือนที่ทำเกษตรและนอกเกษตรในตำบลโป่งแยงมีรายได้ที่ได้รับเป็นเงินสดโดยเฉลี่ยสูงกว่าครัวเรือนตำบลซีเหล็ก ซึ่งแตกต่างกับรายได้เงา ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนตำบลโป่งแยงมีต้นทุนแรงงานครัวเรือนสูงกว่าครัวเรือนตำบลซีเหล็กนั่นเอง

ตาราง 4.8 ค่าจ้างของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา

บาท

ลักษณะการทำงาน	เกษตรกรผู้เป็นสามี			เกษตรกรผู้เป็นภรรยา		
	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง	รวม	ต.ซีเหล็ก	ต.โป่งแยง	รวม
เกษตร	102.24	85.66	98.41	105.30	53.75	85.04
เกษตรและนอกเกษตร	128.96	131.56	129.55	111.18	60.16	102.83
กิจการส่วนตัว	99.94	71.01	95.49	162.84	53.72	151.93
รับจ้าง	150.60	145.80	149.40	101.20	64.84	93.93
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	63.10	95.95	67.79	90.56	33.86	84.89
รวม	121.32	117.79	120.54	109.59	56.62	96.83

ที่มา : คำนวณจากผลการวิเคราะห์

ตาราง 4.9 รายได้เงาของครัวเรือน

ลักษณะอาชีพของครัวเรือน	ต.ซีเหล็ก		ต.โป่งแยง		รวม	
	รายได้เงา ¹	รายได้ที่ได้รับ ²	รายได้เงา ¹	รายได้ที่ได้รับ ²	รายได้เงา ¹	รายได้ที่ได้รับ ²
เกษตรกร	208,325.63	216,254.00	34,391.55	46,313.17	162,553.50	171,532.73
เกษตรกรและนอกเกษตรกร	41,029.09	45,191.07	17,561.87	49,197.42	36,070.43	46,037.48
กิจการส่วนตัว	47,977.16	53,728.75	62,373.49	63,200.00	49,176.86	54,518.02
รับจ้าง	33,811.17	37,680.44	18,546.25	56,961.11	29,715.70	42,853.30
กิจการส่วนตัวและรับจ้าง	50,365.94	53,951.36	-984.72	16,063.03	41,807.50	47,636.63
รวม	74,487.59	79,403.65	21,769.29	48,476.36	62,772.42	72,530.92

ที่มา : 1 คำนวณจากผลการวิเคราะห์

2 จากการสำรวจ

หมายเหตุ : รายได้เงา คำนวณตามสมการที่ 1.3 (หักต้นทุนแรงงานครัวเรือน ณ ค่าจ้างเงา)

รายได้ที่ ได้รับ (ไม่หักต้นทุนแรงงานครัวเรือน) = รายได้เงินสดในการผลิตพืช + รายได้เงินสดจากการผลิตสัตว์ + ราย
ได้อื่นๆ

สมการอุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา

จากค่าจ้างเงาและรายได้เงาที่คำนวณได้นั้นนำมาเป็นตัวแปรอธิบายร่วมกับปัจจัยอื่นๆ เพื่อหาความสัมพันธ์และอิทธิพลต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นสามีและภรรยาไปพร้อมๆ กัน ด้วยวิธี Three Stage Least Squares ดังระบบสมการ 4 (4.1-4.2 และความหมายของตัวแปรดูจากหน้า 7-8) เนื่องจากการทำงานนอกฟาร์มของสามีและภรรยามีความสัมพันธ์กัน (ตาราง 4.5) ตาราง 4.10 แสดงข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์

$$M_m = f(W_m^*, W_f^*, V^*, F_m^*, F_f^*, M_f, HW_f, HW_m, B_1, B_2, B_6, B_7, B_8, B_{10}, B_{11}, B_{13/12}, B_{14m}, B_{15m}, B_{16}, B_{17}) \quad (4.1)$$

$$M_f = f(W_m^*, W_f^*, V^*, F_f^*, F_m^*, M_m, HW_f, B_3, B_7, B_9, B_{10}, B_{11}, B_{13/12}, B_{15f}, B_{16}, B_{18}, B_{20}, B_{21}) \quad (4.2)$$

ตาราง 4.10 ค่าสถิติของตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์สมการอุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรคู่สามี-ภรรยา

ตัวแปร	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
B ₁	44.72	11.29	25.00	76.00
B ₂	0.94	0.23	0.00	1.00
B ₃	0.94	0.23	0.00	1.00
B ₆	151,790.00	250,677.13	0.00	1,500,000.00

ตาราง 4.10 (ต่อ)

ตัวแปร	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
B ₇	34,044.66	74,925.54	0.00	542,400.00
B ₈	141,792.90	172,261.49	7,700.00	1,110,700.00
B ₉	4.69	1.40	1.00	8.00
B ₁₀	11.02	9.00	0.30	50.00
B ₁₁	14.58	3.85	10.00	22.00
B _{12/13}	0.42	0.45	0.00	1.00
B _{14m}	0.17	37.00	0.00	1.00
B _{15f}	43.07	6.90	27.00	60.00
B _{16m}	41.06	7.63	24.00	60.00
B ₁₆	0.22	0.42	0.00	1.00
B ₁₆	0.27	0.44	0.00	1.00
B ₁₇	1.48	0.78	0.00	4.00
B ₁₈	3.90	1.29	2.00	10.00
E ₂₀	72,574.27	55,712.14	10,780.00	315,420.00
E ₂₁	2.91	1.42	1.00	7.00
F _f	97.19	100.55	0.00	429.56
F _m	119.35	95.80	3.27	480.40
HW _f	116.65	74.87	0.00	360.00
HW _m	27.78	34.62	0.00	228.80
M _f	110.07	146.76	0.00	663.40
M _m	85.23	98.39	0.00	366.00
V*	62,772.42	131,234.68	-168,035.00	859,046.00
W _f *	107.88	125.65	13.50	758.70
W _m *	120.54	160.12	23.80	1435.30

หมายเหตุ : ดูความหมายของตัวแปรจากหน้า 6-7

อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นสามี

เมื่อแยกพิจารณาอิทธิพลของตัวแปรอธิบายแต่ละตัวที่มีต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นสามี (ตาราง 4.11) พบว่า ค่าจ้างเงาของสามีมีอิทธิพลต่อการทำงานนอกฟาร์มของสามีในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 99% และมีความยืดหยุ่น 0.423 ซึ่งความยืดหยุ่นต่อค่าจ้างของสามีนั้นมีความยืดหยุ่นต่ำ หรือเป็น inelastic แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของค่าจ้างเงาที่มีผลต่อการทำงานนอกเกษตร คือจะมีการทำงานนอกเกษตรเพิ่มขึ้นเพียง ร้อยละ 0.423 เมื่อ ค่าจ้างเงาส่งขึ้น ร้อยละ 1 นอกจากนี้จากค่าสัมประสิทธิ์หน้าตัวแปรค่าจ้างเงา ทำให้ทราบว่า เมื่อ ค่าจ้างเงาเพิ่มขึ้น 1 บาท มีผลให้สามีทำงานนอกเกษตรเพิ่มขึ้น 0.299 วัน-งาน/ปี หรือ 2.39 ชั่วโมง/ปี (รูป 4.5)

การฝึกงานนอกเกษตรในหน่วยงานราชการของสามีมีอิทธิพลต่อการใช้เวลาทำงานนอกฟาร์มของตัวสามีเอง และมีความยืดหยุ่น 0.083 โดยการฝึกงานกับหน่วยงานราชการของเขามีผลต่อการใช้เวลา

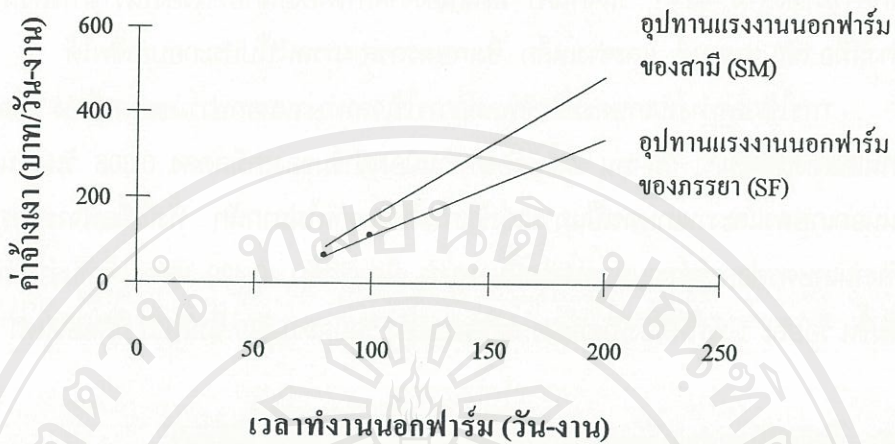
ทำงานนอกฟาร์มของสามี 42.41 วัน-งาน/ปี ทั้งนี้เนื่องจากการฝึกงานกับหน่วยงานราชการส่วนใหญ่เป็นงานประเภทช่างฝีมือ เช่น ช่างยนต์ และช่างเหล็ก ซึ่งเกษตรกรสามารถนำไปประกอบอาชีพได้

การใช้เวลาทำงานเกษตรมีอิทธิพลต่อการใช้เวลาทำงานนอกฟาร์มของสามีเอง คือถ้าเกษตรกรมีการทำงานเกษตรเพิ่มขึ้น 1 วัน-งาน ทำให้ต้องทำงานนอกฟาร์มของสามีลดลง 0.306 วัน-งาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่างานนอกเกษตรและงานเกษตรเป็นการแข่งขันการใช้เวลากันไม่มากนัก ทั้งนี้เมื่อพิจารณาความยืดหยุ่นของการทำงานเกษตรต่อการทำงานนอกฟาร์มนั้น พบว่า มีค่าเท่ากับ -0.429 แสดงให้เห็นว่า หากสามีทำงานเกษตรเพิ่มขึ้น ร้อยละ 1 ทำให้ต้องทำงานนอกเกษตรลดลง ร้อยละ 0.429 ซึ่งนับว่า มีสัดส่วนต่ำ

ตาราง 4.11 ปัจจัยที่มีผลต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นสามี

ปัจจัย	สัมประสิทธิ์	SE	T	ระดับความสำคัญ	ความยืดหยุ่น ณ ค่าเฉลี่ย
W_m	0.29946	.5046E-01	4.775	.00000	0.423
W_f	-0.12083	.1444	-1.591	.09801	-0.153
V	-7.35771E-05	.1005E-03	-0.717	.54382	-0.054
M_f	0.21540	.9171E-01	2.316	.30660	0.278
HW_m	-0.15748	.2183	-0.715	.44639	-0.051
HW_f	0.23677	.1248	1.893	.07561	0.324
F_m	-0.30601	.1172	-2.637	.02171	-0.429
F_f	0.15485	.1166	1.347	.42692	0.177
B_1	-1.00657	1.315	-0.776	.49536	-0.528
B_2	-103.41600	113.0	-0.926	.36175	-1.146
B_6	6.76650E-06	.3173E-04	0.214	.75644	0.012
B_7	1.70412E-04	.1305E-03	1.297	.18745	0.068
B_8	-6.88486E-05	.6458E-04	-1.075	.23689	-0.115
B_{10}	-2.08831	.8112	-2.474	.03289	-0.27
B_{11}	5.31379	2.655	2.001	.08422	0.909
$B_{13/12}$	-6.25887	17.99	-0.348	.91566	-0.031
B_{14m}	42.41040	19.25	2.190	.03277	0.083
B_{15m}	3.00439	1.010	2.967	.00330	1.447
B_{16}	0.37790	17.03	0.036	.34585	0.007
B_{17}	15.82770	10.66	0.920	.84195	0.041

หมายเหตุ : ดูความหมายของตัวแปรจากหน้า 6-7



รูป 4.5 อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นสามีและภรรยา

นอกจากปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มและมีความยืดหยุ่นค่อนข้างสูงคือ ทักษะคติในทางบวกต่องานนอกฟาร์ม ปัจจัยที่สำคัญแต่มีความยืดหยุ่นต่ำได้แก่ การทำงานนอกฟาร์มของภรรยา การใช้เวลาทำงานบ้านของภรรยา ตลอดจนพื้นที่ถือครอง และระยะห่างจากตัวเมือง ส่วนปัจจัยอื่นๆ ที่เหลือปรากฏว่า ไม่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญ (ตาราง 4.11)

อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นภรรยา

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มของผู้เป็นภรรยามี 7 ปัจจัย ในระดับความสำคัญทางสถิติที่แตกต่างกัน (ตาราง 4.12) อุปทานแรงงานนอกฟาร์มของภรรยาที่มีความยืดหยุ่นค่อนข้างต่ำ (inelastic) กับปัจจัยเกือบทุกตัว

ทัศนคติในทางบวกกับอาชีพนอกฟาร์มและระดับการศึกษาสูงสุดในครอบครัว มีความยืดหยุ่นเกิน 1 (ในทางบวกหรือทางลบ) และมีความยืดหยุ่นสูงกว่าอุปทานแรงงานของสามี แสดงให้เห็นว่า ภรรยาส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้เป็นหลักในการหารายได้ของครอบครัว จึงมีโอกาสปรับตัวในการทำงานนอกฟาร์มได้มากกว่าผู้เป็นสามี และสมาชิกในครอบครัวที่มีการศึกษาสูงกว่าจะเป็นผู้ออกไปทำงานนอกฟาร์ม ดังนั้นแม่บ้านซึ่งมีการศึกษาเฉลี่ยชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จึงทำงานนอกฟาร์มลดลงเมื่อสมาชิกในครัวเรือนมีการศึกษาสูงขึ้น

อุปทานแรงงานของภรรยาที่มีความยืดหยุ่นต่อค่าจ้างของตนเอง (0.43) เท่า ๆ กับความยืดหยุ่นของอุปทานแรงงานของสามี (0.42 ในตาราง 6.12) แต่มีความยืดหยุ่นต่อค่าจ้างของสามีต่ำมาก (-0.197) แต่การทำงานนอกฟาร์มของภรรยากลับมีการตอบสนองต่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมากกว่าค่าจ้างของสามี (รูป 4.5)

การทำงานนอกไร่ น่าจะลดลงเมื่อสัดส่วนของผู้ที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง (ต่อจำนวนผู้อยู่ในวัยทำงาน) เพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้แม่บ้านต้องพยายามหารายได้นอกฟาร์มมากขึ้นนั่นเอง แต่ระดับความยืดหยุ่นมีเพียง -0.26 เท่านั้น

ตาราง 4.12 ปัจจัยที่มีผลต่ออุปทานแรงงานนอกฟาร์มของเกษตรกรผู้เป็นภรรยา

ปัจจัย	สัมประสิทธิ์	SE	T	ระดับความสำคัญ	ความยืดหยุ่น ณ ค่าเฉลี่ย
W_m	-0.18002	.8820E-01	-1.673	.10834	-0.197
W_f	0.43957	.2177	3.759	.00011	0.431
V	-1.53531E-04	.1549E-03	-0.945	.34082	-0.088
M_m	-6.10710E-02	.3763	-0.163	.83846	-0.047
HW_f	-0.23346	.2093	-1.104	.27578	-0.247
F_m	2.27490E-02	.2141	0.091	.62049	0.025
F_f	-0.13595	.2483	-0.625	.93796	-0.120
B_3	-108.43000	119.6	-0.885	.39105	-0.930
B_7	-1.44282E-04	.1945E-03	-0.735	.42451	-0.045
B_9	-26.02010	10.52	-2.439	.01305	-1.108
B_{10}	-5.63964E-01	1.652	-0.326	.94840	-0.056
B_{11}	6.61050	4.162	1.543	.11353	0.876
$B_{13/12}$	-68.05520	35.70	-1.899	.04152	-0.262
B_{15f}	6.82856	2.560	2.617	.00923	2.672
B_{16}	133.41400	29.93	4.430	.00001	0.323
B_{18}	-14.77610	10.21	-1.440	.12253	-0.524
B_{20}	6.18359E-04	.2618E-03	2.295	.01128	0.408
B_{21}	-5.11300	12.98	-0.390	.71241	-0.135

หมายเหตุ : ดูความหมายของตัวแปรจากหน้า 6-7

5. บทบาทของการทำงานนอกเกษตร

การวิเคราะห์บทบาทของการทำงานนอกเกษตรที่มีต่อครัวเรือนเกษตรในที่นี้ จะเป็นการประมวลจากข้อมูลและผลการวิเคราะห์ในบทก่อน ๆ เพื่อให้เห็นแง่มุมของผลกระทบของการทำงานนอกเกษตร ดังต่อไปนี้

1. ครัวเรือนที่เกษตรกรคู่สามี-ภรรยาทำงานนอกเกษตรนั้นเป็นครัวเรือนที่มีพื้นที่ถือครอง หรือทำกินค่อนข้างต่ำ คือ เฉลี่ย 10 ไร่ ทั้งนี้เป็นที่ดินเช่า ถึง 8 ไร่ ในขณะที่ ครัวเรือนที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียว มีพื้นที่ถือครองมากกว่า คือ 17 ไร่ โดยมีพื้นที่เช่าเพียง 3 ไร่ (ตาราง 2.7) นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจำนวนสมาชิกในครัวเรือนร่วมด้วยปรากฏว่าครัวเรือนเกษตรมีพื้นที่ทำกินต่อคนสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ (ตาราง 5.1)

ตาราง 5.1 ความแตกต่างของขนาดถือครองที่ดินต่อสมาชิกในครัวเรือน

ประเภทครัวเรือน	ค่าเฉลี่ย *	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
ครัวเรือนเกษตร	3.24	1.18
ครัวเรือนเกษตรและนอกเกษตร	2.54	2.16

หมายเหตุ * ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ 0.025

ข้อสันนิษฐานที่ว่ากรรมที่ทำกินขนาดเล็กทำให้เกษตรกรทั้งชายและหญิงจำเป็นต้องแสวงหาอาชีพเสริมด้วยการทำงานนอกเกษตร เพื่อหารายได้เพิ่มเติมให้แก่ครอบครัวนั้น เป็นข้อสันนิษฐานที่ยอมรับได้ ดังเห็นได้จากการที่เกษตรกรได้ให้เหตุผลไว้ในตาราง 3.5 ว่า เหตุผลของการทำงานนอกเกษตรที่สำคัญที่สุดคือ เพื่อหารายได้เสริม

จากการกะประมาณอุปทานแรงงานนอกเกษตรของเกษตรกรสามี พบว่าเมื่อขนาดที่ดินเล็กลงเกษตรกรจะทำงานนอกเกษตรเพิ่มขึ้น ด้วยความยืดหยุ่นเท่ากับ -0.27 (ตาราง 4.11) แต่สำหรับภรรยาแล้วพื้นที่ทำกินไม่ส่งผลให้ออกไปทำงานนอกไร่นามากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

2. สถานะทางเศรษฐกิจ ครัวเรือนเกษตรที่ทำงานนอกเกษตรด้วยนั้นมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการที่มีที่ดินทำกินน้อย ทำให้มูลค่าทรัพย์สินรวมค่อนข้างต่ำ (เฉลี่ย 184,000 - 306,000 บาท) เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนเกษตร (เฉลี่ย 254,000 - 755,000 บาท)

รายได้เป็นตัวเงินของครัวเรือนสองกลุ่มนี้แตกต่างกัน คือ 100,000 บาท และ 195,000 บาท ตามลำดับ (ตาราง 2.8) อย่างไรก็ตามรายได้ของทั้งสองกลุ่มนี้สูงกว่ารายได้โดยเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรในภาคเหนือ หรือภาคอื่นๆ ทุกภาค ซึ่งอยู่ในช่วง 5,000-12,000 บาทต่อปี ในปี 2534/35 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2539)

สำหรับครัวเรือนที่ทำงานนอกเกษตรนั้น รายได้จากงานนอกเกษตรมีสัดส่วนถึงร้อยละ 40 และ 82 ในตำบลโป่งแยง และตำบลชี้เหล็กตามลำดับ ในขณะที่สัดส่วนโดยเฉลี่ยของภาคเหนือ และของประเทศมีประมาณร้อยละ 50

การที่สัดส่วนของรายได้นอกเกษตรของเกษตรกรตำบลโป่งแยงค่อนข้างต่ำเป็นเพราะ รายได้จากการเกษตรสูงกว่า (69,530 บาท) เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้เกษตรของครัวเรือนในตำบลชี้เหล็ก ซึ่งมีเพียง 14,570 บาทต่อครัวเรือน จึงเห็นได้ว่ารายได้นอกเกษตรมีความสำคัญมากเมื่อเกษตรกรมีรายได้จากการเกษตรน้อย ในขณะที่เดียวกัน โอกาสในการทำงานนอกเกษตรของครัวเรือนเกษตรในตำบลโป่งแยงค่อนข้างสูง แม้ว่าจะตั้งอยู่ไกลจากตัวเมืองมากกว่า ทั้งนี้เนื่องจากใกล้แหล่งท่องเที่ยว และใกล้หน่วยงานของกรมป่าไม้ จึงสามารถรับจ้างได้มากขึ้นด้วย

3. รายได้นอกเกษตรเป็นแหล่งทุนเพื่อการเกษตร

ทุนการเกษตรของเกษตรกรส่วนใหญ่ได้มาจากการผลิตพืชของครอบครัว รองลงมาคือ จากการทำงานนอกไร่นา (47 ราย) ซื้อเชื่อปัจจัยการผลิต (43 ราย) และกู้ยืม (41 ราย) โดยมีวงเงินเฉลี่ย 55,738 10,443 4,089 และ 83,532 บาท ตามลำดับ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างเกษตรกร ตำบลชี้เหล็ก และ ตำบลโป่งแยง พบว่า ที่มาของเงินทุนการเกษตรแตกต่างกัน นั่นคือ เกษตรกร ตำบลชี้เหล็กส่วนใหญ่นำเงินทุนมาจากการทำการเกษตร รองลงมาคือ การซื้อเชื่อปัจจัยการผลิต งานนอกเกษตร และการกู้ยืม ตามลำดับ เนื่องจากเกษตรกรตำบลชี้เหล็กมีการจัดตั้งกลุ่มสำหรับขายเชื่อปัจจัยการผลิตและมีร้านค้าในหมู่บ้านที่ให้ซื้อเชื่อปัจจัยการผลิต ส่วนแหล่งเงินทุนเกษตรของเกษตรกรส่วนใหญ่ในตำบลโป่งแยงได้มาจากรายได้จากเกษตร รองลงมาคือ งานนอกเกษตร และการกู้ยืมหรือการทำสัญญากับผู้ผลิต ตามลำดับ (ตาราง 5.2)

เงินทุนการเกษตรเฉลี่ยของเกษตรกรตำบลชี้เหล็กจากทุกแหล่งมีวงเงินสูงกว่าเงินทุนของเกษตรกรตำบลโป่งแยง ซึ่งเงินทุนที่มีวงเงินสูงนั้น เป็นเงินทุนจากการผลิตแบบมีสัญญา (เช่น เลี้ยงไก่ไข่กับบริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์) รองลงมาเป็นเงินจากการกู้ยืม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มของผู้ที่มีการลงทุนในการผลิตสัตว์ เช่น กบ เป็ด ไก่ และปลา เป็นต้น ส่วนในกรณีการกู้ยืมในรายปกติ จะอยู่ในวงเงินไม่เกิน 60,000 บาท

แม้ว่ารายได้นอกเกษตรจะถูกนำไปลงทุนในภาคเกษตรเพียงร้อยละ 12.46 ของเงินรายได้จากแหล่งนี้ก็ตาม (ตาราง 5.1) แต่เมื่อรายได้นอกเกษตรสูงขึ้นจะทำให้มีการนำมาลงทุนในภาคเกษตรมากขึ้นด้วย ดังจะเห็นได้จากสมการถดถอย (5.1)

$$Y = 618.083 + .163R \quad (5.1)$$

$$(6.152)$$

$$\text{adj. } R^2 = .44$$

$$F = (1,75) = 37.8$$

เมื่อ Y คือ เงินลงทุนเพื่อการเกษตรจากรายได้นอกการเกษตร (บาท/ปี)

R คือ รายได้นอกการเกษตร (บาท/ปี)

หรือในรูปสัดส่วนของเงินลงทุนจากรายได้นอกการเกษตรต่อเงินลงทุนทั้งหมด มีความสัมพันธ์กับระดับของรายได้นอกภาคเกษตร คือมีค่า simple correlation เท่ากับ 0.28 โดยมีนัยสำคัญที่ระดับ .01

ตาราง 5.2 แหล่งทุนเพื่อการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร

บาท/ครัวเรือน/ปี

ที่มาของทุน	ต.ซีเหล็ก			ต.โป่งแยง			รวม
	ครัวเรือนเกษตร	ครัวเรือนเกษตรและ นอกเกษตร	รวม	ครัวเรือน เกษตร	ครัวเรือนเกษตร และนอกเกษตร	รวม	
ทุนจากการทำเกษตร							
ค่าเฉลี่ย	69,375.00	14,150.83	27,956.88	12,100.00	9,641.67	10,364.71	24,264.69
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	135,045.22	14,561.66	71,283.10	6,035.31	7,885.83	7,293.31	63,750.37
จำนวนตัวอย่าง	16	48	65	5	12	17	81
ทุนจากนอกเกษตร							
ค่าเฉลี่ย	-	10,629.45	10,629.45	-	9,537.25	9,537.25	10,443.54
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	-	16,467.34	16,467.34	-	6,063.16	6,063.16	15,158.47
จำนวนตัวอย่าง	0	39	39	0	8	8	47
ทุนจากการกู้ยืม							
ค่าเฉลี่ย	218,500.00	62,260.87	90,160.71	25,000.00	20,000.00	21,666.67	83,532.26
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	222,370.75	124,276.07	153,699.20	-	14,142.14	10,408.33	147,282.27
จำนวนตัวอย่าง	5	23	28	1	2	3	31
ทุนจากการซื้อเชื่อปัจจัยการผลิต							
ค่าเฉลี่ย	5,068.33	4,003.68	4,163.37	-	2,600.00	2,600.00	4,088.93
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	4,007.25	3,619.52	3,645.87	-	848.53	848.53	3,574.22
จำนวนตัวอย่าง	7	34	41	0	2	2	43
ทุนจากการทำสัญญากับผู้ผลิต							
ค่าเฉลี่ย	1,000,000.00	1,241,534.91	1,080,511.64	-	19,140.00	19,140.00	549,825.82
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	848,528.14	-	615,992.18	-	26,756.66	26,756.66	700,012.74
จำนวนตัวอย่าง	2	1	3	0	3	3	6

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ค่าเฉลี่ยคิดจากจำนวนตัวอย่างที่มีในที่มาของเงินทุนในแต่ละรายการ

4. รายได้นอกเกษตรแบ่งเบาภาระการใช้จ่ายของครัวเรือน

เกษตรกรส่วนใหญ่นำรายได้จากการทำงานนอกเกษตรแบ่งออกเป็น 2 หรือ 3 ส่วน ซึ่งเมื่อพิจารณาเกษตรกรทั้ง 2 ตำบล พบว่า เกษตรกรจัดสรรรายได้จากการทำงานนอกเกษตรทั้งหมดไว้เป็นค่าใช้จ่ายในบ้าน ร้อยละ 54.39 รองลงมา คือ เป็นทุนการศึกษาบุตร ร้อยละ 14.75 ลงทุนการเกษตรร้อยละ 12.46 เก็บไว้ใช้ส่วนตัว ร้อยละ 8.02 และลงทุนนอกเกษตร ร้อยละ 4.64 และเมื่อพิจารณาสัดส่วนของเกษตรกรที่

จัดสรรรายได้จากนอกเกษตรให้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละรายการนั้น พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จัดสรรรายได้นอกเกษตรทั้งหมดให้กับครอบครัวเป็นค่าใช้จ่ายในบ้าน รองลงมาคือเพื่อเป็นทุนการศึกษาบุตร ลงทุนเกษตร เก็บไว้ใช้ส่วนตัว และลงทุนในงานนอกเกษตร ซึ่งมีเกษตรกรร้อยละ 47.06 ที่จัดสรรเงินจากการทำงานนอกเกษตรเพื่อใช้ลงทุนการเกษตรโดยมีสัดส่วนรายได้จากนอกเกษตรเฉลี่ย ร้อยละ 26.00 อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการจัดสรรรายได้นอกเกษตรของเกษตรกรชาย พบว่ามีการให้ความสำคัญกับการลงทุนเกษตรมากขึ้น รองจากค่าใช้จ่ายในบ้าน โดยมีสัดส่วนรายได้จากนอกเกษตรเพื่อลงทุนเกษตรเฉลี่ย 26.04 จากเกษตรกรชายร้อยละ 57.14 ในขณะที่เกษตรกรหญิงให้ความสำคัญกับการลงทุนเกษตรน้อย นั่นคือ ส่วนใหญ่แบ่งให้กับการใช้จ่ายในบ้าน รองลงมาคือ ใช้เป็นทุนในการศึกษาบุตร เก็บไว้ใช้ส่วนตัว ลงทุนการเกษตร และ ใช้ลงทุนในงานนอกเกษตร (ตาราง 5.3) ความแตกต่างในการจัดสรรรายได้นอกเกษตรนี้เป็นไปตามภาระหน้าที่ในครอบครัวของสามีและภรรยา ซึ่งทั้งสองฝ่ายต้องพิจารณาร่วมกันเพื่อครอบครัวของตนอยู่แล้ว

ตาราง 5.3 การจัดสรรรายได้นอกเกษตรของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรในปัจจุบัน

รายการ		ชาย			หญิง			รวม (n=136)
		ต.ช.เหล็ก (n=56)	ต.โป่งแยง (n=14)	รวม (n=70)	ต.ช.เหล็ก (n=57)	ต.โป่งแยง (n=9)	รวม (n=66)	
		ร้อยละ						
ค่าใช้จ่ายในบ้าน :	1	53.30	42.70	51.18	59.98	43.89	57.79	54.39
	2	55.28	42.70	52.69	65.75	56.43	64.64	58.24
	3	96.43	100.00	97.14	91.23	77.78	89.39	93.38
ลงทุนการเกษตร :	1	17.94	14.88	17.33	6.78	10.56	7.30	12.46
	2	29.54	26.04	28.88	22.74	19.00	21.89	26.48
	3	60.71	57.14	60.00	29.82	55.56	33.33	47.06
ลงทุนงานนอกเกษตร :	1	5.86	6.96	6.08	2.54	6.67	3.11	4.64
	2	21.89	19.50	21.29	18.13	30.00	20.50	21.03
	3	26.79	35.71	28.57	14.04	22.22	15.15	22.06
เป็นทุนการศึกษาบุตร :	1	11.65	14.70	12.26	14.78	33.89	17.39	14.75
	2	26.09	25.73	26.00	27.18	43.57	30.20	28.25
	3	44.64	57.14	47.14	54.39	77.78	57.58	52.21
เก็บไว้ใช้ส่วนตัว :	1	7.21	15.04	8.78	7.57	5.00	7.22	8.02
	2	20.20	26.31	21.95	18.77	15.00	18.33	20.21
	3	35.71	57.14	40.00	40.35	33.33	39.39	39.71
อื่นๆ :	1	3.80	5.71	4.19	8.33	0.00	7.20	5.65
	2	21.30	80.00	26.64	31.67	-	31.67	29.54
	3	17.86	7.14	15.71	26.32	0.00	22.73	19.12

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : 1 คือ ร้อยละของสัดส่วนรายได้เฉลี่ยต่อเกษตรกรทั้งหมด (n)

2 คือ ร้อยละของสัดส่วนรายได้ เฉลี่ยเฉพาะเกษตรกรผู้จัดสรรรายได้ในรายการนั้นเท่านั้น

3 คือ ร้อยละของจำนวนผู้ตอบในแต่ละรายการ

5. การเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิต

เกษตรกรที่ทำงานเกษตรในปัจจุบันส่วนใหญ่มีประสบการณ์การทำงานนอกเกษตรประมาณ 5-20 ปี ดังนั้นจึงพบว่า การทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรไม่มีผลต่อการเกษตรของครัวเรือนมากนัก จากการศึกษาภาคสนามในหลายประเด็น (ตาราง 5.4) กล่าวคือ มีครัวเรือนที่สามีหรือภรรยาผู้เป็นหลักในการผลิตการเกษตรของครัวเรือนทำงานนอกเกษตรแล้วมีผลให้ผู้ทำงานเกษตรที่เหลืออยู่ในครัวเรือนต้องทำงานเพิ่มขึ้นเพียง 11 ครัวเรือน ส่วนผลต่อการลดพื้นที่การผลิตของครัวเรือนนั้น พบว่ามีอยู่ 7 ครัวเรือน และมีครัวเรือนเกษตรกรเพียง 3 ครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากการทำงานนอกเกษตรแล้วมีการเปลี่ยนชนิดพืชหรือสัตว์ เช่น การเปลี่ยนจากการปลูกพืชผักสวนครัวที่ต้องการการเอาใจใส่และดูแลมาก เช่น การปลูกมะเขือจ้าว พะระยามาเป็นชะอม ซึ่งมีการดูแลน้อยลงสามารถใช้เวลาช่วงเช้าหรือเย็นในการดูแล และแรงงานครัวเรือนที่เหลืออยู่ทำแทนได้ในบางกิจกรรม ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตรใช้เวลาทำกิจกรรมการเกษตรได้น้อยลง

ในด้านการจัดการนั้นพบว่า มีการเปลี่ยนวิธีการเตรียมดินจากใช้แรงงานในครัวเรือนมาใช้เครื่องจักรหรือแรงงานจ้าง 1 ครัวเรือน และในด้านการดูแลพืชทั่ว ๆ ไป เช่น การฉีดยาปราบศัตรูพืช มีการใช้แรงงานจ้างแทนแรงงานครัวเรือน 2 ครัวเรือน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ปัจจัยการผลิตนั้นพบว่า มีการเปลี่ยนด้านปริมาณการใช้เมล็ดพันธุ์ 3 ครัวเรือน มีการเปลี่ยนแปลงปริมาณปุ๋ย 1 ครัวเรือน การเพิ่มยาฆ่าแมลง 1 ครัวเรือน โดยเกษตรกรได้นำรายได้จากการทำงานนอกเกษตรมาใช้จ่ายในปัจจัยเหล่านี้เพิ่มขึ้น เพื่อลดความเสี่ยงจากเปอร์เซ็นต์การออกและโรคและแมลง เนื่องจากเกษตรกรมีเวลาดูแลน้อยลง

6. ผลคุณภาพของการใช้ปัจจัยการผลิต

เพื่อศึกษาผลกระทบของการทำงานนอกเกษตรโดยตรงต่อผลผลิตภาพเกษตรจึงได้วิเคราะห์สมการการผลิตพืชอีกครึ่งหนึ่งโดยรวมตัวแปรหุ่นเพื่อแยกกลุ่มครัวเรือนเกษตร ($D=1$) ออกจากกลุ่มครัวเรือนที่ทำงานนอกเกษตรร่วม ($D=0$) ด้วย เพื่อปรับจุดตัดแกน (intercept) และปรับค่าความชัน (slope) ของตัวแปรปัจจัยการผลิตทุกตัว การวิเคราะห์ได้รูปแบบสมการที่เหมาะสมที่สุด (โดยพิจารณาจากค่า $adj R^2$ และการทดสอบปัญหา multicollinearity) ได้ผลดังตาราง 5.5 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผลผลิตภาพรวมของครัวเรือนที่ทำเกษตรเพียงอย่างเดียวสูงกว่าผลผลิตภาพของครัวเรือนที่ทำงานนอกเกษตรร่วมด้วย ณ ระดับนัยสำคัญที่ต่ำกว่า 95% ซึ่งเป็นระดับความเชื่อมั่นที่ไม่สูงนัก ดังนั้นจึงได้ทดสอบสถิติ F โดยเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ของตาราง 5.5 และผลในตาราง 4.7 (หน้า 61) การทดสอบนี้ยืนยันว่า ณ ระดับความเชื่อมั่น 95% สมการทั้งสองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งแสดงว่า ผลผลิตภาพการผลิตพืชของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน หรือสรุปได้ว่าการประกอบอาชีพนอกเกษตรของเกษตรกรสามี และภรรยาไม่มีผลให้ผลผลิตภาพการเกษตรเปลี่ยนแปลงอย่างใด

ตาราง 5.4 ผลกระทบจากการทำงานนอกเกษตรของเกษตรกรผู้ทำงานนอกเกษตร

ครัวเรือน

ผลกระทบต่อครัวเรือนเกษตรกร	ต.ซีเหล็ก			ต.โป่งแยง			รวม (n=79)
	กิจการส่วนตัว	รับจ้าง	กิจการส่วนตัว และรับจ้าง	กิจการส่วนตัว	รับจ้าง	กิจการส่วนตัว และรับจ้าง	
	(n=12)	(n=36)	(n=16)	(n=1)	(n=11)	(n=3)	
ระบบการผลิต							
ไม่เปลี่ยนระบบ	12	33	12	1	9	2	69
ลดพื้นที่การผลิต	0	1	3	0	2	1	7
เปลี่ยนชนิดพืชหรือสัตว์	0	2	1	0	0	0	3
การจัดการ และ การใช้ปัจจัยการผลิต							
เมล็ดพันธุ์	1	1	0	0	1	0	3
ปุ๋ย	1	0	0	0	0	0	1
ยาฆ่าแมลง	1	0	0	0	0	0	1
วิธีเตรียมดิน	1	0	0	0	0	0	1
การดูแล	1	3	1	0	1	0	6
การเก็บเกี่ยว	1	1	0	0	0	0	2
การทำงานของเกษตรกรที่เหลือเพิ่มขึ้น	1	5	2	0	3	0	11
อื่นๆ							
สังคม							
ดีขึ้น	8	25	8	0	6	1	48
ลดลง	1	1	0	0	0	0	2
เศรษฐกิจ							
ดีขึ้น	12	24	11	0	8	1	56
ลดลง	0	0	1	0	0	0	1
การศึกษาบุตรหลานดีขึ้น	6	16	9	0	7	2	40
สุขอนามัย							
ดีขึ้น	5	4	8	0	1	2	20
ลดลง	1	5	1	0	2	0	9

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ตาราง 5.5 อิทธิพลของการจ้างงานนอกเกษตรและปัจจัยการผลิตที่มีผลต่อมูลค่าการผลิตพืชของครัวเรือน

ปัจจัย	สัมประสิทธิ์	SE	T	ระดับความสำคัญ
(Constant)	4.096117	0.761635	5.378058	6.26E-07
LNFM	0.181828	0.096692	1.880494	0.063387
LNFF	0.104325	0.083617	1.247653	0.215506
LNALL	0.531135	0.081148	6.545285	3.73E-09
LNAREA	0.173112	0.065002	2.663167	0.009222
DN	0.060005	0.182653	0.328519	0.743309
D	2.861409	1.513285	1.89086	0.061971
DLNALL	-0.28696	0.159237	-1.80208	0.074997

F 22.62086 Sig.F 3.71E-17
 R Square 0.645399 Adjusted R Square 0.616868
 Standard Error 0.546317

7. ผลคุณภาพของการใช้แรงงาน

เนื่องจากแรงงานเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญและอาจมีเหลือเฟือในบางฤดูกาล โดยเฉพาะในบางพื้นที่ซึ่งโอกาสการทำงานนอกเกษตรมีจำกัด จึงมักพบเสมอว่าเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนามักจะใช้แรงงานในกิจกรรมการเกษตรมากจนมูลค่าหน่วยสุดท้ายของแรงงานต่ำกว่าอัตราค่าจ้างแรงงาน ในการวิจัยนี้ ปรากฏผลในทำนองเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากค่าจ้างเงา หรือผลคุณภาพของแรงงานของเกษตรกรสามมีและภรรยาในครัวเรือนเกษตรมีค่าต่ำ (85 บาท/วัน) ซึ่งต่ำกว่าผลคุณภาพแรงงานของครัวเรือนที่ทำงานนอกเกษตรร่วมด้วย (102 บาท/วัน) (ตาราง 4.8) จึงอาจกล่าวได้ว่า การทำงานนอกเกษตรนั้นช่วยให้เกษตรกรจัดสรรเวลาในการทำงานให้มีประสิทธิภาพขึ้น และส่งผลให้ผลคุณภาพของแรงงานภาคเกษตรสูงขึ้นด้วย (ดังรายละเอียดในบทที่ 4)

8. การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมนั้นส่วนใหญ่ครัวเรือนเกษตรกรจะได้รับผลกระทบต่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาของบุตรหลาน และสุขอนามัยในทางที่ดีขึ้น และสำหรับด้านสุขอนามัยนั้น การทำงานนอกเกษตรอาจจะมีผลให้สุขภาพของเกษตรกรเลวลงหรือดีขึ้นนั้น ขึ้นอยู่กับประเภทงานที่เกษตรกรทำอย่างไรก็ตามสำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่แล้วนั้นคิดว่าการทำงานนอกเกษตรจะช่วยทำให้สุขภาพดีขึ้นจากการไม่ต้องสัมผัสกับสารเคมีการเกษตร (20 ครัวเรือน) ส่วนผู้ที่คิดว่าสุขภาพเลวลงนั้นเกิดจากเกษตรกรต้องทำงานนอกเกษตรและงานเกษตรทำให้มีเวลาพักผ่อนน้อย สุขภาพจึงอ่อนแอลง (9 ครัวเรือน)

6. สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ได้เลือกพื้นที่ซึ่งมีการเกษตรเป็นอาชีพหลัก แต่ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสในการทำงานนอกเกษตรเพียงพอที่จะทำให้เห็นผลกระทบของการจ้างงานนอกเกษตรได้ อำเภอแมริมจังหวัดเชียงใหม่มีลักษณะดังกล่าวและมีความแตกต่างในลักษณะทางกายภาพชีวภาพอยู่พอสมควร สองตำบลที่เลือกไว้ในการศึกษานี้เป็นตัวแทนของพื้นที่ซึ่งใกล้เมือง (16 ก.ม.) และอยู่ในเขตชลประทาน ปลูกพืชได้ตลอดปี มีข้าว-ถั่วเหลืองเป็นระบบพืชหลัก (ตำบลชี้เหล็ก) และพื้นที่ซึ่งไกลเมืองกว่า (35 ก.ม.) อยู่ในเขตน้ำฝน มีประชากรน้อย และเป็นชาวเขา (ตำบลโป่งแยง) เกษตรกรปลูกพืชได้ตลอดปี โดยมีผัก ไม้ดอก และไม้ผลเป็นพืชหลัก และข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือน

สัดส่วนของครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวประมาณร้อยละ 21 ของครัวเรือนตัวอย่างงานนอกเกษตรที่สำคัญคือ งานรับจ้างซึ่งเป็นงานไร้ฝีมือ การค้าขายมีบ้างเล็กน้อย เกษตรกรในตำบลโป่งแยงรับจ้างหน่วยงานของกรมป่าไม้ และขายผลิตภัณฑ์ฝีมือชาวเขา ให้แก่นักท่องเที่ยว

พื้นที่ถือครองเพื่อทำเกษตรโดยเฉลี่ยค่อนข้างเล็ก ครัวเรือนที่ทำเกษตรอย่างเดียวมีพื้นที่ทำกินใหญ่กว่า (17 ไร่) ดังนั้นเกษตรกรที่มีพื้นที่ทำกินน้อย (10ไร่) (โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) จำเป็นต้องประกอบอาชีพนอกฟาร์ม เพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ปรากฏว่า รายได้นอกเกษตรมีสัดส่วนถึงร้อยละ 40 ใน ตำบลโป่งแยง และร้อยละ 82 ในตำบลชี้เหล็ก และครัวเรือนที่มีรายได้เกษตรต่ำ (เช่น ตำบลชี้เหล็ก) มีสัดส่วนของรายได้นอกฟาร์มสูงมาก

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงอย่างสำคัญระหว่างอาชีพเกษตรและนอกเกษตร เกษตรกรจะจัดสรรเวลาในการทำงาน 2 ส่วนนี้ โดยขึ้นอยู่กับพื้นที่ทำกินและจำนวนแรงงานที่มีอยู่ในครัวเรือน เมื่อเกษตรกรผู้เป็นสามีทำงานในฟาร์มมาก การทำงานนอกฟาร์มจะลดลง และจำนวนเวลาทำงานของภรรยาและสามีในงานนอกฟาร์มมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีมีนัยสำคัญเช่นกัน นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของรายได้จากงานนอกเกษตรและจากการเกษตรของครัวเรือนยังไม่สามารถแยกจากกันโดยอิสระได้ แม้ว่าการจัดสรรรายได้จากฟาร์มโดยเกษตรกรสามีจะมุ่งเน้นไปในการลงทุนภาคเกษตรมากกว่าโดยภรรยาก็ตาม แต่เป็นที่เข้าใจได้ว่าเมื่อรายได้เกษตรหรือจากงานนอกเกษตรของสามีถูกนำไปใช้ในทางหนึ่งแล้ว ภรรยาย่อมนำรายได้ดังกล่าวไปใช้ในส่วนของการศึกษา และอื่นๆ ของครัวเรือน ทั้งนี้เป็นไปตามหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัวของแต่ละฝ่ายนั่นเอง ด้วยเหตุนี้แม้ว่ารายได้นอกเกษตรจะถูกนำมาใช้ลงทุนในภาคเกษตรตามที่เกษตรกรระบุไว้โดยตรงเพียงร้อยละ 12 ก็ตาม แต่ในความเป็นจริงรายได้จากการเกษตรที่นำกลับมาลงทุนอาจถือว่าเป็นผลจากการมีรายได้นอกเกษตรด้วย

อุปทานแรงงานนอกเกษตรของสามี และภรรยา มีความยืดหยุ่นต่ำ (inelastic) ต่อปัจจัยเกือบทุกประเภทที่มีความสำคัญโดยเฉพาะกับค่าจ้างแรงงานเงา ปัจจัยที่ทำให้อุปทานแรงงานนอกเกษตรเพิ่มขึ้นได้ชัดเจนกว่า คือ ทัศนคติที่ดีต่ออาชีพนอกเกษตร (elastic ประมาณ 1.5) สำหรับเกษตรกรชายนั้น การอยู่ใกล้

เมืองมีความยืดหยุ่นเป็น 2 เท่าของค่าจ้าง (0.99) แต่ยังมีน้ำหนักน้อย ส่วนเกษตรกรรายาไม่มีการตอบสนองต่อระยะทาง เนื่องจากต้องการทำงานอยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว ปัจจัยทั้งหมดดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า นอกเหนือจากทัศนคติที่ดีต่องานนอกเกษตรแล้ว การที่เกษตรกรจะทำงานนอกเกษตรเพิ่มขึ้นมีโอกาสน้อยกว่ามาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรในครัวเรือนที่มีการทำงานนอกเกษตรยังคงถือว่างานเกษตรเป็นงานหลักและให้ความสำคัญก่อนข้างสูง แม้จะต้องจัดสรรเวลาไปทำอาชีพเสริมก็ตาม ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นการยืนยันคำตอบของเกษตรกรต่อทัศนคติที่มีต่อการเกษตร ซึ่งครัวเรือนส่วนมากยังต้องการทำการเกษตรต่อไป (แม้จะมีหลายครัวเรือนต้องการให้บุตรหลานศึกษาต่อและประกอบอาชีพอื่น)

ผลิตภาพเกษตรโดยรวมของเกษตรกร ใน 2 ตำบล ไม่แตกต่างกันในเชิงสถิติ และปรากฏว่าไม่มีความแตกต่างกัน ณ ระดับความเชื่อมั่น 95% ในระหว่างครัวเรือนที่ทำเกษตรอย่างเดียวและครัวเรือนที่ทำนอกเกษตรร่วมด้วย ซึ่งแสดงว่า การทำงานนอกเกษตรไม่ส่งผลให้ผลิตภาพเกษตรรวมลดลงแต่อย่างใด แต่การที่ครัวเรือนที่ทำงานนอกเกษตรด้วยต้องจัดสรรความพยายามในการทำอาชีพเสริมด้วยนั้น ทำให้การใช้แรงงานของครัวเรือนกลุ่มนี้มีผลิตภาพแรงงานหน่วยสุดท้ายสูง เพราะจะต้องจัดสรรแรงงานด้วยความระมัดระวังมากกว่า จึงมีค่าเสียโอกาสหรือผลิตภาพแรงงานหญิงและชายหน่วยสุดท้ายสูงกว่าโดยเฉลี่ย 12% และ 13% ของครัวเรือนเกษตรอย่างเดียวตามลำดับ

เนื่องจากเกษตรกรมีการทำงานนอกเกษตรมา 5-20 ปี ดังนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ระบุว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการหรือระบบฟาร์ม อันเป็นสาเหตุจากการทำงานนอกฟาร์ม

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้นสามารถนำมาสรุปข้อเสนอแนะได้ดังนี้

1. เกษตรกรซึ่งมีที่ดินทำกินน้อยควรได้รับการส่งเสริมให้มีอาชีพเสริมนอกไร่นาเพื่อหารายได้เพื่อการศึกษาศึกษาของบุตร และพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น
2. แม้ว่ารายได้นอกเกษตรจะถูกนำมาเสริมให้เกิดการลงทุนในภาคเกษตรก็ตามแต่มีสัดส่วนน้อยไม่เพียงพอกับความต้องการลงทุน ดังนั้นนโยบายในด้านสินเชื่อเพื่อการเกษตรยังคงมีความจำเป็นรวมถึงการได้มาซึ่งสินเชื่อจากบริษัทผู้รับซื้อในลักษณะการผลิตแบบมีข้อตกลง (contract farming)
3. การส่งเสริมให้ครัวเรือนเกษตรกรที่ทำเกษตรอย่างเดียวมีงานนอกเกษตรร่วมด้วย นอกจากจะไม่ทำให้ผลิตภาพรวมลดลงแล้ว ยังทำให้เกิดการจัดสรรแรงงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นด้วย โดยแบ่งเวลาทำงานฟาร์มไปเพื่องานอื่น โดยไม่ทำให้ผลิตภาพรวมลดลง การส่งเสริมที่ได้ผลคือ ให้เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีต่องานนอกฟาร์มเป็นสำคัญ
4. เกษตรกรที่ทำงานนอกฟาร์มร่วมด้วยนั้น มีการตอบสนองต่อค่าจ้างค่อนข้างต่ำเพราะยังยึดถือการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ดังนั้นการขึ้นค่าแรงเพียงเล็กน้อยจะไม่ทำให้การทำงานนอกเกษตรสูงขึ้นอย่างเพียงพอที่จะเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน เช่น ค่าแรงเพิ่มขึ้นวันละ 10 บาท จะทำให้

จำนวนวันทำงานเพิ่มขึ้นประมาณ 4 วันต่อปี การเพิ่มค่าแรงงานจึงไม่ใช่ทางออกที่จะเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรอย่างเป็นกอบเป็นกำ ดังนั้นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนเกษตรกร จึงควรเน้นที่การเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิตในด้านการเกษตรเป็นสำคัญ



ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

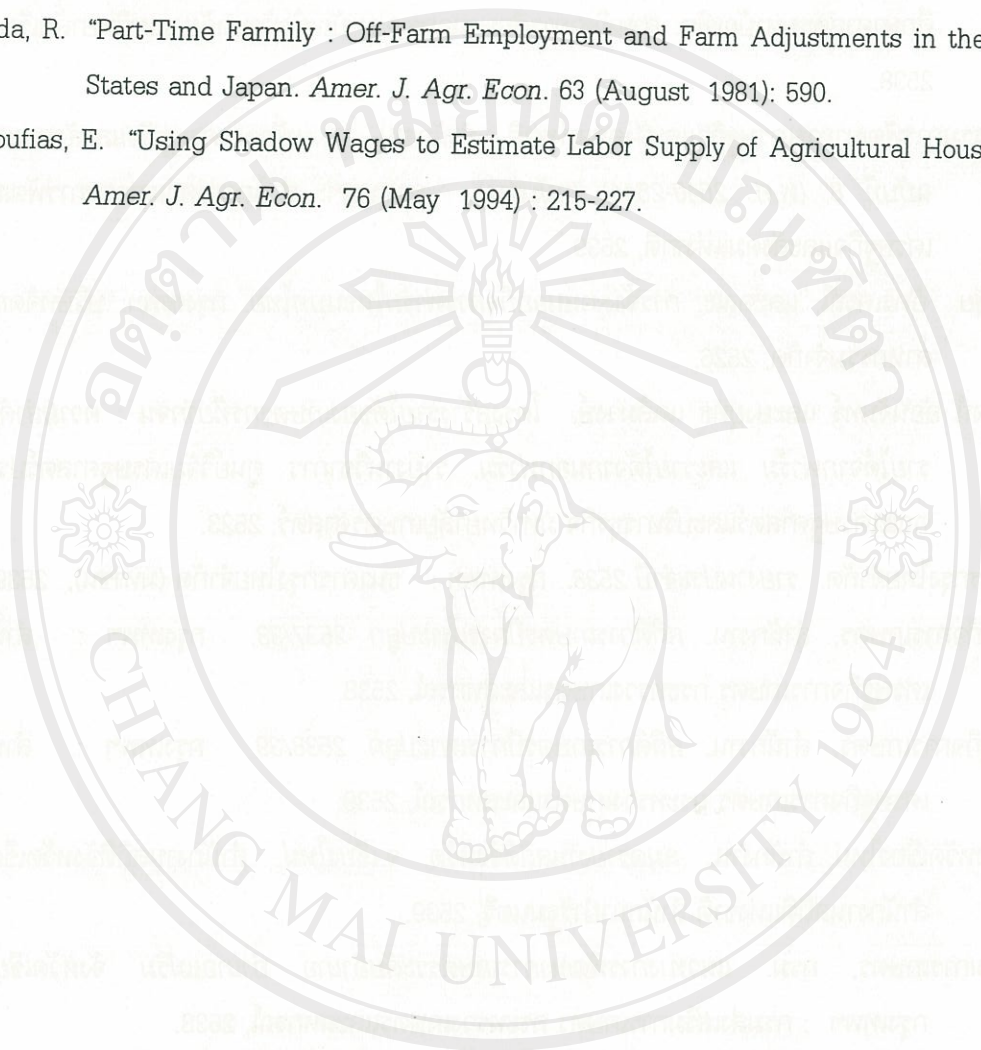
บรรณานุกรม

- กาญจนา รัตนธรรมเมธี. "การเปลี่ยนแปลงสู่อาชีพนอกภาคเกษตรกรรมของสตรีในชนบท". วิทยานิพนธ์
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2538.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) (ฉบับร่าง)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539.
- ณรงค์ชัย อัครเศรณี, และคณะ. *การจ้างงานนอกกิจการฟาร์มในชนบทไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทจัดการอุตสาหกรรมจำกัด, 2526.
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์ และยงยุทธ แฉล้มวงษ์. *โครงสร้างรายได้ของเกษตรกรที่ยากจน : ความสำคัญของ
รายได้จากฟาร์ม และรายได้จากนอกฟาร์ม*. รายงานวิชาการ ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์
คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2523.
- ธนาคารกรุงไทยจำกัด. *รายงานประจำปี 2538*. กรุงเทพฯ : ธนาคารกรุงไทยจำกัด (มหาชน), 2539.
- เศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงาน. *สถิติการเกษตรปีการเพาะปลูก 2537/38*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
เศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2538.
- เศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงาน. *สถิติการเกษตรปีการเพาะปลูก 2538/39*. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
เศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2539.
- สถิติจังหวัดเชียงใหม่, สำนักงาน. *สมุดรายงานสถิติจังหวัด จ.เชียงใหม่*. สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่
สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายรัฐมนตรี, 2539.
- ส่งเสริมการเกษตร, กรม. *แนวทางการพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่*.
กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2538.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. *การคาดประมาณประชากรแรงงานภาคเกษตรและภาคนอกเกษตรของไทย
ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (ปี 2540-2544)*. กรุงเทพฯ : สำนักวิจัย
เศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2539.
- อุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่, สำนักงาน. *ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2539*.
กรุงเทพฯ : กระทรวงอุตสาหกรรม, 2540.
- Blinn, L. *Making decisions*. NY. : Delmar ; Albany, 1980.
- Chalamwong, Y. "Economic Analysis of Labor Supply of Farm Families to Non-Farm
Enterprises : A Preliminary View", Rural Off-Farm Employment Project, Centre
For Applied Economic Research, Kasetsart University, 1980.

Chalamwong, Y. "Off-Farm Employment in the Development of Rural Asia ", Rural Off-Farm Employment Project, Centre For Applied Economic Research, Kasetsart University, 1983.

Kada, R. "Part-Time Family : Off-Farm Employment and Farm Adjustments in the United States and Japan. *Amer. J. Agr. Econ.* 63 (August 1981): 590.

Skoufias, E. "Using Shadow Wages to Estimate Labor Supply of Agricultural Households." *Amer. J. Agr. Econ.* 76 (May 1994) : 215-227.



ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved